

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΕΥΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

*Παράνομα εδαφικά καθεστώτα: Ζητήματα διεθνούς δικαίου και διεθνούς
πρακτική.*

*Illegal Territorial Regimes: Issues of International Law and International
Practice.*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Τσούτση Μαρίνα

Αθήνα, 2026

Τριμελής Επιτροπή

Στέλιος Περράκης, Ομότιμος Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπων)

Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου

Αντώνης Μπρεδήμας, Καθηγητής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου
Αθηνών

Copyright © *Τσούτση Μαρίνα*, 2026

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Δήλωση μη Λογοκλοπής και Ανάληψης Προσωπικής Ευθύνης

Δηλώνω ενυπόγραφα ότι η εργασία που παραδίδω είναι αποτέλεσμα πρωτότυπης έρευνας και δεν χρησιμοποιεί την πνευματική ιδιοκτησία τρίτων χωρίς τις απαραίτητες αναφορές. Επίσης, την παρούσα δήλωση αναλαμβάνω όλες τις νομικές και διοικητικές συνέπειες που δύναται να αντιμετωπίσω σε περίπτωση που η εργασία μου αποδειχθεί ότι αποτελεί προϊόν λογοκλοπής.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία εξετάζει το φαινόμενο των παράνομων εδαφικών καθεστώτων υπό το πρίσμα του διεθνούς δικαίου και της διεθνούς πρακτικής. Εστιάζει σε *de facto* πολιτικές οντότητες που ασκούν αποτελεσματικό έλεγχο επί συγκεκριμένου εδάφους, αλλά η δημιουργία ή/και η διατήρησή τους συνδέεται με σοβαρές παραβιάσεις θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου, ιδίως της απαγόρευσης χρήσης βίας και της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας. Κεντρικό ερώτημα της έρευνας αποτελεί το κατά πόσον και υπό ποιες προϋποθέσεις το διεθνές δίκαιο μπορεί να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τέτοιες καταστάσεις και να αποτρέψει τη σταδιακή τους νομιμοποίηση μέσω της διεθνούς πρακτικής.

Η ανάλυση βασίζεται σε τρεις συμπληρωματικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Αρχικά, πραγματοποιείται δογματική–ερμηνευτική ανάλυση βασικών κανόνων του διεθνούς δικαίου, όπως οι κανόνες *jus cogens*, τα κριτήρια κρατικής υπόστασης της Σύμβασης του Μοντεβιδέο, οι κανόνες κρατικής ευθύνης και η αρχή της μη αναγνώρισης. Στη συνέχεια, εφαρμόζεται συγκριτική ανάλυση επιλεγμένων περιπτώσεων παράνομων εδαφικών καθεστώτων, με έμφαση στην Τουρκική Δημοκρατία της Βόρειας Κύπρου, την Κριμαία, τις αποσχιστικές οντότητες του Ντονέτσκ και του Λουχάνσκ που αναδύθηκαν μετά την προσάρτηση της Κριμαίας, τα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη, την Αμπχαζία, τη Νότια Οσετία και το Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Παράλληλα, εξετάζεται η νομολογία διεθνών και περιφερειακών δικαστηρίων, ιδίως του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, καθώς και η πρακτική οργάνων του ΟΗΕ.

Η εργασία καταδεικνύει ότι, παρά την αποτελεσματικότητα ορισμένων *de facto* καθεστώτων, το διεθνές δίκαιο διαθέτει ένα συνεκτικό κανονιστικό πλαίσιο που εμποδίζει τη μετατροπή της παρανομίας σε «νόμιμη πραγματικότητα». Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στον ρόλο της αρχής *ex injuria jus non oritur* και της υποχρέωσης μη αναγνώρισης ως μηχανισμών διαφύλαξης της διεθνούς νομιμότητας. Παράλληλα, αναδεικνύονται τα όρια του διεθνούς δικαίου στην πράξη, ιδίως όταν οι παράνομες καταστάσεις συνδέονται με γεωπολιτικά συμφέροντα ισχυρών κρατών.

Η συμβολή της εργασίας έγκειται στη συστηματική σύνδεση της θεωρίας με τη διεθνή πρακτική και στη συγκριτική αξιολόγηση διαφορετικών περιπτώσεων παράνομων εδαφικών καθεστώτων, με στόχο την κατανόηση των δυνατοτήτων αλλά

και των εγγενών περιορισμών του διεθνούς δικαίου στην αντιμετώπιση ενός επίμονου και ιδιαίτερα επίκαιρου φαινομένου.

Λέξεις-κλειδιά: παράνομα εδαφικά καθεστώτα, διεθνές δίκαιο, *jus cogens*, μη αναγνώριση, κρατική ευθύνη.

Abstract

This thesis examines the phenomenon of illegal territorial regimes through the lens of international law and international practice. It focuses on *de facto* entities that exercise effective control over a specific territory, yet whose creation and/or continued existence is linked to serious violations of fundamental norms of international law, in particular the prohibition of the use of force and the principle of territorial integrity. The central research question concerns the extent to which international law is capable of addressing such situations and preventing their gradual normalization or legitimization through prolonged effectiveness and international practice.

The analysis is based on three complementary methodological approaches. First, the thesis adopts a doctrinal and interpretative analysis of key rules of international law, including *jus cogens* norms, the criteria of statehood as reflected in the Montevideo Convention, the rules of state responsibility as codified by the International Law Commission, and the principle of non-recognition. Second, a comparative case-study method is employed, examining selected instances of illegal territorial regimes, namely the Turkish Republic of Northern Cyprus, Crimea, the separatist entities of Donetsk and Luhansk that emerged in the aftermath of Crimea's annexation, the Occupied Palestinian Territories, Abkhazia, South Ossetia, and Nagorno-Karabakh. Concurrently, the thesis conducts a systematic analysis of the jurisprudence of international and regional judicial bodies, with particular emphasis on the case law of the International Court of Justice and the European Court of Human Rights, as well as the practice of United Nations human rights bodies and selected decisions of the International Criminal Court where relevant to issues of occupation and external support.

The thesis argues that, notwithstanding the factual effectiveness of certain *de facto* regimes, international law provides a coherent normative framework that prevents

the transformation of illegality into lawful statehood. Particular emphasis is placed on the role of the principle *ex injuria jus non oritur* and the obligation of non-recognition as key mechanisms for safeguarding international legality. At the same time, the analysis highlights the practical limitations of international law, especially in contexts where illegal territorial regimes are sustained by powerful states and embedded in complex geopolitical realities.

The contribution of this research lies in its systematic integration of legal theory, judicial practice, and comparative analysis, offering a critical assessment of the capacity and limits of international law in addressing one of the most persistent challenges to the contemporary international legal order.

Keywords: illegal territorial regimes, international law, *jus cogens*, non-recognition, state responsibility

Πίνακας περιεχομένων	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
1.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ	14
<i>1.1.1. Φιλοσοφικές/Θεωρητικές Προσεγγίσεις για την Έννοια του Κράτους:</i>	14
<i>1.1.2 Από Τη Θεωρητική Προσέγγιση Στον Νομικό Προσδιορισμό.</i>	18
<i>1.1.3 Η Σύμβαση του Μοντεβιδέο.</i>	19
1.2. ΤΑ ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΕΛΑΦΙΚΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ	26
<i>1.2.1 Η διάκριση μεταξύ αποτελεσματικότητας (effectiveness) και νομιμότητας (legality).</i>	27
<i>1.2.2 Διάκριση των παράνομων καθεστώτων με βάση την πηγή παρανομίας.</i>	29
<i>1.2.3 Διάκριση των παράνομων καθεστώτων με βάση το είδος τους:</i>	35
<i>1.2.4 Διάκριση των παράνομων καθεστώτων με βάση τον βαθμό διεθνούς αναγνώρισης.</i>	40
1.3 ΤΟ ΔΟΓΜΑ EX INJURIA IUS NON ORITUR.	43
<i>1.3.1. Το όριο της μη παραγωγής εννόμων αποτελεσμάτων.</i>	45
2.1. Η «ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ».	47
<i>2.1.1. Η ΤΔΒΚ ως de facto κράτος: θεωρητικά εργαλεία και εμπειρική επιβεβαίωση.</i>	47
<i>2.1.2. Η διεθνής προσέγγιση στο Κυπριακό και η «ΤΔΒΚ».</i>	48
<i>2.1.3. Η κυπριακή διαφορά μέσα από το πρίσμα της νομολογίας του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ.</i>	49
2.2 ΚΡΙΜΑΙΑ	57
<i>2.2.1. Νομικός χαρακτηρισμός των γεγονότων.</i>	58
<i>2.2.2 Τα επιχειρήματα της Ρωσίας:</i>	60
<i>2.2.3. Η de jure κυριαρχία και ο de facto έλεγχος επί του εδάφους.</i>	62
<i>2.2.4. Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση Ukraine v. Russia (re Crimea).</i>	65

2.3 Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΝΤΟΝΕΤΣΚ ΚΑΙ ΛΟΥΧΑΝΣΚ.....	67
2.3.1 <i>Η νομική βάση του δικαιώματος της Ουκρανίας στην εδαφική ακεραιότητα.....</i>	<i>68</i>
2.3.2 <i>Η αναγνώριση από τη Ρωσία των «DPR» και «LPR» ως παράνομες πράξεις κατά το διεθνές δίκαιο.....</i>	<i>70</i>
2.3.3 <i>Η υπόσταση των DPR και LPR κατά την αναγνώριση από την Ρωσία.....</i>	<i>73</i>
2.4 ΑΜΠΧΑΖΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΟΣΕΤΙΑ.....	74
2.4.1 <i>Τα πραγματικά δεδομένα.....</i>	<i>74</i>
2.4.2 <i>Τα επιχειρήματα της Ρωσίας.....</i>	<i>76</i>
2.4.3 <i>Η απόρριψη των επιχειρημάτων βάσει του διεθνούς δικαίου.....</i>	<i>77</i>
2.4.4 <i>Νομολογία του ΕΔΔΑ.....</i>	<i>81</i>
2.5 ΝΑΓΚΟΡΝΟ ΚΑΡΑΜΠΑΧ.....	83
2.5.1 <i>Τα πραγματικά δεδομένα.....</i>	<i>84</i>
2.5.2 <i>Νομικό καθεστώς του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.....</i>	<i>86</i>
2.5.3 <i>Γιατί το Ναγκόρνο Καραμπάχ δεν αποτελεί κράτος;.....</i>	<i>87</i>
2.6 ΤΑ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΙΑΚΑ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΑ ΕΛΛΑΦΗ.....	89
2.6.1 <i>Η έννοια και η φύση της κατοχής: βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου.....</i>	<i>90</i>
2.6.2 <i>Νομιμότητα της κατοχής υπό το jus ad bellum.....</i>	<i>93</i>
2.6.3 <i>Δικαιώματα του προστατευόμενου πληθυσμού υπό κατοχή και οι πράξεις διοίκησης/ελέγχου κατά τη Γνωμοδότηση.....</i>	<i>97</i>
2.6.4 <i>Προσάρτηση (annexation) και μεταβολή του χαρακτήρα της κατοχής.....</i>	<i>99</i>
2.6.5 <i>Έννομες συνέπειες για τρίτα κράτη: υποχρεώσεις erga omnes, μη αναγνώριση και μη συνδρομή.....</i>	<i>101</i>
3.1 Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΥΘΥΝΗ.....	104
3.1.1 <i>Προϋποθέσεις διεθνούς ευθύνης.....</i>	<i>104</i>

3.1.2 Οι έννομες συνέπειες της διεθνώς άδικης πράξης.....	114
3.1.3 Η υποχρέωση μη-αναγνώρισης (<i>non-recognition</i>).....	116
3.1.4 Η υποχρέωση μη-συνδρομής (<i>non-assistance</i>).	122
ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	125
Βιβλιογραφία	128
<i>Θεσμικά κείμενα</i>	128
<i>Νομολογία</i>	131
<i>Βιβλία</i>	134
<i>Άρθρα</i>	137
<i>Εκθέσεις – Policy papers – Briefings</i>	140
<i>Ηλεκτρονικές πηγές</i>	140

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εμφάνιση και διατήρηση παράνομων εδαφικών καθεστώτων αποτελεί ένα από τα πιο σύνθετα, αμφιλεγόμενα και επίμονα προβλήματα της σύγχρονης διεθνούς έννομης τάξης. Η διεθνής πρακτική των τελευταίων δεκαετιών αναδεικνύει ότι, παρά την κατοχύρωση της αρχής της εδαφικής ακεραιότητας και της απαγόρευσης της χρήσης βίας στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, το φαινόμενο της *de facto* δημιουργίας νέων οντοτήτων μέσω στρατιωτικής επέμβασης, κατοχής ή εξωτερικής υποστήριξης εξακολουθεί να απειλεί τη διεθνή σταθερότητα.¹ Η περίπτωση της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο και η συνεχιζόμενη λειτουργία της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» (ΤΔΒΚ), η ρωσική προσάρτηση της Κριμαίας το 2014, η μακρόχρονη ισραηλινή κατοχή των Παλαιστινιακών εδαφών, καθώς και οι *de facto* οντότητες στον Καύκασο (Αμπχαζία, Νότια Οσετία, Ναγκόρνο-Καραμπάχ), συνιστούν χαρακτηριστικά παραδείγματα καθεστώτων που αμφισβητούν θεμελιώδεις κανόνες του διεθνούς δικαίου.²

Η σημασία του φαινομένου είναι διττή: αφενός αφορά την παραβίαση κανόνων *jus cogens*, όπως η απαγόρευση της χρήσης βίας και ο σεβασμός της εδαφικής ακεραιότητας των κρατών,³ και αφετέρου εγείρει κρίσιμα ζητήματα διεθνούς πρακτικής: πώς αντιδρούν τα κράτη, ποιος είναι ο ρόλος των δικαστηρίων, και σε ποιο βαθμό η συνεχής ύπαρξη ενός παράνομου καθεστώτος μπορεί να οδηγήσει σε μερική «κανονικοποίηση» αυτού στην διεθνή πραγματικότητα; Όπως επισημαίνει ο Crawford, η διεθνής αναγνώριση και νομιμοποίηση ενός εδαφικού καθεστώτος αποτελεί βαθιά πολιτική αλλά και νομική διαδικασία, η οποία δεν εξαρτάται μόνο από την αποτελεσματικότητα της εξουσίας *in situ*, αλλά και από τη συμβατότητα της δημιουργίας του καθεστώτος με θεμελιώδεις κανόνες της διεθνούς έννομης τάξης.⁴

¹ James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 9th ed. (Oxford: Oxford University Press, 2019), 707–714.

² Christian Marxsen, “The Crimea Crisis from an International Law Perspective,” *ZaöRV* 75 (2015): 367–391, Thomas de Waal, *The Caucasus: An Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2018), 1-5, 99επ., 140–165.

³ ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Judgment, 1986), paras. 190–195.

⁴ James Crawford, *The Creation of States in International Law*, 2nd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2006), 390–405.

Στην περίπτωση της ΤΔΒΚ, η διεθνής κοινότητα εφαρμόζει επί δεκαετίες μια συνεπή πολιτική μη αναγνώρισης, όπως αποτυπώνεται στα Ψηφίσματα 541 (1983) και 550 (1984) του Συμβουλίου Ασφαλείας,⁵ στα οποία το τελευταίο χαρακτηρίζει τη μονομερή ανακήρυξη ανεξαρτησίας ως «νομικά άκυρη». Η πρακτική αυτή, όπως αναλύει ο Talmon, συγκροτεί ένα συνεκτικό παράδειγμα εφαρμογής της αρχής της υποχρέωσης *non-recognition* παράνομων καταστάσεων.⁶ Από την άλλη πλευρά, η περίπτωση της Κριμαίας ανέδειξε τη δυσχερή πρακτική εφαρμογή του κανόνα αυτού, καθώς μεγάλο μέρος των κρατών υιοθέτησε μεν δηλώσεις μη αναγνώρισης, αλλά οι κυρώσεις και οι πολιτικές αντιδράσεις δεν παρουσιάζουν ενιαίο χαρακτήρα.⁷ Παράλληλα, η ισραηλινή κατοχή των Παλαιστινιακών εδαφών, η οποία έχει χαρακτηριστεί από διεθνή όργανα ως κατάσταση παρατεταμένης κατοχής με σοβαρές παραβιάσεις διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και ανθρωπίνων δικαιωμάτων,⁸ προσφέρει ένα καθοριστικό παράδειγμα κατά το οποίο η διεθνής νομιμότητα δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη πρακτική επιβολής ή αποτελεσματική αλλαγή επί του εδάφους. Οι περιπτώσεις αυτές αναδεικνύουν ένα κεντρικό ζήτημα αυτής της εργασίας: κατά πόσο οι αντιδράσεις της διεθνούς κοινότητας είναι συνεπείς και τελικά αποτελεσματικές.

Επιπλέον, η νομολογία περιφερειακών και διεθνών δικαστηρίων, όπως το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ), έχει συμβάλει σημαντικά στην ανάπτυξη ενός σταδιακά πιο συγκεκριμένου πλαισίου αξιολόγησης της ευθύνης τρίτων κρατών για πράξεις *de facto* καθεστώτων. Σειρές αποφάσεων όπως *Loizidou v. Turkey*, *Cyprus v. Turkey*, *Ilaşcu v. Moldova and Russia* και πρόσφατα η απόφαση για τη *Crimea (Ukraine v. Russia)* έχουν διευρύνει τη θεωρία του αποτελεσματικού ελέγχου και της διεθνούς ευθύνης.⁹ Ωστόσο, η σχετική νομολογία δεν παράγει πάντα στοιχειώδη κανονιστικότητα ως προς το στάτους των παράνομων

⁵ UNSC Res. 541 (1983), par. 2–7· UNSC Res. 550 (1984), par 1–5.

⁶ Stefan Talmon, “The Duty Not to Recognize as Lawful a Situation Created by the Illegal Use of Force,” in *The Use of Force in International Law*, ed. Marc Weller (Oxford: Oxford University Press, 2015), 415–440.

⁷ UNGA Res. 68/262 (2014), par.4–6, Christian Marxsen, “Territorial Integrity in International Law,” *ZaōRV* 75 (2015): 7–34.

⁸ ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* (Advisory Opinion, 2004), par. 87–122, ICJ, *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory* (Advisory Opinion, 19 July 2024), par. 229–270.

⁹ *Loizidou v. Turkey*, ECtHR (1995), par. 52–57· *Cyprus v. Turkey*, ECtHR (2001), par. 70–81· *Ilaşcu v. Moldova and Russia*, ECtHR (2004), par. 382–394· *Ukraine v. Russia (re Crimea)*, ECtHR (2024).

καθεστώτων καθαυτό, αλλά κυρίως ως προς τα δικαιώματα των προσώπων εντός των κατεχόμενων περιοχών.

Η διεθνής πρακτική όσον αφορά τη μη αναγνώριση, τις κυρώσεις, τις εμπορικές σχέσεις, τη διπλωματία και τη δικαστική αντιμετώπιση παρουσιάζει αξιοσημείωτη ασυμμετρία. Όπως υποστηρίζει ο Marxsen, η εφαρμογή του κανόνα *ex injuria jus non oritur* είναι συχνά αποσπασματική και επηρεάζεται από γεωπολιτικούς συσχετισμούς ισχύος, γεγονός που υπονομεύει τη συνοχή και την προβλεψιμότητα του διεθνούς δικαίου.¹⁰ Το ζήτημα αυτό βρίσκεται στον πυρήνα του προβληματισμού της παρούσας εργασίας: κατά πόσο το διεθνές δίκαιο παρέχει σταθερούς κανόνες για την αντιμετώπιση παράνομων καθεστώτων και υπό ποιες προϋποθέσεις η διεθνής κοινότητα τους εφαρμόζει. Τα ζητήματα που εξετάζονται αποκτούν ιδιαίτερο βάρος σε ένα διεθνές περιβάλλον όπου η αμφισβήτηση των συνόρων και η εργαλειοποίηση εθνοτικών ή μειονοτικών ομάδων χρησιμοποιούνται συχνά ως μέσα εξωτερικής πολιτικής.¹¹ Το ερευνητικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται συνεπώς όχι μόνο στη θεωρητική ανάλυση της νομικής φύσης των παράνομων καθεστώτων, αλλά και στη διερεύνηση του βαθμού αποτελεσματικότητας των διεθνών κανόνων στην πράξη.

Μεθοδολογία της Έρευνας

Στην παρούσα εργασία υιοθετείται μία πολυεπίπεδη μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία ανταποκρίνεται στη φύση του ερευνητικού αντικειμένου, δηλαδή την ανάλυση των παράνομων εδαφικών καθεστώτων στο διεθνές δίκαιο και τη διεθνή πρακτική.

Πρώτον, η εργασία στηρίζεται σε δογματική–ερμηνευτική ανάλυση των θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου που διέπουν τη δημιουργία, τη λειτουργία και τη νομική αξιολόγηση εδαφικών καθεστώτων. Η ανάλυση αυτή εστιάζει, αφενός, στους κανόνες *jus cogens*, ιδίως στην απαγόρευση της χρήσης βίας και της βίαιης

¹⁰ Christian Marxsen, “The Application of International Law by Domestic Courts in Territorial Disputes,” *Journal of Conflict and Security Law* 22, no. 1 (2017): 45–70.

¹¹ Marc Weller, *Contested Statehood: Kosovo’s Struggle for Independence* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 1–25.

απόκτησης εδάφους,¹² και, αφετέρου, στα κριτήρια κρατικής υπόστασης, όπως αυτά αποτυπώνονται στη Σύμβαση του Μοντεβιδέο.¹³

Δεύτερον, η εργασία αξιοποιεί τη μέθοδο της συγκριτικής ανάλυσης περιπτώσεων (case-study method), προκειμένου να εξετάσει πώς οι γενικοί κανόνες του διεθνούς δικαίου εφαρμόζονται ή παρακάμπτονται στην πράξη. Η προσέγγιση σε αυτό το επίπεδο βασίζεται σε συστηματική ανάλυση της νομολογίας διεθνών και περιφερειακών δικαστηρίων και οργάνων. Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, τόσο σε δεσμευτικές αποφάσεις όσο και σε γνωμοδοτήσεις, όπως αυτές που αφορούν τα κατεχόμενα Παλαιστινιακά εδάφη.¹⁴ Παράλληλα, εξετάζεται εκτενώς η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ιδίως οι αποφάσεις που αφορούν την Κύπρο, την Υπερδνειστερία και την Κριμαία, μέσω των οποίων έχει αναπτυχθεί το δόγμα του αποτελεσματικού ελέγχου και έχει αποδοθεί διεθνής ευθύνη σε κράτη που στηρίζουν *de facto* καθεστώτα.¹⁵ Η ανάλυση συμπληρώνεται από αποφάσεις και πορίσματα της Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ και άλλων οργάνων του ΟΗΕ, καθώς και από επιλεγμένες αποφάσεις του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και ειδικών Ποινικών Δικαστηρίων, στον βαθμό που αυτές αφορούν ζητήματα κατοχής, εξωτερικής υποστήριξης και διεθνούς ευθύνης.¹⁶

Τέλος, εξετάζονται οι κανόνες κρατικής ευθύνης, όπως κωδικοποιούνται στα Άρθρα της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου περί Ευθύνης Κρατών για Διεθνώς Παράνομες Πράξεις (ARSIWA), με ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της απόδοσης πράξεων, στον αποτελεσματικό έλεγχο και στις συνέπειες σοβαρών παραβιάσεων *jus cogens*.¹⁷ Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η ερμηνεία της αρχής της μη αναγνώρισης (non-

¹² UN Charter, art. 2(4), ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Judgment, 1986), par 190–195.

¹³ Montevideo Convention on the Rights and Duties of States (1933), art. 1, James Crawford, *The Creation of States in International Law*, 2nd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2006), 45–52, 390–405.

¹⁴ ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory* (Advisory Opinion, 2004), ICJ, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo* (Advisory Opinion, 2010).

¹⁵ *Loizidou v. Turkey*, ECtHR (1995), *Cyprus v. Turkey*, ECtHR (2001), *Ilaşcu v. Moldova and Russia*, ECtHR (2004), *Ukraine v. Russia (re Crimea)*, ECtHR (2024).

¹⁶ UN Human Rights Committee, *General Comment No. 31* (2004), par.10–12, ICTY, *Prosecutor v. Milutinović et al.* (Judgment, Trial Chamber, 2009), Kosovo Specialist Chambers, *Prosecutor v. Thaçi et al.*, Confirmed Indictment (2020).

¹⁷ International Law Commission, *Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (2001), arts. 4–8, 41, James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 709–725.

recognition), όχι ως απλής πολιτικής επιλογής, αλλά ως νομικής υποχρέωσης που απορρέει από το διεθνές δίκαιο.¹⁸

Δομή και Βασικά Κεφάλαια της Εργασίας

Η εργασία οργανώνεται σε τρία κύρια κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο έχει θεωρητικό και εννοιολογικό χαρακτήρα και θέτει τα θεμέλια της ανάλυσης. Εξετάζονται οι βασικές έννοιες και αρχές του διεθνούς δικαίου που σχετίζονται με τα παράνομα εδαφικά καθεστώτα, όπως η κρατική υπόσταση, η απαγόρευση της χρήσης βίας, το *jus cogens*, η κρατική ευθύνη και το δόγμα *ex injuria jus non oritur*. Το κεφάλαιο αυτό αναδεικνύει τη δομική ένταση μεταξύ αποτελεσματικότητας και νομιμότητας και διαμορφώνει το θεωρητικό πλαίσιο εντός του οποίου θα αξιολογηθούν οι επιμέρους περιπτώσεις.

Το δεύτερο κεφάλαιο εστιάζει στην ανάλυση επιλεγμένων περιπτώσεων παράνομων εδαφικών καθεστώτων μέσα από την διεθνή και περιφερειακή νομολογία ως αυτόνομο παράγοντα διαμόρφωσης της διεθνούς πρακτικής. Εξετάζεται πώς τα δικαστήρια συμβάλλουν στην αποτροπή της νομιμοποίησης παράνομων καταστάσεων, πώς αποδίδουν ευθύνη σε κράτη και πώς εξισορροπούν την αρχή της μη αναγνώρισης με την ανάγκη προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των πληθυσμών που ζουν υπό παράνομα καθεστώτα.

Τέλος, στο τρίτο κεφάλαιο αναπτύσσεται σε μεγαλύτερο βάθος το ζήτημα των έννομων συνεπειών των παράνομων εδαφικών καθεστώτων. Εξετάζεται η διεθνής ευθύνη των εμπλεκόμενων κρατών, η λειτουργία και το περιεχόμενο της αρχής της μη αναγνώρισης, καθώς και το δόγμα του αποτελεσματικού ελέγχου ως βασικό εργαλείο απόδοσης ευθύνης. Το κεφάλαιο αυτό καταλήγει σε συμπεράσματα και προτάσεις για τη μελλοντική ενίσχυση της διεθνούς νομιμότητας.

¹⁸ ICJ, *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia* (Advisory Opinion, 1971), par. 118–127, Stefan Talmon, “The Duty Not to Recognize as Lawful a Situation Created by the Illegal Use of Force,” in *The Use of Force in International Law*, ed. Marc Weller (Oxford: Oxford University Press, 2015), 415–440.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ

1.1.1. Φιλοσοφικές/Θεωρητικές Προσεγγίσεις για την Έννοια του Κράτους:

Πριν από την ειδική ανάλυση της έννοιας των παράνομων εδαφικών καθεστώτων, είναι αναγκαίο να προηγηθεί μια σύντομη μεθοδολογική επισήμανση. Η συστηματοποίηση του φαινομένου προϋποθέτει κατ' αρχάς τον προσδιορισμό του τι συνιστά «κράτος» στο διεθνές δίκαιο. Τα παράνομα εδαφικά καθεστάτα δεν μπορούν να γίνουν κατανοητά ως κατηγορία χωρίς αναφορά στο πρότυπο από το οποίο αποκλίνουν: το κράτος ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου. Η εξέταση των στοιχείων που συγκροτούν την κρατική ύπαρξη λειτουργεί, συνεπώς, ως εννοιολογικό σημείο αναφοράς, επιτρέποντας να διαπιστωθεί σε ποιο βαθμό και με ποιον τρόπο ορισμένες οντότητες προσεγγίζουν τη μορφή του κράτους, ενώ ταυτόχρονα αποκλείονται από τη διεθνή έννομη τάξη λόγω της παράνομης γένεσης ή διατήρησής τους. Υπό αυτή την έννοια, η ανάλυση των παράνομων εδαφικών καθεστώτων δεν ξεκινά από την παρανομία αυτή καθαυτή, αλλά από την έννοια του κράτους, ως το κανονιστικό μέτρο με βάση το οποίο η διεθνής έννομη τάξη αξιολογεί, αποδέχεται ή απορρίπτει συγκεκριμένες εδαφικές πραγματικότητες.

Μια πρώτη φιλοσοφική γραμμή ερμηνείας αντιμετωπίζει το κράτος ως μορφή οργανωμένης πολιτικής εξουσίας. Η κλασική κοινωνιολογική σύλληψη του Max Weber, σύμφωνα με την οποία το κράτος αξιώνει επιτυχώς το μονοπώλιο της νόμιμης φυσικής βίας σε μια επικράτεια, παρέχει ένα ισχυρό περιγραφικό εργαλείο: εξηγεί γιατί μια *de facto* οντότητα μπορεί να «λειτουργεί» ως κράτος ακόμη και χωρίς διεθνή αναγνώριση.¹⁹ Όμως, ακριβώς εδώ γεννιέται η κεντρική δυσκολία για το διεθνές δίκαιο: το «νόμιμη» στον Weber είναι εσωτερικά κοινωνιολογικό (συνδεδεμένο με τύπους νομιμοποίησης και υπακοής), ενώ το διεθνές δίκαιο θέτει ένα δεύτερο, εξωτερικό φίλτρο νομιμότητας, ιδίως όταν η δημιουργία του καθεστώτος συγκρούεται με κανόνες *jus cogens*. Τα παράνομα εδαφικά καθεστάτα αποτελούν έτσι ένα πεδίο

¹⁹ Max Weber, "Politics as a Vocation," in *From Max Weber: Essays in Sociology*, ed. H. H. Gerth and C. Wright Mills (New York: Oxford University Press, 1946), esp. the definition section on the state and legitimate force.

όπου η «νομιμοποίηση» (legitimation) ως κοινωνικό γεγονός δεν συμπίπτει με τη «νομιμότητα» (legality) ως κανονιστικό κριτήριο.

Μια δεύτερη γραμμή, που προέρχεται από τη φιλοσοφία του δικαίου, δίνει έμφαση στον τρόπο με τον οποίο το δίκαιο κατασκευάζει θεσμικές οντότητες. Από τη σκοπιά του νομικού θετικισμού, το κράτος δεν είναι «πράγμα» αλλά κόμβος κανόνων και αρμοδιοτήτων. Η καθαρή θεωρία του δικαίου του Hans Kelsen έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον εδώ: το κράτος και το δίκαιο είναι, κατά βάση, δύο όψεις του ίδιου κανονιστικού συστήματος.²⁰ Αν ακολουθήσει κανείς αυτή τη σύλληψη, η «ύπαρξη» μιας οντότητας ως κράτους δεν εξαντλείται στην αποτελεσματικότητα, αλλά απαιτεί ένταξη σε μια διεθνή κανονιστική τάξη που απονέμει ικανότητα παραγωγής έγκυρων κανόνων. Αυτός είναι και ο λόγος που η διεθνής έννομη τάξη μπορεί να απορρίπτει έννομα αποτελέσματα από παράνομα καθεστώτα: όχι επειδή αγνοεί την πραγματικότητα, αλλά επειδή αρνείται να προσδώσει κανονιστική εγκυρότητα σε μια κατάσταση που γεννήθηκε από σοβαρή παραβίαση. Αντίστοιχα, η αναλυτική θεωρία του H. L. A. Hart, με την έμφαση στους κανόνες αναγνώρισης και στις δευτερογενείς δομές του δικαίου, βοηθά να δούμε ότι «κρατική υπόσταση» σημαίνει και δυνατότητα σταθερής παραγωγής κανόνων μέσω θεσμών που αναγνωρίζονται ως αρμόδιοι.²¹ Όμως, στα παράνομα καθεστώτα εμφανίζεται ένα διπλό επίπεδο «κανόνα αναγνώρισης»: στο εσωτερικό, το καθεστώς μπορεί να λειτουργεί με επιτυχία· στο εξωτερικό, η διεθνής κοινότητα μπορεί να επιβάλλει μη αναγνώριση, αρνούμενη να αποδώσει διεθνή κανονιστική ισχύ στις πράξεις του. Αυτή η διττή διάσταση φωτίζει γιατί το διεθνές δίκαιο μπορεί να ζητά μη αναγνώριση χωρίς να αρνείται ότι «κάτι λειτουργεί εκεί»: απλώς αρνείται να το αναγάγει σε υποκείμενο δικαιωμάτων.

Μια τρίτη, πιο σύγχρονη και ιδιαίτερα χρήσιμη γραμμή είναι η κοινωνική οντολογία των θεσμών. Η θεωρία του John Searle για τα «θεσμικά γεγονότα» εξηγεί ότι ορισμένες οντότητες υπάρχουν επειδή συλλογικά αποδεχόμαστε κανόνες του τύπου “X counts as Y in context C”.²² Μεταφρασμένο στη διεθνή σφαίρα, το «κράτος» δεν είναι απλώς σύνολο πληθυσμού-εδάφους-κυβέρνησης, αλλά και ένα καθεστώς

²⁰ Hans Kelsen, *Pure Theory of Law*, trans. Max Knight (Berkeley: University of California Press, 1967), chaps. on the identity of state and law (pagination varies by edition).

²¹ H. L. A. Hart, *The Concept of Law*, 3rd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2012), chaps. 5–6 (on primary/secondary rules and rule of recognition).

²² John R. Searle, *The Construction of Social Reality* (New York: Free Press, 1995), chaps. 1–4 (on institutional facts and constitutive rules).

θεσμικής αναγνώρισης από άλλους φορείς, άρα ένα μεικτό αποτέλεσμα πραγματικών και κανονιστικών συνθηκών. Αυτό συντονίζεται με τη σύγχρονη διεθνολογική θεωρία (κονστρουκτιβισμός), όπου η κρατική υπόσταση, η κυριαρχία και η αναγνώριση αντιμετωπίζονται ως κοινωνικά και κανονιστικά συγκροτημένες πρακτικές, όχι ως φυσικά δεδομένα.²³ Στο πλαίσιο αυτό, η υποχρέωση μη αναγνώρισης λειτουργεί ως «αντι-πράξη θεσμικής κατασκευής»: εμποδίζει τη συλλογική αποδοχή ενός “X counts as State”, όταν το X έχει γεννηθεί από διεθνές άδικο.

Η πολιτική φιλοσοφία προσθέτει ένα ακόμη κρίσιμο επίπεδο: το ζήτημα της νομιμοποιητικής βάσης της εξουσίας και της σχέσης δικαίου-βίας. Στο έργο του Carl Schmitt, η κυριαρχία συνδέεται με την απόφαση στην εξαίρεση και τη διάκριση φίλου/εχθρού, άρα με μια θεμελιώδη πολιτική πράξη πριν από το δίκαιο.²⁴ Χωρίς να υιοθετήσουμε το σμιτιανό πλαίσιο, η υπενθύμιση είναι χρήσιμη: τα παράνομα εδαφικά καθεστώτα εμφανίζονται συχνά ως προϊόν «πρωτογενούς» πολιτικής βίας που επιχειρεί να μετατραπεί σε θεσμική κανονικότητα. Εδώ το διεθνές δίκαιο, ιδίως μέσω jus cogens, λειτουργεί ως αντίρροπη κανονιστική δύναμη: επιδιώκει να αποκόψει τη μετάβαση από τη βία στη νομιμότητα, δηλαδή να εμποδίσει τη νομιμοποιητική «μεταστοιχείωση» της παρανομίας σε τίτλο.

Στη νομική επιστήμη, αυτή η ένταση έχει αποτυπωθεί σε δύο μεγάλες σχολές σκέψης για τη διεθνή νομιμότητα. Από τη μία, μια ρεαλιστική παράδοση δίνει έμφαση στη σταθερότητα, στην αποτελεσματικότητα και στην ανάγκη το διεθνές δίκαιο να «συμβαδίζει» με τα γεγονότα (ιδίως σε περιπτώσεις παρατεταμένων συγκρούσεων).²⁵ Από την άλλη, μια κανονιστική ανάγνωση του διεθνούς δικαίου (που συνδέεται με την ενίσχυση του jus cogens, των υποχρεώσεων erga omnes και της μη αναγνώρισης) επιμένει ότι η διεθνής έννομη τάξη δεν μπορεί να επιβραβεύει τη βία με τίτλο.²⁶ Η σύγχρονη θεωρία επιχειρεί μια λεπτή εξισορρόπηση: αποδέχεται ότι η αποτελεσματικότητα είναι αναλυτικά σημαντική (ιδίως για την προστασία

²³ Alexander Wendt, “Anarchy Is What States Make of It,” *International Organization* 46, no. 2 (1992): 391–425· Martha Finnemore and Kathryn Sikkink, “International Norm Dynamics and Political Change,” *International Organization* 52, no. 4 (1998): 887–917.

²⁴ Ibid.

²⁵ Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, 4th ed. (London: Palgrave, 2012), chaps. 1–2 (order, society of states).

²⁶ International Law Commission, *Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (2001), art. 41 and commentary (on consequences of serious breaches)· Stefan Talmon, “The Duty Not to Recognize as Lawful a Situation Created by the Illegal Use of Force,” 415–440.

δικαιωμάτων και τη διαχείριση ιδιωτικών σχέσεων), αλλά δεν τη μετατρέπει σε πηγή νομιμοποίησης όταν υπάρχει σοβαρή παραβίαση θεμελιωδών κανόνων.

Αυτή η σύνθεση αντανακλάται και στη διεθνή νομολογία: ιδίως το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει λειτουργικές πραγματικότητες (π.χ. ανάγκη προσφυγής σε μηχανισμούς έννομης προστασίας επί του εδάφους) χωρίς να μετατρέπει αυτή την αναγνώριση σε διεθνή νομιμοποίηση της οντότητας.²⁷ Με άλλα λόγια, η έννομη τάξη διαχωρίζει μεθοδικά δύο στόχους: αφενός τη διασφάλιση ότι οι άνθρωποι δεν μένουν «εκτός δικαίου» επειδή ζουν σε παράνομη κατάσταση, αφετέρου την αποτροπή της κανονικοποίησης της παρανομίας. Αυτός ο διπλός στόχος είναι φιλοσοφικά συνεπής με μια αντίληψη του δικαίου ως θεσμού που οφείλει να είναι ταυτόχρονα αποτελεσματικός και κανονιστικός: να «αγγίζει» την πραγματικότητα χωρίς να την επικυρώνει όταν αυτή συγκρούεται με θεμελιώδεις αρχές. Συνεπώς, οι φιλοσοφικές συζητήσεις για την υπόσταση του κράτους, τη νομιμοποίηση και τη θεσμική αναγνώριση δεν είναι απλώς θεωρητικό παρακολούθημα της νομικής ανάλυσης. Αποτελούν τον εννοιολογικό μηχανισμό που εξηγεί γιατί τα παράνομα εδαφικά καθεστώτα είναι τόσο επίμονο πρόβλημα: διότι κινούνται ακριβώς στο μεταίχμιακό σημείο όπου η ισχύς επιχειρεί να μεταβληθεί σε θεσμό και όπου το διεθνές δίκαιο οφείλει να αποφασίσει αν, πότε και με ποιο κόστος θα επιτρέψει τη μετατροπή της πραγματικότητας σε νομιμότητα.

Οι φιλοσοφικές και θεωρητικές προσεγγίσεις που προηγήθηκαν καταδεικνύουν ότι το κράτος, ως έννοια, κινείται διαρκώς στο όριο μεταξύ πραγματικότητας και κανονιστικότητας. Η κρατική υπόσταση δεν ταυτίζεται ούτε με την απλή ύπαρξη οργανωμένης εξουσίας ούτε με μια αφηρημένη αναγνώριση, αλλά συγκροτείται μέσα από τη δυναμική αλληλεπίδραση αποτελεσματικού ελέγχου, κοινωνικής αποδοχής και διεθνούς νομιμότητας. Η διαπίστωση αυτή, αν και θεωρητικά γόνιμη, δημιουργεί ένα πρακτικό πρόβλημα για το διεθνές δίκαιο: πώς μπορεί μια κανονιστική τάξη να προσδιορίσει με σχετική ασφάλεια ποια οντότητα συνιστά κράτος, χωρίς να εγκλωβίζεται είτε σε καθαρά πολιτικές κρίσεις είτε σε φιλοσοφικές αβεβαιότητες.

²⁷ *Loizidou v. Turkey*, ECtHR (1995), paras 52–57, *Cyprus v. Turkey*, ECtHR (2001), paras 70–81, *Ilascu v. Moldova and Russia*, ECtHR (2004), paras 382–394, *Demopoulos v. Turkey*, ECtHR (2010), paras 90–110.

1.1.2 Από Τη Θεωρητική Προσέγγιση Στον Νομικό Προσδιορισμό.

Στη θεωρία του διεθνούς δικαίου έχουν διαμορφωθεί δύο βασικές προσεγγίσεις ως προς το ζήτημα της αναγνώρισης ενός κράτους: η συστατική (constitutive) και η δηλωτική (declaratory) θεωρία.²⁸ Σύμφωνα με τη συστατική θεωρία, μια οντότητα δεν υφίσταται ως κράτος παρά μόνον αφότου αναγνωριστεί από άλλα κράτη· η ίδια η πράξη της αναγνώρισης είναι εκείνη που «συστήνει» το κράτος. Ωστόσο, η θεωρία αυτή δεν τυγχάνει σήμερα ευρείας αποδοχής, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από τη διεθνή πρακτική. Σε πρακτικό επίπεδο, ανακύπτουν ερωτήματα ως προς το πόσα κράτη πρέπει να προβούν σε αναγνώριση ώστε μια οντότητα να θεωρείται πλέον κράτος, καθώς και ως προς το αν η απόφαση αναγνώρισης θα πρέπει να βασίζεται σε πραγματικά δεδομένα, σε νομικούς κανόνες, σε γεωπολιτικές εκτιμήσεις ή σε συνδυασμό αυτών.²⁹ Σε βαθύτερο θεωρητικό επίπεδο, η συστατική θεωρία οδηγεί στο συμπέρασμα ότι η κρατική υπόσταση δεν είναι απόλυτη αλλά σχετική έννοια, μεταβαλλόμενη αναλόγως της βούλησης των αναγνωριζόντων κρατών.

Αντιθέτως, κατά τη δηλωτική θεωρία, η κρατική υπόσταση καθορίζεται από τα αντικειμενικά στοιχεία της κρατικότητας και όχι από την τυπική αναγνώριση.³⁰ Παρότι η δηλωτική θεωρία κυριαρχεί στη σύγχρονη θεωρία και νομολογία, δεν στερείται και αυτή προβλημάτων. Καταρχάς, συχνά επισημαίνεται ότι μη αναγνωρισμένες οντότητες στερούνται διεθνούς νομικής προσωπικότητας και, συνεπώς, δεν μπορούν να θεωρηθούν κράτη, ακόμη και αν πληρούν όλα τα αντικειμενικά κριτήρια. Επιπλέον, η θεωρία αυτή αδιαφορεί για τον τρόπο με τον οποίο μια οντότητα απέκτησε τα αναγκαία στοιχεία κρατικότητας, με αποτέλεσμα να καθίσταται θεωρητικά δυνατή η δημιουργία κρατών μέσω σοβαρών παραβιάσεων του διεθνούς δικαίου. Η διεθνής πρακτική αντιδρά σε τέτοιες περιπτώσεις μέσω της άρνησης αναγνώρισης, ως μορφής κύρωσης — αντίδραση που δεν μπορεί να εξηγηθεί πλήρως στο πλαίσιο μιας αμιγώς δηλωτικής θεωρίας.

²⁸ Κώστας Θ. Χατζηκωνσταντίνου, Χαράλαμπος Ελ. Αποστολίδης και Μιλτιάδης Χ. Σαρηγιαννίδης, *Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο* (Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2013), 113–116.

²⁹ Patrick Tani, “The Turkish Republic of Northern Cyprus and International Trade Law,” *Asper Review of International Business and Trade Law* 12 (2012): 121–124.

³⁰ *Ibid.*

Η Σύμβαση του Μοντεβιδέο αποσαφήνισε τα κριτήρια που πρέπει να πληροί ένα κράτος κατά το διεθνές δίκαιο: «μόνιμος πληθυσμός, καθορισμένη επικράτεια, κυβέρνηση και ικανότητα σύναψης σχέσεων με άλλα κράτη».³¹ Το άρθρο 3 της Σύμβασης καθιερώνει την αντίληψη ότι η πολιτική ύπαρξη ενός κράτους είναι ανεξάρτητη από την αναγνώρισή του από άλλα κράτη και ότι έχει το δικαίωμα να υπερασπίζεται την ακεραιότητα και την ανεξαρτησία του. Παρότι η Σύμβαση έχει τυπικά περιφερειακή ισχύ, το περιεχόμενό της αντανακλά πάγιες αρχές που υιοθετούνται ευρέως στη διεθνή πρακτική και τη θεωρία. Για τον λόγο αυτό, εξακολουθεί να θεωρείται η κλασική αφετηρία για τον προσδιορισμό του τι συνιστά κράτος στο διεθνές δίκαιο.

1.1.3 Η Σύμβαση του Μοντεβιδέο.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 της Σύμβασης, ένα κράτος ορίζεται πρωτίστως ως οργανωμένη πολιτική οντότητα που ασκεί αποτελεσματική εξουσία επί πληθυσμού και εδάφους και διαθέτει ικανότητα αυτοτελούς διεθνούς δράσης.³² Ωστόσο, η εφαρμογή της στις περιπτώσεις παράνομων καθεστώτων είναι εξαιρετικά σύνθετη, διότι η επίτευξη αποτελεσματικότητας *in situ* μπορεί να είναι προϊόν παράνομης δράσης. Το κρίσιμο σημείο, όμως, δεν είναι το κατά πόσο μια οντότητα ασκεί πραγματικό έλεγχο, αλλά το πώς απέκτησε αυτόν τον έλεγχο. Αν ο έλεγχος είναι προϊόν παράνομης χρήσης βίας —μιας παραβίασης *jus cogens*— τότε ενεργοποιείται ο κανόνας *ex injuria jus non oritur*.³³ Στην συνέχεια θα εξετάσουμε αδρά την αποτελεσματικότητα εκάστου κριτηρίου της Σύμβασης σε συνάρτηση με τον καθορισμό των παράνομων εδαφικών καθεστώτων.

i. Μόνιμος πληθυσμός

Το κριτήριο του μόνιμου πληθυσμού είναι, καταρχήν, το λιγότερο αμφισβητούμενο: απαιτεί την ύπαρξη ενός ανθρώπινου συνόλου που διαβιεί κατά τρόπο σταθερό σε μια συγκεκριμένη επικράτεια και τελεί υπό την εξουσία μιας

³¹ *Convention on the Rights and Duties of States (Montevideo Convention)*, 26 December 1933, art. 1.

³² *Ibid.*

³³ *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971, para. 118

οργανωμένης αρχής.³⁴ Οι περισσότερες *de facto* οντότητες διαθέτουν πληθυσμό που κατοικεί σταθερά στο έδαφος και υπάγεται στην εξουσία τους. Το πρόβλημα ανακύπτει όμως όταν ο πληθυσμός αυτός: έχει προκύψει μέσω εξαναγκαστικής μετακίνησης (π.χ. εκτοπίσεις Ελληνοκυπρίων το 1974),³⁵ ή μέσω εγκατάστασης εποίκων, πρακτική που απαγορεύεται από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο (όπως στην περίπτωση των ισραηλινών εποίκισμών).³⁶

Η ύπαρξη πληθυσμού δεν είναι αμφισβητήσιμη· αμφισβητείται όμως η νομιμότητα της διαμόρφωσής του. Στο δίκαιο της κατοχής, η απαγόρευση της μεταφοράς πληθυσμού του κατέχοντος κράτους στο κατεχόμενο έδαφος έχει κεντρική θέση. Η Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης προβλέπει ότι η κατοχική δύναμη δεν μπορεί να προβαίνει σε μεταφορά τμημάτων του δικού της άμαχου πληθυσμού στο έδαφος που κατέχει, ακριβώς διότι τέτοιες κινήσεις δημιουργούν τετελεσμένα που αλλοιώνουν τη δημογραφική φυσιογνωμία και δυσχεραίνουν την αποκατάσταση της νομιμότητας.³⁷ Η περίπτωση των ισραηλινών εποίκισμών στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη αναδεικνύει χαρακτηριστικά τη σημασία της απαγόρευσης αυτής. Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, στη γνωμοδότηση για το Τείχος, συνέδεσε ρητά την πολιτική εποίκισμών με το ισχύον διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και τόνισε ότι η εγκατάσταση πληθυσμών στο κατεχόμενο έδαφος αντίκειται στο άρθρο 49 παρ. 6 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης. Ανεξάρτητα από το αν οι έποικοι αποκτούν μόνιμη εγκατάσταση, το διεθνές δίκαιο τους αντιμετωπίζει ως μέρος μιας παράνομης πρακτικής, η οποία δεν μπορεί να λειτουργήσει ως βάση για τη θεμελίωση δικαιωμάτων.³⁸

Επιπροσθέτως, στην περίπτωση της Κριμαίας η ύπαρξη πληθυσμού και η διαρκής εγκατάστασή του δεν μετατρέπουν αυτομάτως μια παράνομη κατάσταση σε νόμιμη. Η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, αντιμετωπίζοντας την προσάρτηση ως αντίθετη προς τις θεμελιώδεις αρχές της εδαφικής ακεραιότητας και της απαγόρευσης χρήσης βίας, αρνείται τη νομιμοποιητική ισχύ των τετελεσμένων,

³⁴ James Crawford, *The Creation of States in International Law*, 46–52

³⁵ UN General Assembly Resolution 3212 (XXIX), *Question of Cyprus*, 1 November 1974.

³⁶ International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall*, paras. 120–122.

³⁷ Geneva Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 12 August 1949, art. 49(6).

³⁸ International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall*, *ό.π.*

ανεξάρτητα από διοικητικές ή πληθυσμιακές μεταβολές επί του εδάφους.³⁹ Με άλλα λόγια, ακόμη κι αν η κατάσταση επί του εδάφους παράγει σταθερότητα για έναν πληθυσμό, αυτό δεν συνεπάγεται ότι η διεθνής έννομη τάξη θα μετατρέψει τη νέα κοινωνική πραγματικότητα σε πηγή δικαίου.

Η ένταση αυτή γίνεται ακόμη πιο σαφής αν αντιπαραβάλουμε παράνομα εδαφικά καθεστώτα με περιπτώσεις μη αναγνωρισμένων, αλλά μη παράνομων οντοτήτων. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η ύπαρξη μόνιμου πληθυσμού και λειτουργικών θεσμών δεν αλλοιώνεται από παραβιάσεις *jus cogens*. Η διάκριση έχει πρακτική σημασία: στο πρώτο σχήμα, ο μόνιμος πληθυσμός είναι πραγματικό δεδομένο που το δίκαιο οφείλει να προστατεύει ως προς τα δικαιώματά του, χωρίς όμως να επιτρέπει να λειτουργήσει ως «νομιμοποιητική ύλη» για την ίδια την παράνομη κατάσταση· στο δεύτερο, ο μόνιμος πληθυσμός μπορεί να ενισχύει επιχειρήματα σχετικά με την αποτελεσματική κοινωνική οργάνωση χωρίς να προσκρούει σε υποχρεώσεις μη αναγνώρισης.⁴⁰

Συνοψίζοντας, το κριτήριο του μόνιμου πληθυσμού διατηρεί μεν την αναλυτική του χρησιμότητα ως δείκτης κοινωνικής βάσης μιας πολιτικής οργάνωσης, αλλά στις περιπτώσεις παράνομων εδαφικών καθεστώτων δεν μπορεί να αξιολογηθεί αποκομμένα από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, τις απαγορεύσεις δημογραφικής αλλοίωσης και την κανονιστική αρχή ότι από σοβαρή διεθνή παρανομία δεν γεννώνται δικαιώματα. Η ύπαρξη πληθυσμού δεν αμφισβητείται ως γεγονός· αμφισβητείται η δυνατότητα του γεγονότος αυτού να παράξει έννομα αποτελέσματα όταν έχει διαμορφωθεί μέσω απαγορευμένων πρακτικών.

ii. Καθορισμένο έδαφος.

Το κριτήριο του καθορισμένου εδάφους, δεν απαιτεί απόλυτη γεωγραφική οριοθέτηση ούτε πλήρη ασφάλεια συνόρων. Η θεωρία και η διεθνής πρακτική έχουν επανειλημμένως δεχθεί ότι ένα κράτος μπορεί να υφίσταται ακόμη και όταν τα σύνορά του αμφισβητούνται ή βρίσκονται υπό διαπραγμάτευση.⁴¹ Εκείνο που θεωρείται

³⁹ UN General Assembly Resolution 68/262, *Territorial Integrity of Ukraine*, 27 March 2014.

⁴⁰ International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries* (2001), Commentary to arts. 40–41

⁴¹ James Crawford, *The Creation of States in International Law*, 46–52, Χατζηκωνσταντίνου, Αποστολίδης και Σαρηγιαννίδης, *Θεμελιώδεις Έννοιες*, 118.

αναγκαίο είναι η ύπαρξη μιας συγκεκριμένης γεωγραφικής βάσης επί της οποίας ασκείται οργανωμένη εξουσία. Το κριτήριο αυτό, όπως και εκείνο του μόνιμου πληθυσμού, είναι πρωτίστως περιγραφικό.⁴²

Ωστόσο, στις περιπτώσεις παράνομων εδαφικών καθεστώτων, το κεντρικό πρόβλημα δεν είναι η απουσία εδάφους, αλλά η έλλειψη νόμιμου τίτλου κυριαρχίας. Το διεθνές δίκαιο διαχωρίζει με σαφήνεια την άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου από την ύπαρξη δικαιώματος κυριαρχίας. Η διάκριση αυτή αποτελεί θεμέλιο της σύγχρονης διεθνούς έννομης τάξης και συνδέεται άμεσα με την απαγόρευση απόκτησης εδάφους μέσω χρήσης βίας.⁴³ Η άσκηση ελέγχου επί εδάφους που αποκτήθηκε μέσω παράνομης βίας δεν γεννά νόμιμο τίτλο, ακόμη και αν ο έλεγχος αυτός είναι πλήρης, μακροχρόνιος και οργανωμένος.

Η νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου επιβεβαιώνει κατ' επανάληψη ότι η κυριαρχία δεν μπορεί να προκύψει ως αποτέλεσμα παράνομης πράξης. Στη γνωμοδότηση για τη Ναμίμπια, το Δικαστήριο τόνισε ότι η παράνομη παρουσία ενός κράτους σε ξένο έδαφος δεν μπορεί να μετατραπεί σε νόμιμο τίτλο μέσω της παρόδου του χρόνου.⁴⁴ Αντίστοιχα, στη γνωμοδότηση για το Τείχος, το Δικαστήριο επανέλαβε ότι η *de facto* διοίκηση δεν αναιρεί το καθεστώς κατοχής ούτε μεταβάλλει την κυριαρχία επί του εδάφους.⁴⁵ Η διάκριση αυτή έχει άμεσες συνέπειες για την εφαρμογή του κριτηρίου. Ένα παράνομο καθεστώς μπορεί να ασκεί πλήρη και αποτελεσματικό έλεγχο σε μια γεωγραφικά προσδιορισμένη περιοχή, να διαθέτει σύνορα υπό την έννοια της στρατιωτικής ή διοικητικής περιχαράκωσης και να λειτουργεί ως αποκλειστική αρχή επί του εδάφους αυτού. Παρ' όλα αυτά, το έδαφος παραμένει, από τη σκοπιά του διεθνούς δικαίου, κατεχόμενο, προσαρτημένο ή αντικείμενο παράνομης διοίκησης.

Προκύπτει, λοιπόν, ένα δομικό όριο: το κριτήριο του εδάφους αποτυπώνει την υλική διάσταση της εξουσίας, αλλά αδυνατεί να ενσωματώσει τη διάκριση μεταξύ ελέγχου και κυριαρχίας. Η ύπαρξη εδάφους δεν αμφισβητείται ως γεγονός· εκείνο που αρνείται η διεθνής έννομη τάξη είναι η δυνατότητα του γεγονότος αυτού να παραγάγει έννομες συνέπειες όταν ερείδεται σε παραβίαση θεμελιωδών κανόνων. Συνεπώς, το

⁴² Malcolm N. Shaw, *International Law*, 9th ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2021), 155–160.

⁴³ Charter of the United Nations, art. 2(4); UN General Assembly Resolution 2625 (XXV), *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations...* (24 October 1970).

⁴⁴ ICJ, *Namibia Advisory Opinion* (1971), paras. 118–126.

⁴⁵ ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall*, paras. 78–101, 120–122.

κριτήριο του καθορισμένου εδάφους, αν και αναγκαίο για την περιγραφική κατανόηση μιας οντότητας, δεν μπορεί να λειτουργήσει αυτοτελώς ως βάση αποδοχής της ως κράτους στο διεθνές δίκαιο. Η αξιολόγησή του προϋποθέτει πάντοτε εξέταση του τρόπου απόκτησης και διατήρησης του ελέγχου, καθώς και της στάσης της διεθνούς κοινότητας μέσω της αρχής της μη αναγνώρισης.

iii. Κυβέρνηση.

Το κριτήριο της «κυβέρνησης» αποτελεί τον πυρήνα των κριτηρίων της Σύμβασης, καθώς αποτυπώνει την ύπαρξη οργανωμένης πολιτικής και διοικητικής εξουσίας ικανής να ασκεί έλεγχο επί πληθυσμού και εδάφους: απαιτείται η ύπαρξη θεσμών που μπορούν να νομοθετούν, να διοικούν, να απονέμουν δικαιοσύνη και να επιβάλλουν αποφάσεις.⁴⁶ Το κριτήριο της κυβέρνησης είναι εκείνο που πληρούται συχνότερα από παράνομα εδαφικά καθεστάτα. Πολλές τέτοιες οντότητες διαθέτουν πλήρως ανεπτυγμένες διοικητικές δομές, δικαστικά όργανα, δυνάμεις ασφαλείας και μηχανισμούς δημόσιας διοίκησης. Η ύπαρξη όμως αποτελεσματικής διοίκησης δεν ταυτίζεται με τη διεθνώς αποδεκτή κρατική υπόσταση. Το διεθνές δίκαιο δεν αρκείται στο ερώτημα αν «υπάρχει κυβέρνηση», αλλά επεκτείνεται στο ερώτημα πόσο ανεξάρτητη είναι αυτή η κυβέρνηση.⁴⁷

Η ανεξαρτησία της κυβέρνησης αποτελεί σιωπηρή αλλά θεμελιώδη προϋπόθεση του κριτηρίου. Η κυβέρνηση πρέπει να είναι σε θέση να λαμβάνει τις βασικές πολιτικές, στρατιωτικές και διοικητικές αποφάσεις χωρίς εξωτερικό καταναγκασμό. Όταν η εξουσία ασκείται κατ' ουσίαν ως προέκταση ή όργανο ξένου κράτους, η ύπαρξη εσωτερικών θεσμών δεν αρκεί για να θεμελιώσει αυτοτελή διεθνή προσωπικότητα.⁴⁸

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου έχει συμβάλει καθοριστικά στη συγκεκριμενοποίηση της έννοιας, εισάγοντας την έννοια του «αποτελεσματικού ελέγχου» (*effective control*) και της «αποφασιστικής επιρροής» (*decisive influence*). Στην υπόθεση *Ilaşcu v. Moldova and Russia*, το Δικαστήριο

⁴⁶ Crawford, *Creation of States*, 46–60

⁴⁷ Stefan Talmon, *Recognition of Governments in International Law* (Oxford: Oxford University Press, 1998), 101–115

⁴⁸ *Ibid.*

διαπίστωσε ότι η de facto διοίκηση της Υπερδνειστερίας επιβιώνει χάρη στη συνεχή στρατιωτική, πολιτική και οικονομική στήριξη της Ρωσίας, γεγονός που καθιστά τη Ρωσία υπεύθυνη για τις παραβιάσεις της Σύμβασης στην περιοχή.⁴⁹ Το κρίσιμο στοιχείο δεν ήταν η ανυπαρξία τοπικών αρχών, αλλά η αδυναμία τους να λειτουργήσουν ανεξάρτητα από την εξωτερική δύναμη. Η ίδια συλλογιστική επιβεβαιώθηκε στην υπόθεση *Catan and Others v. Moldova and Russia*, όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ρωσία ασκεί αποφασιστική επιρροή επί της de facto διοίκησης, επηρεάζοντας καθοριστικά την εκπαιδευτική και θεσμική λειτουργία της περιοχής.⁵⁰ Η ύπαρξη κυβέρνησης ως οργανωτικής δομής δεν αναιρέθηκε· αναιρέθηκε όμως η δυνατότητα να θεωρηθεί η κυβέρνηση αυτή φορέας αυτοτελούς κρατικής εξουσίας.

Στο σημείο αυτό αναδεικνύεται εκ νέου το όριο των κριτηρίων του Μοντεβιδέο. Το κριτήριο της κυβέρνησης εστιάζει στην εσωτερική λειτουργικότητα της εξουσίας, αλλά δεν αποτυπώνει επαρκώς τη διάσταση της εξωτερικής ανεξαρτησίας. Η διεθνής έννομη τάξη, ιδίως μέσα από τη νομολογία των διεθνών δικαστηρίων, συμπληρώνει το κριτήριο αυτό με την απαίτηση ουσιαστικής αυτονομίας από τρίτο κράτος, μετατοπίζοντας την ανάλυση από το «αν υπάρχει κυβέρνηση» στο «πώς και υπό ποιους όρους ασκείται η κυβερνητική εξουσία». Συνεπώς, στις περιπτώσεις παράνομων εδαφικών καθεστώτων, η ύπαρξη κυβέρνησης δεν αμφισβητείται ως κοινωνικό και διοικητικό γεγονός. Εκείνο που αμφισβητείται είναι η ικανότητά της να λειτουργεί ως φορέας αυτοτελούς κρατικής εξουσίας στο διεθνές επίπεδο.

iv. Ικανότητα σύναψης διεθνών σχέσεων.

Η ικανότητα διεθνών σχέσεων αποτελεί το κριτήριο στο οποίο αποτυγχάνουν περισσότερο τα παράνομα καθεστάτα. Σε αυτό το σημείο, η διάκριση μεταξύ μη αναγνωρισμένων οντοτήτων και παράνομων εδαφικών καθεστώτων είναι κρίσιμη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της Σομαλιλάνδης, η οποία, παρά το γεγονός ότι δεν έχει αναγνωριστεί διεθνώς ως κράτος, η μη αναγνώρισή της δεν οφείλεται σε παραβίαση θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου, αλλά σε

⁴⁹ ECHR, *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*, paras. 382–394.

⁵⁰ ECHR, *Catan and Others v. Moldova and Russia*, nos. 43370/04, 8252/05 and 18454/06, Judgment (GC), 19 October 2012, paras. 106–122.

πολιτικούς και περιφερειακούς λόγους, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μη αναγνωρισμένη, αλλά όχι παράνομη οντότητα.⁵¹

Κατά την κρατούσα άποψη, η ικανότητα σύναψης διεθνών σχέσεων στο πλαίσιο της Σύμβασης του Μοντεβιδέο απορρέει από την ανεξαρτησία. Στην υπόθεση της Τελωνειακής Ένωσης Γερμανίας–Αυστρίας, ο δικαστής Anzilotti όρισε την ανεξαρτησία ως την κατάσταση κατά την οποία «το κράτος δεν τελεί υπό άλλη εξουσία πέραν αυτής του διεθνούς δικαίου». Ταυτόχρονα, διευκρίνισε ότι η ανεξαρτησία δεν ταυτίζεται με την πλήρη απουσία εξωτερικών επιρροών: περιορισμοί που απορρέουν είτε από το διεθνές δίκαιο είτε από διεθνείς συμβατικές δεσμεύσεις δεν αναιρούν, καθαυτοί, την ανεξαρτησία ενός κράτους. Υπό το πρίσμα αυτό, η ΤΔΒΚ θα μπορούσε να θεωρηθεί ανεξάρτητη, καθώς λειτουργεί στο πλαίσιο ενός ημιπροεδρικού δημοκρατικού συστήματος, με αρχηγό κράτους, αρχηγό κυβέρνησης, εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική εξουσία, καθώς και δικό της σύνταγμα, χωρίς να υφίσταται τυπικά άλλη ανώτερη κρατική αρχή.⁵² Ακόμη και αν γίνει δεκτό ότι η επιρροή της Τουρκίας παραμένει ισχυρή, η προσέγγιση του Anzilotti επιτρέπει να θεωρηθεί ότι η ΤΔΒΚ διαθέτει επαρκή βαθμό ανεξαρτησίας ώστε να είναι ικανή, καταρχήν, να συνάπτει διεθνείς σχέσεις.

Παρά ταύτα, κανένα κράτος μέλος των Ηνωμένων Εθνών πλην της Τουρκίας δεν αναγνωρίζει την ΤΔΒΚ. Παρότι διαθέτει οργανωμένες διοικητικές δομές και αναγνωρίζεται από ένα μόνο κράτος, την Τουρκία, η δημιουργία της συνδέεται άμεσα με στρατιωτική εισβολή και συνεχιζόμενη κατοχή, κατά παράβαση θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου.⁵³ Παρόμοια αξιολόγηση ισχύει και για την Αμπχαζία και τη Νότια Οσετία, οι οποίες έχουν αναγνωριστεί από περιορισμένο αριθμό κρατών, όπως η Ρωσία και η Νικαράγουα. Παρά την περιορισμένη αυτή αναγνώριση, η κρατούσα άποψη είναι ότι πρόκειται για παράνομα καθεστώτα, καθώς η ύπαρξή τους εξαρτάται αποφασιστικά από την εξωτερική στρατιωτική, πολιτική και οικονομική

⁵¹ Mark Bradbury, *Becoming Somaliland* (Oxford: James Currey, 2008); Nina Pijović, “Seceding but not Succeeding: African International Relations and Somaliland’s Lacking International Recognition,” *Croatian International Relations Review* 19, no. 67 (2013): 71–96.

⁵² Tani, “Turkish Republic of Northern Cyprus, 123–124.

⁵³ UN Security Council Resolution 541 (1983), paras. 6–8.

υποστήριξη της Ρωσίας. Η αναγνώριση από ορισμένα κράτη δεν αρκεί για να θεραπεύσει την αρχική παρανομία.⁵⁴

Η παραπάνω ανάλυση καταλήγει στο ότι τα κριτήρια της Σύμβασης του Μοντεβιδέο δεν επαρκούν για τον χαρακτηρισμό παράνομων εδαφικών καθεστώτων. Επικεντρώνονται πρωτίστως στην ύπαρξη πληθυσμού, εδάφους, κυβέρνησης και ικανότητας σύναψης διεθνών σχέσεων, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τη νομιμότητα του τρόπου δημιουργίας της οντότητας. Δεν ενσωματώνουν ρητά την αξιολόγηση παραβιάσεων *jus cogens*, δεν εξετάζουν την παράνομη χρήση βίας και δεν απαιτούν πραγματική ανεξαρτησία από τρίτο κράτος.

Αντιθέτως, η νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καταδεικνύει ότι, στην περίπτωση παράνομων καθεστώτων, η ανάλυση οφείλει να επεκτείνεται στην προέλευση της οντότητας, στη διατήρησή της μέσω κατοχής ή εξωτερικής στήριξης, στον βαθμό εξάρτησής της από τρίτο κράτος, στη διεθνή αντίδραση μέσω μη αναγνώρισης και, κυρίως, στην ύπαρξη σοβαρής παραβίασης θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου. Τούτων λεχθέντων στην συνέχεια θα γίνει μια προσπάθεια σκιαγράφησης της έννοιας των παράνομων εδαφικών καθεστώτων.

1.2. ΤΑ ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΕΛΑΦΙΚΑ ΚΑΘΕΣΤΩΤΑ

Η έννοια του παράνομου εδαφικού καθεστώτος δεν απαντάται ρητά σε καμία διεθνή συνθήκη, ούτε στον Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, ούτε σε άλλες πολυμερείς συμφωνίες. Πρόκειται για δογματικό όρο που διαμορφώθηκε σταδιακά μέσα από τη νομολογία διεθνών και περιφερειακών δικαστηρίων, τη θεωρητική επεξεργασία και κυρίως τη διεθνή πρακτική απέναντι σε οντότητες οι οποίες συγκεντρώνουν κάποια στοιχεία κρατικής υπόστασης, αλλά το καθεστώς τους έχει παραχθεί μέσω παραβίασης θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου.⁵⁵ Το κεντρικό χαρακτηριστικό ενός παράνομου καθεστώτος είναι ότι η εμφάνιση, διατήρηση ή λειτουργία του συνδέεται αιτιωδώς με παράνομη χρήση βίας, στρατιωτική κατοχή ή άλλες μορφές σοβαρής παραβίασης του διεθνούς δικαίου.⁵⁶ Η ανάγκη διαμόρφωσης του όρου προκύπτει από

⁵⁴ Christian Marxsen, “The Recognition of New States in Times of Secession,” in *The Recognition of New States in Times of Secession*, ed. Christian Marxsen (Leiden: Brill, 2018),

⁵⁵ James Crawford, *The Creation of States in International Law*, 390–420.

⁵⁶ UN Charter, art. 2(4).

το γεγονός ότι η διεθνής έννομη τάξη κλήθηκε επανειλημμένα να αντιμετωπίσει οντότητες οι οποίες ασκούν σταθερή και οργανωμένη εξουσία επί συγκεκριμένου εδάφους, χωρίς όμως η εξουσία αυτή να μπορεί να ενταχθεί σε ένα γενικώς αποδεκτό νομικό πλαίσιο.⁵⁷

Η κλασική θεωρία του διεθνούς δικαίου, ιδίως πριν το 1945, αντιμετώπιζε τέτοιες καταστάσεις υπό το πρίσμα της *effectivité*, δηλαδή της πραγματικής άσκησης εξουσίας, ανεξαρτήτως του τρόπου γένεσής της. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Cassese, η μεταπολεμική διεθνής έννομη τάξη εισήγαγε θεμελιώδεις περιορισμούς στην αποδοχή των αποτελεσμάτων της πραγματικής ισχύος, καθιστώντας τη νομιμότητα της εδαφικής κατάστασης εξαρτώμενη από τη συμμόρφωσή της με θεμελιώδεις κανόνες διεθνούς δικαίου.⁵⁸

1.2.1 Η διάκριση μεταξύ αποτελεσματικότητας (*effectiveness*) και νομιμότητας (*legality*).

Η διάκριση μεταξύ αποτελεσματικότητας (*effectiveness*) και νομιμότητας (*legality*) αποτελεί θεμελιώδη άξονα της σύγχρονης θεωρίας του διεθνούς δικαίου και κρίσιμο εργαλείο για την κατανόηση των παράνομων εδαφικών καθεστώτων.⁵⁹ Η *αποτελεσματικότητα* αναφέρεται στην πραγματική άσκηση ελέγχου επί εδάφους και πληθυσμού από μια οργανωμένη εξουσία, ενώ η *νομιμότητα* αφορά τη συμβατότητα της άσκησης αυτής με τους θεμελιώδεις κανόνες της διεθνούς έννομης τάξης.⁶⁰ Αν και η ύπαρξη αποτελεσματικού ελέγχου αποτελεί αναγκαίο πραγματολογικό στοιχείο για τη διαμόρφωση αξιώσεων διεθνούς νομικής υπόστασης (*statehood claims*), δεν αρκεί από μόνη της για την κανονιστική αποδοχή μιας εδαφικής κατάστασης.⁶¹

Η μεταπολεμική εξέλιξη του διεθνούς δικαίου, ιδίως μετά την καθιέρωση της απαγόρευσης της χρήσης βίας στο άρθρο 2§4 του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, κατέστησε σαφές ότι η παράνομη χρήση βίας ως μέσο απόκτησης ή ελέγχου εδάφους

⁵⁷ ICJ, *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia*), paras. 118–127.

⁵⁸ Antonio Cassese, *International Law*, 2nd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2005), 55–58.

⁵⁹ Crawford, *Creation of States*, 390–420, Malcolm N. Shaw, *International Law*, 151–160.

⁶⁰ Shaw, *International Law*, 154–159, Crawford, *Creation of States*, 62–70.

⁶¹ Crawford, *Creation of States*, 36–45, 62–70, Stefan Talmon, “The Duty Not to Recognize as Lawful a Situation Created by the Illegal Use of Force”, 415–440.

λειτουργεί απονομιμοποιητικά, ανεξαρτήτως του βαθμού σταθερότητας ή λειτουργικότητας του καθεστώτος *in situ*.⁶²

Η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου αποτυπώνει με σαφήνεια τη διάκριση αυτή. Στην υπόθεση *Loizidou v. Turkey*, το Δικαστήριο διαπίστωσε ότι η Τουρκία ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο (*effective overall control*) στη βόρεια Κύπρο, γεγονός που θεμελιώνει την ευθύνη της για παραβιάσεις της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.⁶³ Ωστόσο, το ΕΔΔΑ ουδέποτε συνέδεσε τη διαπίστωση αυτή με οποιαδήποτε μορφή διεθνούς νομιμοποίησης του καθεστώτος που λειτουργεί στην περιοχή.⁶⁴ Αντιθέτως, η *αποτελεσματικότητα* αξιοποιήθηκε αποκλειστικά ως κριτήριο καταλογισμού ευθύνης, όχι ως βάση κανονιστικής αποδοχής.⁶⁵ Η διάκριση αυτή επιβεβαιώθηκε και σε μεταγενέστερη νομολογία του ΕΔΔΑ, ιδίως στις υποθέσεις *Cyprus v. Turkey* και *Ilaşcu v. Moldova and Russia*, όπου το Δικαστήριο τόνισε ότι η ύπαρξη *de facto* ελέγχου δεν συνεπάγεται αναγνώριση ή νομιμότητα της εδαφικής κατάστασης, αλλά ενεργοποιεί υποχρεώσεις προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁶⁶

Η ίδια συλλογιστική απαντά και στη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου Δικαιοσύνης. Στην υπόθεση *Armed Activities on the Territory of the Congo*, το Δικαστήριο έκρινε ότι η άσκηση πραγματικού ελέγχου από την Ουγκάντα σε τμήματα του Κονγκό δεν καθιστά νόμιμη την παρουσία της, ελλείψει έγκυρης συναίνεσης ή άλλης νομικής βάσης.⁶⁷ Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι ο αποτελεσματικός έλεγχος δεν μπορεί να θεραπεύσει την αρχική παρανομία της επέμβασης, επιβεβαιώνοντας ότι η νομιμότητα της εδαφικής κατάστασης εξαρτάται πρωτίστως από τον τρόπο γένεσής της.⁶⁸

⁶² Charter of the United Nations, 26 June 1945, art. 2(4) · ICJ, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (Judgment, 1986), paras. 190–195.

⁶³ *Loizidou v. Turkey* (preliminary objections), ECtHR, Judgment of 23 March 1995, paras. 52–57 · *Loizidou v. Turkey* (merits), ECtHR, Judgment of 18 December 1996, paras. 52–57 (effective overall control).

⁶⁴ *Loizidou v. Turkey* (preliminary objections), paras. 52–57.

⁶⁵ *Cyprus v. Turkey*, ECtHR (Grand Chamber), Judgment of 10 May 2001, paras. 70–81.

⁶⁶ *Cyprus v. Turkey*, paras. 70–81 · *Ilaşcu v. Moldova and Russia*, ECtHR (Grand Chamber), Judgment of 8 July 2004, paras. 382–394.

⁶⁷ ICJ, *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)* (Judgment, 2005), paras. 42–54, 165–180.

⁶⁸ ICJ, *Armed Activities* (2005), paras. 165–180, International Law Commission, *Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts* (2001), art. 41 and commentary.

Στο πλαίσιο αυτό, το παράνομο εδαφικό καθεστώς δεν περιγράφει απλώς μια μη αναγνωρισμένη εδαφική οντότητα, αλλά μια κατάσταση διεθνούς παρανομίας, όπου η ίδια η εδαφική πραγματικότητα θεωρείται νομικά ελαττωματική. Η μη αναγνώριση δεν ισοδυναμεί με παρανομία: ωστόσο η παρανομία επιφέρει υποχρέωση μη αναγνώρισης.⁶⁹ Η διάκριση μεταξύ «μη αναγνώρισης» και «μη νομιμότητας» αποτελεί αναγκαίο μεθοδολογικό εργαλείο: δεν αναγνωρίζουν τα κράτη πολλά νέα μορφώματα για πολιτικούς λόγους, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι αυτά τα μορφώματα είναι *ipso facto* παράνομα.

Η θεωρητική σημασία του όρου “παράνομο εδαφικό καθεστώς” έγκειται ακριβώς στη δυνατότητά του να συμπυκνώνει τρία στοιχεία: (α) την ύπαρξη οργανωμένης *de facto* εδαφικής εξουσίας, (β) την αιτιώδη σύνδεση της εξουσίας αυτής με σοβαρές παραβιάσεις θεμελιωδών κανόνων διεθνούς δικαίου και (γ) τη συλλογική (θεσμική ή έστω κανονιστική) απόρριψη της κατάστασης από τη διεθνή κοινότητα, ιδίως υπό τη μορφή υποχρέωσης μη αναγνώρισης όταν συντρέχουν οι σχετικές προϋποθέσεις. Στην πράξη, τα στοιχεία αυτά δεν εμφανίζονται πάντοτε με την ίδια ένταση ή με απόλυτο τρόπο—και εδώ ακριβώς ανακύπτει η ανάγκη μιας τυπολογικής προσέγγισης των παράνομων εδαφικών καθεστώτων.

1.2.2 Διάκριση των παράνομων καθεστώτων με βάση την πηγή παρανομίας.

*A) Παραβίαση *jus cogens*: απαγόρευση χρήσης βίας και προστασία της εδαφικής ακεραιότητας.*

Η πρώτη—και δογματικά ισχυρότερη—κατηγορία παράνομων εδαφικών καθεστώτων αφορά καταστάσεις των οποίων η εμφάνιση ή/και η διατήρηση συνδέεται αιτιωδώς με σοβαρή παραβίαση κανόνα αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*), με κεντρικό άξονα την απαγόρευση χρήσης βίας και την απορρέουσα προστασία της εδαφικής ακεραιότητας.

Η απαγόρευση της χρήσης βίας, όπως κατοχυρώνεται στο Άρθρο 2(4) του Χάρτη των ΗΕ, αποτελεί κανόνα *jus cogens*.⁷⁰ Η κρατική πρακτική, η νομολογία του ΔΔΧ και η θεωρία συμφωνούν ότι η απόκτηση εδάφους μέσω χρήσης βίας είναι

⁶⁹ Crawford, *Creation of States*, 160.

⁷⁰ Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969, Art. 53· Antonio Cassese, *International Law*, 2nd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2005), 203–205.

απαγορευμένη ως αντικείμενη σε κανόνα αναγκαστικού δικαίου.⁷¹ Η αρχή αυτή αποτελεί θεμέλιο της σύγχρονης διεθνούς τάξης και σκοπός της είναι η αποτροπή μονομερών αλλαγών συνόρων.

Η πρακτική των κρατών, η νομολογία και τα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης έχουν ερμηνεύσει την απαγόρευση χρήσης βίας σε συνδυασμό με την απαγόρευση απόκτησης εδάφους μέσω βίαιων μέσων. Στην Διακήρυξη περί Φιλικών Σχέσεων (UNGA Res. 2625/1970) διατυπώνεται ρητά ότι κανένα εδαφικό όφελος που προκύπτει από την απειλή ή χρήση βίας δεν μπορεί να αναγνωριστεί ως νόμιμο.⁷² Ιστορικά, η λεγόμενη *Stimson Doctrine* (1932) —η άρνηση των ΗΠΑ να αναγνωρίσουν την προσάρτηση της Μαντζουρίας από την Ιαπωνία— θεωρείται η πρώτη ρητή έκφραση της αρχής ότι «η παράνομη κατάκτηση δεν παράγει νόμιμο τίτλο».⁷³ Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, το δόγμα αυτό γενικεύτηκε, και διατυπώθηκε ρητά σε σειρά αποφάσεων με χαρακτηριστικό παράδειγμα την περίπτωση της κατοχής της Ναμίμπια από τη Νότια Αφρική, όπου το ICJ και το ΣΑ υπογράμμισαν ότι η συνέχιση της παρουσίας της Νότιας Αφρικής δεν μπορούσε να παράγει έννομα αποτελέσματα.⁷⁴

Πιο πρόσφατα, η πρακτική του Συμβουλίου Ασφαλείας στην περίπτωση της κατοχής και προσάρτησης του Κουβέιτ από το Ιράκ (1990–1991) ήταν απολύτως σαφής: με το Ψήφισμα 662 (1990), το ΣΑ κήρυξε την προσάρτηση «άκυρη» και κάλεσε όλα τα κράτη να μην την αναγνωρίσουν.⁷⁵ Αντίστοιχα, στην περίπτωση των Υψιπέδων του Γκολάν, το ΣΑ με το Ψήφισμα 497 (1981) χαρακτήρισε την ισραηλινή προσάρτηση ως «νομικά άκυρη».⁷⁶ Στην Κριμαία, η Γενική Συνέλευση, με το Ψήφισμα 68/262 (2014), επιβεβαίωσε την εδαφική ακεραιότητα της Ουκρανίας και απέρριψε το δημοψήφισμα υπό ρωσική στρατιωτική παρουσία.⁷⁷

⁷¹ James Crawford, 247–250.

⁷² United Nations General Assembly, Resolution 2625 (XXV), *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States*, 24 October 1970.

⁷³ J. W. W-B. “The Stimson Doctrine.” *Bulletin of International News* 8, no. 22 (1932): 3–11. <http://www.jstor.org/stable/25639041>.

⁷⁴ *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia*, para. 125. UN Security Council Resolution 276 (1970).

⁷⁵ UN Security Council Resolution 662 (1990), *Annexation of Kuwait by Iraq*.

⁷⁶ UN Security Council Resolution 497 (1981), *Israeli decision to impose its laws, jurisdiction and administration in the occupied Syrian Golan*.

⁷⁷ United Nations General Assembly, Resolution 68/262 (2014), *Territorial Integrity of Ukraine*.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η απαγόρευση απόκτησης εδάφους μέσω χρήσης βίας, και άρα κάθε καθεστώς που στηρίζεται σε τέτοια πράξη, καθίσταται εξυπαρχής παράνομο. Η παρανομία τους δεν προκύπτει απλώς από την έλλειψη αναγνώρισης, αλλά από το γεγονός ότι η εμφάνιση ή η διατήρησή τους συνδέεται αιτιωδώς με παραβίαση κανόνων *jus cogens*. Το σημείο αυτό είναι σημαντικό: αν ο κανόνας είχε «απλό» εθιμικό ή συμβατικό χαρακτήρα, θα ήταν θεωρητικά δυνατή η τροποποίησή του με συναίνεση, ενώ η παραβίαση *jus cogens* παράγει ανυπόστατες καταστάσεις στο επίπεδο του διεθνούς δικαίου.⁷⁸

Τα παράνομα εδαφικά καθεστώτα συνδέονται με μία ή περισσότερες μορφές παράνομης χρήσης βίας. Στην ΤΔΒΚ έχουμε στρατιωτική εισβολή, κατοχή και την προσπάθεια δημιουργίας νέου κράτους σε κατεχόμενο έδαφος.⁷⁹ Στην Κριμαία έχουμε συνδυασμό κατοχής και προσάρτησης.⁸⁰ Στην περίπτωση των Παλαιστινιακών εδαφών, το ICJ διαπιστώνει παρατεταμένη κατοχή με στοιχεία *de facto* προσάρτησης μέσω εποικισμών και διοικητικής ενσωμάτωσης.⁸¹ Κρίσιμη εδώ είναι και η διάκριση μεταξύ «παρανομίας προέλευσης» και «παρανομίας διατήρησης». Η πρώτη αφορά την αρχική παράνομη πράξη (π.χ. εισβολή/χρήση βίας ως χρονικά εντοπισμένο γεγονός), ενώ η δεύτερη αφορά την παρανομία ως κατάσταση που εκτείνεται στον χρόνο: η παρανομία παρατείνεται όσο διατηρείται στρατιωτική παρουσία χωρίς έγκυρη βάση, όσο επιχειρείται μόνιμη μεταβολή του εδαφικού καθεστώτος (π.χ. προσάρτηση/επέκταση εθνικού δικαίου στο κατεχόμενο έδαφος) ή όσο αλλοιώνεται η δημογραφική σύνθεση μέσω εποικισμών/μεταφοράς πληθυσμού ή εκτοπίσεων.⁸² Η ένταξη του ζητήματος αυτού στη σφαίρα του *jus cogens* έχει ιδιαίτερη σημασία: όσο η παρανομία «παγιώνεται» ως κατάσταση, τόσο ενισχύεται η ενεργοποίηση των

⁷⁸ Alexander Orakhelashvili, *Peremptory Norms in International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2006), 7-137, Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969, Arts. 53 & 64· Christian Tomuschat, “Obligations Arising for States Without or Against Their Will,” *Recueil des Cours* 241 (1993): 195–198.

⁷⁹ UNGA, *Definition of Aggression*, Res. 3314 (XXIX), 14 Δεκεμβρίου 1974, άρθρα 1–3, Καταστατικό της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, άρθρο 8bis (όπως τροποποιήθηκε με τις Τροποποιήσεις της Καμπάλα, 2010), Κανονισμοί Χάγης περί των Νόμων και Εθίμων του Χερσαίου Πολέμου (1907), άρθρο 42, Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης για την Προστασία των Αμάχων εν καιρώ Πολέμου (1949), ιδίως άρθρα 2 και 47. Βλ. επίσης Eyal Benvenisti, *The International Law of Occupation*, 2η έκδ. (Oxford: Oxford University Press, 2012), κεφ. 1.

⁸⁰ UNGA, Res. 68/262, *Territorial Integrity of Ukraine*, 27 Μαρτίου 2014. Βλ. επίσης Marc Weller, “Crimea, Kosovo, and International Law,” *ASIL Insights* (2014).

⁸¹ ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, ιδίως παρ. 78, 120–122.

⁸² ILC, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, commentary to art. 14, para. (3).

υποχρεώσεων τρίτων περί μη αναγνώρισης και μη συνδρομής, ακριβώς επειδή ο κανόνας αυτοπροστασίας του διεθνούς δικαίου δεν επιτρέπει να μετατραπεί η διαρκής παραβίαση σε πηγή δικαιωμάτων.

Στη θεωρητική αποτύπωση του Dawidowicz, ο κρίσιμος μηχανισμός είναι η υποχρέωση μη αναγνώρισης ως απάντηση σε σοβαρές παραβιάσεις θεμελιωδών κανόνων, ιδίως όταν αυτές παράγουν ή επιχειρούν να παγιώσουν εδαφικά τετελεσμένα.⁸³ Η μη αναγνώριση δεν είναι απλώς πολιτική στάση ή διπλωματική επιλογή, αλλά αποκτά χαρακτήρα νομικής υποχρέωσης που δεσμεύει όλα τα κράτη, ακριβώς επειδή το *jus cogens* δημιουργεί καθεστώς αυξημένης κανονιστικότητας και καθολικής προστασίας. Με άλλα λόγια, ο λόγος που η διεθνής κοινότητα δεσμεύεται να μην «νομιμοποιήσει» τέτοιες καταστάσεις δεν είναι ότι κρίνει κατά περίπτωση αν η επίμαχη οντότητα είναι «καλή» ή «κακή», αλλά ότι το ίδιο το διεθνές δίκαιο έχει ενσωματώσει έναν κανόνα αυτοπροστασίας: σοβαρές παρανομίες δεν επιτρέπεται να μετατρέπονται σε πηγή δικαιωμάτων.⁸⁴

Η θεωρητική σημασία αυτής της κατηγορίας για το συνολικό σχήμα είναι ότι μετατρέπει το ζήτημα του τίτλου από διαφορά μεταξύ μερών σε υπόθεση συλλογικής ευθύνης της διεθνούς κοινότητας. Η έννοια του «παράνομου εδαφικού καθεστώτος» εδώ δεν περιγράφει απλώς ένα έδαφος υπό μη αναγνωρισμένη εξουσία, αλλά μια κατάσταση που το διεθνές δίκαιο αντιμετωπίζει ως μη επιτρεπτό αποτέλεσμα σοβαρής παρανομίας, την οποία οφείλουν να μην επικυρώσουν ούτε να ενισχύσουν τρίτα κράτη.⁸⁵

B) Παραβίαση της αυτοδιάθεσης: απόσχιση, contested statehood και το όριο της εδαφικής ακεραιότητας.

Η απόσχιση (*secession*) ορίζεται στη θεωρία ως η διαδικασία με την οποία ένα τμήμα του πληθυσμού και του εδάφους ενός υφιστάμενου κράτους επιδιώκει τη δημιουργία νέου κράτους μέσω αποδέσμευσης από το μητρικό κράτος. Σε αντίθεση με την προσάρτηση, η απόσχιση δεν συνίσταται σε ενσωμάτωση εδάφους σε άλλο κράτος,

⁸³ Martin Dawidowicz, “The Obligation of Non-Recognition of an Unlawful Situation,” in James Crawford, Alain Pellet, and Simon Olleson (eds), *The Law of International Responsibility* (Oxford: Oxford University Press, 2010), 677–685, ιδίως 677–681

⁸⁴ ILC, *Draft Articles... with commentaries* (2001), commentary to art. 41, para. (11).

⁸⁵ ILC, *Draft Articles... with commentaries* (2001), art. 41(2) και commentary to art. 41, ιδίως para. (4) και (11).

αλλά σε αξίωση αυτοτελούς κρατικής υπόστασης.⁸⁶ Ωστόσο, στο διεθνές δίκαιο δεν υφίσταται γενικό δικαίωμα μονομερούς απόσχισης. Η κρατική πρακτική, η νομολογία και η κρατούσα θεωρία συγκλίνουν στο ότι η δημιουργία νέου κράτους μέσω απόσχισης δεν αποτελεί αυτοτελές δικαίωμα που απορρέει από το διεθνές δίκαιο, αλλά κατ' αρχήν ζήτημα που ρυθμίζεται από το εσωτερικό συνταγματικό πλαίσιο του οικείου κράτους.⁸⁷

Η απουσία γενικού δικαιώματος απόσχισης δεν συνεπάγεται ότι κάθε πράξη διακήρυξης ανεξαρτησίας είναι *ipso facto* παράνομη υπό το διεθνές δίκαιο. Όπως διευκρίνισε το Διεθνές Δικαστήριο στη Γνωμοδότησή του για το Κόσοβο, το διεθνές δίκαιο δεν περιέχει γενικό κανόνα που να απαγορεύει τις διακηρύξεις ανεξαρτησίας ως τέτοιες. Ωστόσο, η κρίση του περιορίστηκε στη συμβατότητα της συγκεκριμένης διακήρυξης με το διεθνές δίκαιο και δεν αφορούσε την ύπαρξη δικαιώματος απόσχισης, ούτε τις συνέπειες αναγνώρισης,⁸⁸

Στο πλαίσιο αυτό, η αυτοδιάθεση των λαών πρέπει να αναλυθεί συστηματικά σε σχέση με την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας. Η σύγχρονη ερμηνεία του δικαιώματος αυτοδιάθεσης διακρίνει μεταξύ εσωτερικής και εξωτερικής διάστασης. Η εσωτερική αυτοδιάθεση αφορά τη δυνατότητα ενός λαού να συμμετέχει ουσιαστικά στη διακυβέρνηση, να απολαμβάνει πολιτικά δικαιώματα και να προστατεύει την πολιτιστική του ταυτότητα εντός του υφιστάμενου κράτους. Αντιθέτως, η εξωτερική αυτοδιάθεση —με την έννοια της δημιουργίας νέου κράτους— αναγνωρίζεται κατεξοχήν στο πλαίσιο της αποαποικιοποίησης και, εκτός αυτού, παραμένει εξαιρετική και περιορισμένη.⁸⁹

Η Διακήρυξη περί Φιλικών Σχέσεων (UNGA Res. 2625/1970) αποτυπώνει με ιδιαίτερη σαφήνεια αυτή την ισορροπία.⁹⁰ Αφενός κατοχυρώνει το δικαίωμα

⁸⁶ James Crawford, *The Creation of States in International Law*, κεφ. 9 (Secession).

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ ICJ, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion, 22 July 2010, παρ. 79–84.

⁸⁹ Χρήστος Α. Ροζάκης, *Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια μεταβαλλόμενη Ευρώπη: Η αυτοδιάθεση των λαών και οι μειονότητες στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994), 38–40., Antonio Cassese, *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), ιδίως κεφ. 5–6.

⁹⁰ UNGA Res. 2625 (XXV), *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States*, 24 October 1970.

αυτοδιάθεσης, αφετέρου περιλαμβάνει τη λεγόμενη *safeguard clause*, σύμφωνα με την οποία καμία ερμηνεία της αυτοδιάθεσης δεν μπορεί να δικαιολογήσει πράξεις που αποσκοπούν στη διάλυση ή στον διαμελισμό κρατών που διαθέτουν κυβέρνηση αντιπροσωπευτική του συνόλου του λαού και σέβονται την αρχή της ισότητας και των δικαιωμάτων. Η διάταξη αυτή λειτουργεί ως κανονιστικό φρένο στη μετατροπή της αυτοδιάθεσης σε γενικό εργαλείο νομιμοποίησης της απόσχισης.

Στη θεωρία έχει αναπτυχθεί η έννοια της «θεραπευτικής απόσχισης» (*remedial secession*), ως έσχατης λύσης σε περιπτώσεις σοβαρής και παρατεταμένης άρνησης εσωτερικής αυτοδιάθεσης και βαριών παραβιάσεων θεμελιωδών δικαιωμάτων. Ωστόσο, η προσέγγιση αυτή δεν έχει παγιωθεί ως κανόνας του γενικού διεθνούς δικαίου. Η διεθνής νομολογία, όπως και εμβληματικές αποφάσεις εθνικών δικαστηρίων με διεθνή προσανατολισμό, υιοθετούν ιδιαίτερα επιφυλακτική στάση. Το Ανώτατο Δικαστήριο του Καναδά, στην υπόθεση *Reference re Secession of Quebec*, αναγνώρισε ότι το διεθνές δίκαιο κατοχυρώνει σαφές δικαίωμα εξωτερικής αυτοδιάθεσης μόνο σε περιπτώσεις αποικιοκρατίας ή ξένης κατοχής, απορρίπτοντας την ύπαρξη γενικού δικαιώματος μονομερούς απόσχισης σε «κανονικές» συνθήκες.⁹¹

Η σημασία των παραπάνω για την ανάλυση των παράνομων εδαφικών καθεστώτων είναι σημαντική. Όταν μια απόσχιση συνδέεται αιτιωδώς με παράνομη χρήση βίας, ξένη στρατιωτική επέμβαση ή κατοχή, το κεντρικό νομικό πρόβλημα δεν είναι η αξιολόγηση της αυτοδιάθεσης ως πολιτικής αξίωσης, αλλά η μη νομιμοποίηση αποτελεσμάτων που παράγονται μέσω σοβαρής παραβίασης επιτακτικών κανόνων του διεθνούς δικαίου. Σε τέτοιες περιπτώσεις, η επίκληση αυτοδιάθεσης δεν μπορεί να λειτουργήσει ως «θεραπεία» της παρανομίας προέλευσης ή διατήρησης του καθεστώτος.

Συνεπώς, ένα καθεστώς που εμφανίζεται ως «αποσχιστικό» αλλά στηρίζεται σε ξένη στρατιωτική παρουσία ή σε βίαιη μεταβολή του εδαφικού καθεστώτος δεν μπορεί να αποκτήσει διεθνή νομιμότητα μέσω επίκλησης της αυτοδιάθεσης. Η σύγχρονη ανάλυση αποφεύγει να παρουσιάσει την αυτοδιάθεση ως *μονοσήμαντο εργαλείο*

⁹¹ Supreme Court of Canada, *Reference re Secession of Quebec* [1998] 2 SCR 217, ιδίως παρ. 111–138.

νομιμοποίησης και επιμένει στη διάκριση ανάμεσα σε «νομιμοποίηση μέσω αφήγησης» και «νομιμότητα μέσω τίτλου». Δηλαδή, ένα καθεστώς μπορεί να δημιουργεί θεσμούς, να οργανώνει εκλογές, να επικαλείται προστασία μειονοτήτων ή ιστορικές αδικίες, όμως αυτό δεν αρκεί, όταν η διεθνής έννομη τάξη θεωρεί ότι η διαδικασία απόσχισης παρακάμπτει το κανονιστικό περιεχόμενο της αυτοδιάθεσης (*legality*).

1.2.3 Διάκριση των παράνομων καθεστώτων με βάση το είδος τους:

Η κατηγοριοποίηση των παράνομων εδαφικών καθεστώτων με βάση το είδος ή τη δομή του ίδιου του καθεστώτος έχει αναδειχθεί, ιδίως μετά τη δεκαετία του 2000, σε ένα αναλυτικό εργαλείο της σύγχρονης θεωρίας του διεθνούς δικαίου. Σε αντίθεση με προσεγγίσεις που εστιάζουν στον τρόπο γένεσης της παρανομίας, η συγκεκριμένη κατηγοριοποίηση επιτρέπει την εξέταση της μορφής άσκησης εξουσίας, της διάρκειας και έντασης του ελέγχου, καθώς και του βαθμού θεσμικής οργάνωσης του καθεστώτος. Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύονται κρίσιμα τόσο για τη διαμόρφωση της διεθνούς αντίδρασης όσο και για τον προσδιορισμό των έννομων συνεπειών της παράνομης κατάστασης.

A) Κατοχή και παρατεταμένες μορφές κατοχής

Η κατοχή (*occupation*) αποτελεί την ιστορικά παλαιότερη και δογματικά θεμελιωμένη μορφή παράνομου εδαφικού καθεστώτος. Κατά το άρθρο 42 των Κανονισμών της Χάγης του 1907, ένα έδαφος θεωρείται κατεχόμενο όταν «τίθεται πράγματι υπό την εξουσία του εχθρικού στρατού», δηλαδή όταν ο τελευταίος ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί του κατεχόμενου εδάφους.⁹² Η στρατιωτική κατοχή είναι, πριν απ' όλα, ένα πραγματικό φαινόμενο: δεν εξαρτάται από το αν η στρατιωτική δράση που οδήγησε στην κατοχή ήταν νόμιμη ή παράνομη υπό το διεθνές δίκαιο. Συνεπώς, οι κανόνες του δικαίου κατοχής εφαρμόζονται ανεξάρτητα από τη νομιμότητα της χρήσης βίας που προηγήθηκε.⁹³ Επιπλέον, δεν είναι αναγκαίο οι

⁹² Hague Regulations (1907), art. 42.

⁹³ Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (Cambridge: CUP, 2009),

κατοχικές δυνάμεις να βρίσκονται παντού και διαρκώς ώστε να υφίσταται κατοχή. Αυτό που έχει σημασία είναι κατά πόσο μπορούν να προβάλλουν την εξουσία τους σε όλη την επικράτεια, έστω και αν σταθμεύουν κυρίως σε στρατηγικές θέσεις από τις οποίες μπορούν να αναπτυχθούν σε εύλογο χρόνο.⁹⁴

Η σύγχρονη θεωρία, ωστόσο, έχει μετατοπίσει το ενδιαφέρον από τη «βραχεία» κατοχή προς τις έννοιες της παρατεταμένης ή παγιωμένης κατοχής. Όπως επισημαίνει ο Milano, η διάρκεια και η ένταση του ελέγχου δεν μεταβάλλουν τον νομικό χαρακτηρισμό της κατοχής, αλλά επηρεάζουν ουσιωδώς τον τρόπο με τον οποίο το διεθνές δίκαιο αντιλαμβάνεται τις διαρκείς παραβιάσεις και τις υποχρεώσεις τόσο του κατέχοντος κράτους όσο και των τρίτων.⁹⁵

Η νομολογία του ΔΔΧ έχει συμβάλει καθοριστικά σε αυτή τη μετατόπιση. Στη Γνωμοδότηση για το Τείχος (2004),⁹⁶ αλλά και ιδίως στη Γνωμοδότηση του 2024 για τα Κατεχόμενα Παλαιστινιακά Εδάφη,⁹⁷ το Δικαστήριο υιοθέτησε μια συστηματική προσέγγιση: η κατοχή αξιολογείται ως δομή παρανομίας, όταν συνοδεύεται από πρακτικές που αλλοιώνουν το εδαφικό καθεστώς ή τον δημογραφικό χαρακτήρα του κατεχόμενου εδάφους. Η παρατεταμένη κατοχή, υπό αυτή την έννοια, συνιστά διαρκή διεθνώς παράνομη πράξη, η οποία ενεργοποιεί για όσο διαρκεί τις υποχρεώσεις μη αναγνώρισης και μη συνδρομής.

B) De facto κράτη, μη αναγνωρισμένες και περιορισμένα αναγνωρισμένες οντότητες.

Στη δεύτερη κατηγορία εδαφικών καθεστώτων, η βιβλιογραφία για τα de facto κράτη και τα μη αναγνωρισμένα κράτη (unrecognized states) επιχειρεί να περιγράψει μορφώματα τα οποία λειτουργούν «σαν κράτη» στο εσωτερικό, αλλά δεν γίνονται δεκτά ως κράτη σε διεθνές επίπεδο. Η κλασική τυπολογία του Scott Pegg προσδιορίζει το de facto κράτος ως αποσχιστική, κρατικοειδή οντότητα (secessionist statelike entity) που διαθέτει εσωτερική στήριξη και έχει αναπτύξει επαρκή ικανότητα ώστε να παρέχει

⁹⁴ ICRC, *Commentary on the Fourth Geneva Convention* (2016), paras 307–310.

⁹⁵ Enrico Milano, *Unlawful Territorial Situations in International Law: Reconciling Effectiveness, Legality and Legitimacy* (Leiden/Boston: Martinus Nijhoff/Brill, 2006), 137–145.

⁹⁶ International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, paras. 87–90, 159–162.

⁹⁷ International Court of Justice, *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, Advisory Opinion, 19 July 2024, paras. 173–180, 261–267.

κυβερνητικές υπηρεσίες σε πληθυσμό εντός ορισμένης εδαφικής περιοχής, επί της οποίας διατηρεί αποτελεσματικό έλεγχο για παρατεταμένο χρονικό διάστημα, ενώ παραμένει εκτός ευρείας διεθνούς αναγνώρισης.⁹⁸ Στη μεταγενέστερη βιβλιογραφία, ο όρος «μη αναγνωρισμένα κράτη» (unrecognized states) χρησιμοποιείται συχνά για να καταδειχθεί ότι η μη αναγνώριση (non-recognition) δεν είναι απλώς ένα τυπικό έλλειμμα εξωτερικού κύρους, αλλά ένας δομικός περιορισμός που επιβαρύνει τη διεθνή δράση, τη θεσμική εξέλιξη και τις στρατηγικές νομιμοποίησης αυτών των οντοτήτων.⁹⁹

Ως προς τα κριτήρια χαρακτηρισμού ενός μορφώματος ως de facto κράτους, η βιβλιογραφία πράγματι δεν λειτουργεί ως ένα μονοσήμαντο “τεστ” τύπου Μοντεβιδέο, αλλά ως μια σχετικά σταθερή δέσμη επαναλαμβανόμενων στοιχείων που απαντά, με παραπλήσιο περιεχόμενο, τόσο στην τυπολογία Pegg όσο και στη μεταγενέστερη συστηματοποίηση της έρευνας του Adrian Florea.¹⁰⁰ Πρώτον, προϋποτίθεται έδαφος και σταθερός αποτελεσματικός έλεγχος (territorial control / effective control): η οντότητα ελέγχει με σχετική συνέχεια συγκεκριμένη περιοχή, με τρόπο που να καθιστά ουσιαστικά ανενεργή (στο συγκεκριμένο έδαφος) την άσκηση εξουσίας του «μητρικού κράτους».¹⁰¹ Δεύτερον, απαιτείται πληθυσμός και ικανότητα παροχής κυβερνητικών υπηρεσιών, δηλαδή λειτουργική διακυβέρνηση και διοικητική μέριμνα και όχι απλή παρουσία κατοίκων.¹⁰² Τρίτον, απαιτείται θεσμική οργάνωση – δομές διοίκησης, κανονιστικής ρύθμισης και παροχής δημόσιων λειτουργιών που καθιστούν την οντότητα διαχειριστικά βιώσιμη.¹⁰³ Τέταρτον, κρίσιμο στοιχείο είναι η διάρκεια/ανθεκτικότητα (durability).¹⁰⁴ Πέμπτον, τα de facto κράτη συνδέονται κατά κανόνα με αξίωση χωριστής πολιτικής υπόστασης ή/και ανεξαρτησίας, ως οντότητες που τοποθετούνται «στο περιθώριο» της διεθνούς κοινωνίας και συχνά επιδιώκουν να μετασχηματίσουν την εσωτερική τους κυριαρχία σε εξωτερική αναγνώριση.¹⁰⁵ Έκτον, ο αρνητικός πόλος της κατηγορίας είναι η απουσία ευρείας διεθνούς αναγνώρισης, η

⁹⁸ Scott Pegg, *International Society and the De Facto State* (Aldershot: Ashgate, 1998), 26–45.

⁹⁹ Nina Caspersen, *Unrecognized States: The Struggle for Sovereignty in the Modern International System* (Cambridge: Polity Press, 2012), 1–24.

¹⁰⁰ Adrian Florea, “De Facto States in International Politics (1945–2011): A New Data Set,” *International Interactions* 40, no. 5 (2014): 788–811.

¹⁰¹ Pegg, *International Society and the De Facto State*, 26–35.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Caspersen, *Unrecognized States*, 40–55.

¹⁰⁴ Florea, “De Facto States in International Politics,” 792–795

¹⁰⁵ Pegg, *International Society and the De Facto State*, 17–25.

οποία περιορίζει την ικανότητα διεθνών σχέσεων και καθιστά την οντότητα «ημι-εντός» και «ημι-εκτός» των θεσμικών μορφών διεθνούς ένταξης.¹⁰⁶

Στο ίδιο εννοιολογικό πεδίο, η διάκριση μεταξύ de facto κράτους και de facto εξουσίας/καθεστώτος (de facto authority / de facto regime) αποτυπώνεται στη βιβλιογραφία ως διάκριση ανάμεσα, αφενός, σε οντότητες που προβάλλουν αξίωση κρατικής υπόστασης και αναγνώρισης και, αφετέρου, σε φορείς που απλώς ασκούν αποτελεσματική εξουσία χωρίς να συγκροτούν (ή να αξιώνουν) πλήρη κρατική υπόσταση.¹⁰⁷ Σε αυτή τη δεύτερη κατηγορία, το κέντρο βάρους της ανάλυσης τείνει να μετακινείται από το «αν είναι κράτος» στο «ποια ευθύνη και ποιες υποχρεώσεις θεμελιώνει ο αποτελεσματικός έλεγχος» κυρίως στο επίπεδο παραβίασης ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Γ) Διεθνής εδαφική διοίκηση και μοντέλα trusteeship.

Στην τρίτη κατηγορία, οι διεθνείς εδαφικές διοικήσεις (international territorial administrations) και τα συναφή υβριδικά σχήματα περιγράφουν καταστάσεις όπου διεθνείς οργανισμοί ή διεθνώς εξουσιοδοτημένες αποστολές αναλαμβάνουν δημόσιες εξουσίες σε ένα έδαφος, χωρίς να λύνεται οριστικά το ζήτημα του τίτλου κυριαρχίας. Ο Carsten Stahn συστηματοποιεί ιστορικά και δογματικά το φαινόμενο ως άσκηση διοικητικών λειτουργιών από διεθνείς δρώντες, αναδεικνύοντας μεταξύ άλλων τα προβλήματα λογοδοσίας και το γεγονός ότι πρόκειται για μορφή «διακυβέρνησης» που δεν ταυτίζεται με μεταβίβαση κυριαρχίας.¹⁰⁸ Ο Ralph Wilde, από την πλευρά του, αναλύει τις διεθνείς διοικήσεις ως θεσμό που διαχωρίζει τον τίτλο (title) από τον έλεγχο (control), επιμένοντας ότι δεν είναι πολιτικά ουδέτερες, αλλά συνδέονται ιστορικά με λογικές «κηδεμονίας/εκπολιτιστικής αποστολής».¹⁰⁹

Ως προς τα κριτήρια χαρακτηρισμού μιας κατάστασης ως «διεθνούς εδαφικής διοίκησης» η βιβλιογραφία συγκλίνει στα εξής: (α) ύπαρξη διεθνούς εντολής/εξουσιοδότησης, συνήθως μέσω Συμβουλίου Ασφαλείας ή διεθνούς

¹⁰⁶ Caspersen, *Unrecognized States*, 70–92.

¹⁰⁷ Stefan Talmon, *Recognition of Governments in International Law*, 102–110.

¹⁰⁸ Carsten Stahn, *The Law and Practice of International Territorial Administration: Versailles to Iraq and Beyond* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 1–15, 44–70.

¹⁰⁹ Ralph Wilde, *International Territorial Administration: How Trusteeship and the Civilizing Mission Never Went Away* (Oxford: Oxford University Press, 2008), 1–12, 45–60.

συμφωνίας· (β) ανάληψη δημόσιων εξουσιών, δηλαδή άσκηση ή έλεγχος κανονιστικής ρύθμισης και διοικητικών λειτουργιών· (γ) επίσημη επίκληση προσωρινότητας και μεταβατικού σκοπού —ακόμη κι όταν στην πράξη το καθεστώς γίνεται μακροχρόνιο· και (δ) εκκρεμότητα του ζητήματος κυριαρχίας, με την έννοια ότι η διεθνής διοίκηση δεν «γίνεται ο νέος κυρίαρχος», αλλά λειτουργεί ως διαχειριστής/εντολοδόχος.¹¹⁰

4) Υβριδικά καθεστώτα, *contested legality* και *managed illegality*.

Η μετα-2010 θεωρία μετατοπίζει το κέντρο βάρους προς τα υβριδικά παράνομα καθεστώτα, εισάγοντας εννοιολογικά εργαλεία που εξηγούν γιατί πλήθος παράνομων εδαφικών καταστάσεων δεν υπάγεται πλέον σε απολύτως διακριτές τυπολογίες. Πρώτον, η παράνομη προσάρτηση (*unlawful annexation*) αποτυπώνει την επιδίωξη *de jure* ενσωμάτωσης ξένου εδάφους μέσω συνταγματικών, νομοθετικών ή διοικητικών πράξεων, υπό συνθήκες που παραβιάζουν θεμελιώδεις κανόνες του διεθνούς δικαίου— ιδίως την απαγόρευση χρήσης βίας και την αρχή της μη απόκτησης εδάφους διά της βίας. Στην ανάλυση του Marxsen για την Κριμαία, το κρίσιμο σχήμα είναι ακριβώς η αλληλουχία: καθιέρωση αποτελεσματικού ελέγχου επί του εδάφους, επίκληση ή οργάνωση μιας αμφισβητούμενης πολιτικής διαδικασίας (όπως το δημοψήφισμα) και, εν τέλει, τυπική ενσωμάτωση/προσάρτηση, η οποία συναντά συστηματική διεθνή απόρριψη ως προς τη νομιμότητά της.¹¹¹

Δεύτερον, η συζήτηση για τις λεγόμενες «γκρι ζώνες» αναπτύσσεται συχνά υπό το σχήμα της αμφισβητούμενης νομιμότητας (*contested legality*). Πρόκειται όχι για μια νέα, αυστηρά οριοθετημένη νομική κατηγορία, αλλά για έναν τρόπο περιγραφής περιπτώσεων όπου η διεθνής πρακτική τείνει να παράγει μεικτές στάσεις: διατήρηση της μη αναγνώρισης σε επίπεδο αρχής, αλλά ταυτόχρονα επιλεκτική εμπλοκή και τεχνικές/λειτουργικές ρυθμίσεις για λόγους σταθερότητας, πρόσβασης ή διαχείρισης κινδύνων. Έτσι, η *contested legality* λειτουργεί ως έννοια-πλαίσιο που αποτυπώνει το φάσμα αντιδράσεων, και όχι ως «τρίτη οδός» μεταξύ νόμιμου και παράνομου.¹¹²

¹¹⁰ Stahn, *Law and Practice of International Territorial Administration*, 5–12, 45–70, 118–125.

¹¹¹ Christian Marxsen, “The Crimea Crisis—An International Law Perspective,” *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht* (ZaöRV) 74 (2014): 367–391.

¹¹² Enrico Milano, *Unlawful Territorial Situations in International Law: Reconciling Effectiveness, Legality and Legitimacy* (Leiden/Boston: Brill, 2006), 181–190.

Τρίτον, η έννοια της διαχειριζόμενης παρανομίας (managed illegality) συνοψίζει την ιδέα ότι η διεθνής κοινότητα συχνά δεν εξαλείφει την παράνομη κατάσταση, αλλά την περιορίζει και ρυθμίζει χωρίς να την νομιμοποιεί. Η προσέγγιση αυτή συνδέεται οργανικά με τη θεμελιώδη προβληματική του Enrico Milano, ο οποίος αναδεικνύει ότι οι παράνομες εδαφικές καταστάσεις συγκροτούν πεδία έντασης μεταξύ αποτελεσματικότητας (effectiveness), νομιμότητας (legality) και νομιμοποίησης (legitimacy): η πραγματική σταθεροποίηση και η λειτουργική διαχείριση μπορεί να ενισχύονται, χωρίς όμως να αίρεται ο νομικός αποκλεισμός από την παραγωγή τίτλου.¹¹³

Στην ίδια γραμμή, η πρόσφατη νομολογία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης συνδέει ρητά τη διαπίστωση παρανομίας με συλλογικές υποχρεώσεις των τρίτων κρατών: υποχρέωση μη αναγνώρισης (obligation of non-recognition), υποχρέωση μη παροχής βοήθειας ή συνδρομής (obligation of non-assistance / not to render aid or assistance) και, σε ορισμένες διατυπώσεις, υποχρέωση συνεργασίας για τον τερματισμό της παραβίασης.¹¹⁴ Η δογματική γέφυρα προς το γενικό δίκαιο της διεθνούς ευθύνης εντοπίζεται στο άρθρο 41 των Σχεδίων Άρθρων για την Ευθύνη Κρατών (ARSIWA),¹¹⁵ το οποίο κατοχυρώνει ότι κανένα κράτος δεν αναγνωρίζει ως νόμιμη μια κατάσταση που δημιουργείται από σοβαρή παραβίαση κανόνα αναγκαστικού δικαίου και δεν παρέχει βοήθεια ή συνδρομή στη διατήρησή της. Υπό αυτό το πρίσμα, το σύγχρονο πλαίσιο κατηγοριοποίησης με βάση τον τύπο καθεστώτος αποκτά κανονιστική λειτουργία, στο μέτρο που δείχνει πώς οι διαφορετικές δομές ελέγχου και επηρεάζουν (α) την εμβέλεια και την ένταση της μη αναγνώρισης, και (β) τα όρια της λειτουργικής συνεργασίας χωρίς τίτλο.

1.2.4 Διάκριση των παράνομων καθεστώτων με βάση τον βαθμό διεθνούς αναγνώρισης.

Η κατηγοριοποίηση των παράνομων εδαφικών καθεστώτων με βάση τον βαθμό αναγνώρισης λειτουργεί ως αναγκαία γέφυρα ανάμεσα στη θεωρία του τίτλου και στη διεθνή πρακτική, συμπληρώνοντας –και όχι υποκαθιστώντας– τη διάκριση βάσει της

¹¹³ Ibid., 1–12, 137–145.

¹¹⁴ International Court of Justice, *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, paras. 261–267.

¹¹⁵ International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, with commentaries (2001), art. 41.

πηγής της παρανομίας. Στο ένα άκρο εντοπίζεται η απόλυτη μη αναγνώριση, η οποία, ιδίως όταν συνδέεται με σοβαρές παραβιάσεις επιτακτικών κανόνων του διεθνούς δικαίου, συγκροτεί νομική υποχρέωση και όχι απλή πολιτική στάση, αποσκοπώντας στην αποτροπή της μετατροπής της παρανομίας σε πηγή δικαιωμάτων.¹¹⁶ Σε ενδιάμεσο επίπεδο, η διεθνής πρακτική συχνά υιοθετεί μορφές λειτουργικής αναγνώρισης, αναγνωρίζοντας ορισμένες πράξεις de facto καθεστώτων αποκλειστικά για λόγους ασφάλειας δικαίου ή προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς να αποδέχεται ότι αυτές παράγουν τίτλο ή ισοδυναμούν με αναγνώριση κυριαρχίας.¹¹⁷ Περαιτέρω, η βιβλιογραφία αναδεικνύει και μια χαλαρότερη μορφή διεθνούς αντίδρασης, όπου, απουσία ρητής αναγνώρισης ή συνεκτικών μηχανισμών μη αναγνώρισης μειώνουν το πολιτικό κόστος της παρανομίας και επιτρέπουν την κοινωνική και διεθνή εδραίωση του καθεστώτος.¹¹⁸ Το κρίσιμο, ωστόσο, είναι ότι οι διαφοροποιήσεις αυτές στο επίπεδο της διεθνούς αντίδρασης δεν μεταβάλλουν αυτομάτως τη νομιμότητα του τίτλου, αλλά αποτυπώνουν διαφορετικούς τρόπους διαχείρισης της ίδιας θεμελιώδους παρανομίας.

A) Η διάκριση μεταξύ “unrecognized state” και “illegal territorial regime”.

Η διάκριση μεταξύ μιας μη αναγνωρισμένης εδαφικής οντότητας (*unrecognized entity*) και ενός παράνομου εδαφικού καθεστώτος (*illegal territorial regime*) είναι σημαντική.¹¹⁹ Η μη αναγνώριση, ως πράξη ή παράλειψη των κρατών, δεν συνεπάγεται αυτομάτως διεθνή παρανομία· αντιθέτως, μπορεί να υπαγορεύεται από πολιτικές, γεωστρατηγικές ή περιφερειακές παραμέτρους, χωρίς να ενεργοποιεί υποχρεώσεις *erga omnes*.¹²⁰

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Σομαλιλάνδη, η οποία ανακήρυξε μονομερώς την ανεξαρτησία της το 1991, κατόπιν της κατάρρευσης της κεντρικής

¹¹⁶ ICJ, *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia*, paras. 118–125· ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, paras. 159–162· ILC, *Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, άρθρα 40–41 και σχόλια.

¹¹⁷ ECtHR, *Loizidou v. Turkey* (preliminary objections), 23 March 1995, paras. 62–64· ECtHR, *Cyprus v. Turkey*, 10 May 2001, paras. 90–98, 102–105· βλ. επίσης Marko Milanovic, *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties* (Oxford: OUP, 2011), 126–145.

¹¹⁸ Marc Weller, *Contested Statehood: Kosovo, Abkhazia, South Ossetia, and the Limits of International Law* (Oxford: OUP, 2009), ιδίως 1–25, 57–83· James Crawford, *The Creation of States in International Law*, 157–165.

¹¹⁹ Crawford, *Creation of States*, 390–420.

¹²⁰ Talmon, “Duty Not to Recognize”, 415–440.

εξουσίας στη Σομαλία.¹²¹ Η Σομαλιλάνδη πράγματι προέκυψε από μονομερή απόσχιση· ωστόσο, η απόσχιση αυτή δεν συνοδεύθηκε από παραβίαση αναγκαστικών κανόνων του διεθνούς δικαίου, ούτε από παράνομη χρήση βίας από τρίτο κράτος, στρατιωτική κατοχή ή προσάρτηση.

Η σύγχρονη θεωρία υπογραμμίζει ότι το διεθνές δίκαιο δεν περιέχει γενική απαγόρευση της απόσχισης ως τέτοιας.¹²² Η απόσχιση συνιστά πρωτίστως πολιτικό γεγονός (*secession as a fact*), του οποίου η διεθνής νομική αξιολόγηση εξαρτάται από τις συνθήκες υπό τις οποίες λαμβάνει χώρα.¹²³ Στο πλαίσιο αυτό, η διεθνής μη αναγνώριση της Σομαλιλάνδης ερμηνεύεται κυρίως ως πολιτική επιλογή, συνδεδεμένη με την προσήλωση της Αφρικανικής Ένωσης στην αρχή της εδαφικής ακεραιότητας των υφιστάμενων κρατών και τον φόβο δημιουργίας προηγούμενου, και όχι ως απόρροια διαπίστωσης διεθνούς παρανομίας.¹²⁴

Ανάλογη, αν και θεσμικά διαφοροποιημένη είναι και η περίπτωση του Κοσσυφοπέδιου. Και το Κοσσυφοπέδιο προέκυψε από μονομερή δήλωση ανεξαρτησίας (2008), στο πλαίσιο όμως μιας εντελώς διαφορετικής νομικο-πολιτικής συγκυρίας, η οποία περιλάμβανε διεθνή διοίκηση υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών και εκτεταμένη εμπλοκή του Συμβουλίου Ασφαλείας.¹²⁵ Στη Γνωμοδότηση του 2010, το Διεθνές Δικαστήριο Δικαιοσύνης έκρινε ότι η δήλωση ανεξαρτησίας του Κοσσυφοπέδιου δεν παραβίασε το διεθνές δίκαιο, περιορίζοντας την ανάλυσή του στο ερώτημα της συμβατότητας της δήλωσης με το ισχύον διεθνές πλαίσιο, χωρίς να αποφαινεται επί του ζητήματος της αναγνώρισης ή της διεθνούς νομικής υπόστασης της οντότητας.¹²⁶

Συνεπώς, τόσο η Σομαλιλάνδη όσο και το Κοσσυφοπέδιο συνιστούν μη αναγνωρισμένες ή μερικώς αναγνωρισμένες εδαφικές οντότητες, αλλά όχι παράνομα εδαφικά καθεστώτα. Η σύγκριση αναδεικνύει δύο κρίσιμα σημεία. Πρώτον, και στις

¹²¹ Markus Hoehne, “Somaliland: A Stable and Peaceful Configuration of Clans?” *African Affairs* 106, no. 425 (2007): 629–653.

¹²² Marcelo G. Kohen, *Secession: International Law Perspectives* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 1–15

¹²³ Crawford, *Creation of States*, 61–62.

¹²⁴ African Union, *Report of the African Union Fact-Finding Mission to Somaliland* (2005).

¹²⁵ UN Security Council Resolution 1244 (1999).

¹²⁶ ICJ, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, paras. 79–84.

δύο περιπτώσεις η απόσχιση δεν κρίθηκε αυτή καθαυτή παράνομη υπό το διεθνές δίκαιο. Δεύτερον, η διαφοροποίηση ως προς το επίπεδο διεθνούς αποδοχής δεν εδράζεται σε αντίστοιχη διαφοροποίηση ως προς τη νομιμότητα της γένεσης, αλλά σε πολιτικούς και θεσμικούς παράγοντες, όπως η εμπλοκή διεθνών οργανισμών, η περιφερειακή σταθερότητα και οι ισορροπίες ισχύος.¹²⁷

Σε αντιδιαστολή με τα ανωτέρω, τα παράνομα εδαφικά καθεστώτα —όπως η ΤΔΒΚ— χαρακτηρίζονται από το γεγονός ότι η δημιουργία τους συνδέεται άμεσα με παράνομη χρήση βίας και συνεχιζόμενη στρατιωτική κατοχή, γεγονός που ενεργοποιεί ρητή υποχρέωση μη αναγνώρισης, όπως αυτή διατυπώνεται στα Ψηφίσματα 541 και 550 του Συμβουλίου Ασφαλείας.¹²⁸ Η διάκριση μεταξύ πολιτικής μη αναγνώρισης και νομικά επιβεβλημένης μη αναγνώρισης είναι θεμελιώδης: μόνο στη δεύτερη περίπτωση πρόκειται για παράνομο εδαφικό καθεστώς.¹²⁹

1.3 ΤΟ ΔΟΓΜΑ EX INJURIA IUS NON ORITUR.

Καμία χρήση ή απειλή χρήσης βίας, ούτε οποιαδήποτε μη εξουσιοδοτημένη ενέργεια, δεν μπορεί να δημιουργήσει νόμιμο τίτλο κυριαρχίας. Ακόμη και εάν μια χώρα καταληφθεί πλήρως, ακόμη και εάν η νόμιμη κυβέρνηση εξοριστεί και δεν μετέχει ενεργά σε στρατιωτικές επιχειρήσεις, ο κατακτητής δεν αποκτά δικαίωμα προσάρτησης.¹³⁰ Η θέση αυτή αποτελεί ειδική εκδήλωση της αρχής *ex injuria jus non oritur*, δηλαδή ότι το δίκαιο δεν μπορεί να γεννηθεί από την αδικία ή, με άλλα λόγια, ότι η παράνομη πράξη δεν μπορεί να αποτελεί πηγή νόμιμων δικαιωμάτων. Η αρχή απέκτησε ιδιαίτερη δυναμική στη διεθνή διπλωματία στις 7 Ιανουαρίου 1932, όταν ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών Henry Stimson απέστειλε σημείωμα προς την Κίνα και την Ιαπωνία, το οποίο αποτέλεσε την αφετηρία του ήδη αναφερθέντος ανωτέρω «Δόγματος Stimson».¹³¹

¹²⁷ Malcolm N. Shaw, *International Law*, 154–160.

¹²⁸ UN Security Council Resolutions 541 (1983) and 550 (1984).

¹²⁹ Crawford, *Creation of States*, 160–161.

¹³⁰ Antonio Cassese, *International Law*, 56–58, ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall*, para. 87, ICJ, *Namibia Advisory Opinion*, para. 118.

¹³¹ Henry L. Stimson, Notes to China and Japan, 7 January 1932.

Στη μεταπολεμική διεθνή έννομη τάξη, το *ex injuria* συνδέεται οργανικά με την απαγόρευση χρήσης βίας και την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας όπως κατοχυρώνονται στον Χάρτη. Η κανονιστική συνέπεια είναι δογματικά σαφής: εδαφική απόκτηση που προκύπτει από απειλή ή χρήση βίας δεν μπορεί να θεωρείται νόμιμη· η παρανομία δεν παράγει έγκυρο τίτλο. Αυτή ακριβώς η ιδέα τροφοδοτεί, σε επίπεδο έννομων συνεπειών, την υποχρέωση μη αναγνώρισης και την αποχή από «βοήθεια ή συνδρομή» προς διατήρηση της παράνομης κατάστασης.¹³² Με άλλα λόγια, το *ex injuria jus non oritur* εξηγεί γιατί η μη αναγνώριση δεν είναι απλώς πολιτική αποδοκιμασία αλλά εργαλείο διατήρησης της διεθνούς νομιμότητας: αν η διεθνής κοινότητα επέτρεπε στην παρανομία να παράγει δικαιώματα, θα ακύρωνε τον ίδιο τον κανονιστικό χαρακτήρα των θεμελιωδών κανόνων.

Η σύγχρονη πρακτική επιβεβαιώνει τη λειτουργία αυτής της λογικής σε περιπτώσεις κατοχής/προσάρτησης. Το παράδειγμα του Κουβέιτ (1990–1991) είναι ενδεικτικό: το Συμβούλιο Ασφαλείας καταδίκασε την εισβολή και απαίτησε άμεση και άνευ όρων απόσυρση των ιρακινών δυνάμεων, έκρινε ότι η προσάρτηση «δεν έχει καμία νομική ισχύ» και είναι «άκυρη», καλώντας όλα τα κράτη να μην την αναγνωρίσουν και να απέχουν από πράξεις που θα μπορούσαν να εκληφθούν ως έμμεση αναγνώριση ενώ στη συνέχεια εξουσιοδότησε κράτη-μέλη να χρησιμοποιήσουν «όλα τα αναγκαία μέσα» για την αποκατάσταση της ειρήνης και της ασφάλειας.¹³³

Με βάση τα παραπάνω, υποστηρίζεται ότι, κατά το διεθνές δίκαιο, μεταβίβαση κυριαρχίας θεωρείται νομικά ολοκληρωμένη μόνο με την έναρξη ισχύος συνθήκης που την προβλέπει. Αυτό συνδέεται με την ευρύτερη αρχή ότι η εκχώρηση εδάφους μπορεί να γίνει μόνο μέσω συμφωνίας ενσωματωμένης σε συνθήκη μεταξύ του εκχωρούντος και του αποκτώντος κράτους — είτε ως αποτέλεσμα ειρηνικών διαπραγματεύσεων είτε ως κατάληξη πολέμου.¹³⁴

¹³² Ibid, ILC, *Articles on State Responsibility* (2001), art. 41(2).

¹³³ UNSC Resolutions 660 (1990), 662 (1990), 678 (1990), Βλ. επίσης Federico Lenzerini, *Military Occupation, Sovereignty, and the ex injuria jus non oritur Principle...*, ό.π.

¹³⁴ Lenzerini, *Military Occupation, Sovereignty, and the ex injuria jus non oritur Principle*, ό.π.

1.3.1. Το όριο της μη παραγωγής εννόμων αποτελεσμάτων.

Η παραδοχή ότι μια παράνομη κατάσταση δεν παράγει έννομα αποτελέσματα δεν συνεπάγεται ότι το σύνολο των πράξεων των *de facto* αρχών που ασκούν έλεγχο επί εδάφους είναι αυτομάτως νομικά ανυπόστατο. Η διεθνής νομολογία έχει υιοθετήσει μια προσεκτική και εξισορροπητική προσέγγιση, επιδιώκοντας αφενός τη διασφάλιση της αρχής της μη αναγνώρισης και αφετέρου την προστασία θεμελιωδών δικαιωμάτων των κατοίκων των επηρεαζόμενων περιοχών.

Στη Γνωμοδότηση *Namibia* (1971), το ΔΔΔ, αναγνώρισε ότι, παρά τον παράνομο χαρακτήρα της συνεχιζόμενης παρουσίας της Νοτίου Αφρικής στη Ναμίμπια, δεν θα ήταν συμβατό με τον σκοπό του διεθνούς δικαίου να θεωρηθούν άκυρες πράξεις διοικητικού χαρακτήρα που αφορούν την καθημερινή ζωή των κατοίκων, όπως ληξιαρχικές πράξεις, εφόσον η ακύρωσή τους θα οδηγούσε σε σοβαρή προσβολή θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων.¹³⁵ Το Δικαστήριο καθιέρωσε έτσι τη βασική αρχή ότι η μη αναγνώριση δεν μπορεί να λειτουργεί εις βάρος των ίδιων των προστατευόμενων πληθυσμών.

Αντίστοιχη προσέγγιση υιοθετήθηκε από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στις υποθέσεις *Loizidou v. Turkey* και *Cyprus v. Turkey*, όπου κρίθηκε ότι, παρά την παρανομία της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου», ορισμένες πράξεις των *de facto* αρχών της δεν μπορούν να αγνοηθούν πλήρως, στο μέτρο που αυτό είναι αναγκαίο για την αποτελεσματική προστασία των δικαιωμάτων των κατοίκων της περιοχής. Το ΕΔΔΑ διευκρίνισε ότι η αποδοχή αυτή δεν συνεπάγεται αναγνώριση του καθεστώτος, αλλά υπηρετεί αποκλειστικά σκοπούς προστασίας δικαιωμάτων.¹³⁶

Η ίδια λογική επανεπιβεβαιώθηκε και επικαιροποιήθηκε στη Γνωμοδότηση του 2024 του ICJ για τις *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory*. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η παρατεταμένη κατοχή, οι πολιτικές προσάρτησης και οι σχετικές πρακτικές του Ισραήλ συνιστούν σοβαρές παραβιάσεις θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου,

¹³⁵ *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia*, para. 125.

¹³⁶ *Loizidou v. Turkey* (Preliminary Objections), paras. 62–64, *Cyprus v. Turkey*, paras. 90–98.

συμπεριλαμβανομένων κανόνων *jus cogens*, και ότι τα κράτη έχουν υποχρέωση μη αναγνώρισης και μη συνδρομής στη διατήρηση της παράνομης κατάστασης. Ωστόσο, το ICJ υπογράμμισε ταυτόχρονα ότι η εφαρμογή της υποχρέωσης μη αναγνώρισης δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την αποστέρηση του παλαιστινιακού πληθυσμού από βασικά δικαιώματα και νομικές εγγυήσεις που απορρέουν από το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων και η κατοχική δύναμη οφείλει να διασφαλίσει την απόλαυση αυτών των δικαιωμάτων, χωρίς αυτό να επηρεάζει την παρανομία της παρατεταμένης κατοχής ή να προσδίδει τίτλο κυριαρχίας.¹³⁷

Κατ' αυτόν τον τρόπο, διαμορφώνεται στη νομολογία και τη θεωρία μια κρίσιμη διάκριση ανάμεσα, αφενός, σε πράξεις που αφορούν τις διεθνείς σχέσεις, το καθεστώς κυριαρχίας και την εδαφική μεταβολή —οι οποίες δεν πρέπει να αναγνωρίζονται και δεν παράγουν έννομα αποτελέσματα— και, αφετέρου, σε πράξεις που σχετίζονται με την καθημερινή ζωή των κατοίκων και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες γίνονται δεκτές σε περιορισμένο βαθμό, αποκλειστικά για ανθρωπιστικούς λόγους και χωρίς καμία επίπτωση στο διεθνές νομικό στάτους της παράνομης κατάστασης.¹³⁸

Υπό το φως των ανωτέρω, καθίσταται σαφές ότι το διεθνές δίκαιο δεν αντιμετωπίζει τις παράνομες εδαφικές καταστάσεις με έναν ενιαίο τρόπο, αλλά μέσω διαφοροποιημένων κριτηρίων που εξαρτώνται από τη φύση του καθεστώτος, την ένταση και τη διάρκεια του ελέγχου, καθώς και τις επιπτώσεις επί των προστατευόμενων πληθυσμών. Η θεωρητική επεξεργασία που προηγήθηκε συγκροτεί το κανονιστικό υπόβαθρο για τη μετάβαση στο Δεύτερο Κεφάλαιο, όπου επιχειρείται η ανάλυση συγκεκριμένων περιπτώσεων παράνομων εδαφικών καθεστώτων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

¹³⁷ Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, Advisory Opinion, ICJ, 19 July 2024, paras. 104-110, 243-260.

¹³⁸ Crawford, *The Creation of States in International Law*, 161-165.

2.1. Η «ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΗΣ ΒΟΡΕΙΑΣ ΚΥΠΡΟΥ».

Στην παρούσα ενότητα θα επικεντρωθούμε στο καθεστώς της Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου (ΤΔΒΚ), εξετάζοντας την ιστορία αυτού του *de facto* κράτους και τις σχέσεις του με το κράτος-προστάτη του, την Τουρκία.

2.1.1. Η ΤΔΒΚ ως *de facto* κράτος: θεωρητικά εργαλεία και εμπειρική επιβεβαίωση.

Σύμφωνα με τον S. Pegg, η μελέτη των *de facto* κρατών παρέμενε στο περιθώριο έως τα τέλη της δεκαετίας του 1990.¹³⁹ Ωστόσο, το συγκεκριμένο επιστημονικό πεδίο κερδίζει ολοένα και μεγαλύτερη απήχηση, καθώς η επιρροή αυτών των κρατών στο σύστημα διεθνών σχέσεων αυξάνεται. Ο Pegg προσδιόρισε πέντε παράγοντες στη διαδικασία οικοδόμησης του έθνους στα *de facto* κράτη: την έμφαση στην ιστορία και στη νίκη σε εμφύλιο πόλεμο· την έλλειψη διεθνούς αναγνώρισης και τις συνεχιζόμενες συνθήκες ανασφάλειας· τη δημιουργία εθνοτικής ομοιογένειας μέσω εκτοπισμού πληθυσμών· την εξάρτηση από ένα κράτος-προστάτη που στηρίζει και παρεμβαίνει στις εσωτερικές υποθέσεις του κράτους· και την ετοιμότητα υποδοχής διεθνών κανονιστικών πιέσεων, με στόχο την ένταξη στο διεθνές «κλαμπ» των κυρίαρχων κρατών.¹⁴⁰

Τα επιχειρήματα του Pegg επιβεβαιώνονται στην περίπτωση της ΤΔΒΚ. Μετά τη στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας το 1974, οι Ελληνοκύπριοι εκτοπίστηκαν από το βόρειο τμήμα του νησιού, προκειμένου να δημιουργηθεί εθνοτική ομοιογένεια. Στη συνέχεια, η εκπαιδευτική και κοινωνικοποιητική διαδικασία στο *de facto* κράτος βασίστηκε στη νίκη του πολέμου του 1974, ενώ η περίοδος 1963–1974 παρουσιάζεται ως τραγική περίοδος της ιστορίας της χώρας, με αναφορά στον εγγυητικό ρόλο της Τουρκίας από δεξιά πολιτικά κόμματα και θεσμούς.¹⁴¹

Η ΤΔΒΚ, ωστόσο, διαφέρει σημαντικά από άλλα *de facto* κράτη, καθώς είναι καλύτερα συνδεδεμένη με τις διεθνείς αγορές μέσω της Τουρκίας και φιλοξενεί πολίτες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, παρά το γεγονός ότι η αναστολή του κοινοτικού κεκτημένου

¹³⁹ Muhittin Tolga Özsağlam, “*Turkish Republic of Northern Cyprus as a De Facto and Limited Recognized State: From Federal Solution to Two State Model*”, European University of Lefke, North Cyprus, PDF, σ. 130.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Στέλιος Περράκης, επιμ., *Ο Γεώργιος Τενεκίδης και η Κύπρος: Απάνθισμα Κειμένων* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002), 85–99, 116–122.

περιορίζει τις σχέσεις της με την ΕΕ. Οι τουρκοκυπριακές μη κυβερνητικές οργανώσεις έχουν στηριχθεί από κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως οργανώσεις πολιτών της ΕΕ. Πρόκειται για ένα μοναδικό χαρακτηριστικό της ΤΔΒΚ, καθώς σχεδόν 100.000 πολίτες κατέχουν διαβατήρια της Κυπριακής Δημοκρατίας (δηλαδή της ΕΕ), ενώ η Ευρωπαϊκή Ένωση χρηματοδοτεί έργα και μη κυβερνητικές οργανώσεις από το 2004.¹⁴² Η Ευρωπαϊκή Ένωση συμμετέχει επίσης σε δράσεις της κοινωνίας των πολιτών και παρέχει δωρεές σε ορισμένους τομείς. Ως εκ τούτου, παρατηρείται στο νησί μια ιδιαίτερα μοναδική κατάσταση, όπου οι Τουρκοκύπριοι, ως πολίτες της ΤΔΒΚ, λαμβάνουν δωρεές και οικονομική στήριξη από την Τουρκία ως κράτος-προστάτη, ενώ ταυτόχρονα, ως πολίτες της ΕΕ, επωφελούνται από την οικονομική βοήθεια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ενδεικτικά, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει διαθέσει σχεδόν 520 εκατομμύρια ευρώ σε έργα στήριξης της τουρκοκυπριακής κοινότητας.¹⁴³

2.1.2. Η διεθνής προσέγγιση στο Κυπριακό και η «ΤΔΒΚ».

Το Κυπριακό συγκαταλέγεται στις μακροβιότερες διεθνείς διαφορές της πρόσφατης ιστορίας και συνδέεται με τη μακροβιότερη ειρηνευτική αποστολή από τη δημιουργία των Ηνωμένων Εθνών («ΟΗΕ»)¹⁴⁴ Παρά τη γνωστή του βαρύτητα και τις επανειλημμένες προσπάθειες επίτευξης διαπραγματευτικής διευθέτησης, το βασικό χαρακτηριστικό των τελευταίων τριετήμιων δεκαετιών της ιστορίας της κυπριακής διαφοράς – από την τουρκική στρατιωτική επέμβαση της 20ής Ιουλίου 1974 έως την αποτυχία των ταυτόχρονων δημοψηφισμάτων για το Σχέδιο Ανάν της 24ης Απριλίου 2004 – υπήρξε η στασιμότητα, τόσο ως προς την πραγματική κατάσταση επί του εδάφους όσο και, εξίσου σημαντικά για τους σκοπούς της παρούσας ανάλυσης, ως προς την προσέγγιση της διεθνούς κοινότητας απέναντι στην «ΤΔΒΚ».¹⁴⁵ Υπό την αιγίδα του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ, η διεθνής κοινότητα, μέχρι σήμερα, έχει αρνηθεί κατηγορηματικά να αναγνωρίσει το αποσχιστικό, αυτοανακηρυχθέν μόρφωμα της «Τουρκικής Δημοκρατίας της Βόρειας Κύπρου» («ΤΔΒΚ»), θεωρώντας τη δημιουργία του παράνομη και αρνούμενη να αναπτύξει οικονομικές, πολιτικές ή οποιασδήποτε άλλης μορφής σχέσεις μαζί του.¹⁴⁶

¹⁴² Ibid, σ.132.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ United Nations Peacekeeping, “UNFICYP,” United Nations, accessed January 4, 2026.

¹⁴⁵ C. H. Dodd, *The Cyprus Imbroglia* (Huntington, UK: Eothen Press, 1998), 1–20.

¹⁴⁶ United Nations Security Council, *Resolution 541 (1983)*, S/RES/541 (November 18, 1983); United Nations Security Council, *Resolution 550 (1984)*, S/RES/550 (May 11, 1984).

Η αναγνώριση από τη διεθνή κοινότητα της Κυπριακής Δημοκρατίας («ΚΔ») ως της μόνης *de jure* κυρίαρχης εξουσίας στο σύνολο του νησιού – συμπεριλαμβανομένων των περιοχών που δεν βρίσκονται υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο της Κυβέρνησής της - βρήκε την πιο χαρακτηριστική της έκφραση την 1η Μαΐου 2004, όταν, μετά από χρόνια διαπραγματεύσεων, η Κύπρος προσχώρησε στην Ευρωπαϊκή Ένωση («ΕΕ») ως ενιαία οντότητα, με την εφαρμογή όμως του κοινοτικού κεκτημένου να αναστέλλεται προσωρινά στο κατεχόμενο μέρος, έως ότου υπάρξει βιώσιμη, συνολική διευθέτηση της διαφοράς.¹⁴⁷

Με τις διαπραγματεύσεις να αδυνατούν να άρουν το αδιέξοδο, οι εθνικές, υπερεθνικές ή διεθνείς δικαστικές αρχές είχαν, μέχρι πρόσφατα – και με ελάχιστες (και κυρίως βραχύβιες) εξαιρέσεις – υποστηρίξει την παγιωμένη θέση της διεθνούς κοινότητας στο ζήτημα της κυπριακής διαφοράς. Η προσχώρηση της ΚΔ στην ΕΕ, παρά τη μη επίλυση του Κυπριακού, υπήρξε, από πολλές απόψεις, το αποκορύφωμα αυτών των νομικών μαχών που δόθηκαν και κερδήθηκαν· υπήρξαν, ωστόσο, και πολλές άλλες που εκτυλίχθηκαν ενώπιον εθνικών δικαστηρίων (ιδίως στο Ηνωμένο Βασίλειο, ως «τρίτη χώρα» δικαιοδοσίας ιστορικά στενά συνδεδεμένης με τη διαφορά), του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τόσο πριν όσο και μετά το ορόσημο της 1ης Μαΐου 2004.¹⁴⁸ Ακριβώς αυτές οι δικαστικές επιτυχίες συνέβαλαν στην παρεμπόδιση των προσπαθειών της Τουρκίας να νομιμοποιήσει τα εδαφικά και πολιτικά κέρδη της στρατιωτικής της επέμβασης.¹⁴⁹

2.1.3. Η κυπριακή διαφορά μέσα από το πρίσμα της νομολογίας του ΔΕΕ και του ΕΔΔΑ.

Η απομόνωση της τουρκοκυπριακής κοινότητας προϋπήρχε της βίαιης διχοτόμησης του νησιού το 1974. Είναι ενδεικτικό ότι ο ΟΗΕ ζήτησε την έγκριση μόνο

¹⁴⁷ European Union, “Protocol No 10 on Cyprus,” in *Act concerning the conditions of accession...* (2003), art. 1.

¹⁴⁸ S. Talmon, “The Cyprus Question before the European Court of Justice,” *European Journal of International Law* 12 (2001): 727–750; P. Athanassiou, “The Orams Case, the Judgments Regulation and Public Policy: An English and European Law Perspective,” *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 16 (2009): 423–448

¹⁴⁹ N. Skoutaris, “The Application of the *Acquis Communautaire* in the Areas not Under the Effective Control of the Republic of Cyprus: The Green Line Regulation,” *Common Market Law Review* 45 (2008): 727–755.

της κυβέρνησης της ΚΔ πριν αναπτύξει την πρώτη ειρηνευτική δύναμη στο νησί, το 1964.¹⁵⁰ Η επίμονη άρνηση της διεθνούς κοινότητας να αναγνωρίσει την «ΤΔΒΚ» – με πιο χαρακτηριστική έκφραση τα δύο ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας του 1983 και του 1984 – εδράζεται κυρίως σε τρεις παραμέτρους: πρώτον, ότι η «ΤΔΒΚ» ιδρύθηκε μέσω παράνομης χρήσης βίας· δεύτερον, ότι η ίδρυσή της παραβίασε τη Συνθήκη Εγγυήσεως του 1960, η οποία απαγόρευε τη διχοτόμηση του νησιού· και τρίτον, ότι, ανεξαρτήτως των δικαιωμάτων αυτοδιάθεσης της τουρκοκυπριακής κοινότητας, αυτά δεν ισοδυναμούν με δικαίωμα ανεξάρτητου κράτους.¹⁵¹

Παρά το γεγονός ότι τα γεγονότα που οδήγησαν στη διαίρεση της Κύπρου ανάγονται στα μέσα της δεκαετίας του 1970, η διεθνής κοινότητα συνεχίζει να αναγνωρίζει την αποκλειστική κυριαρχία της ΚΔ στο σύνολο του νησιού, αρνούμενη να αναπτύξει οποιεσδήποτε άμεσες, επίσημες σχέσεις με τις *de facto* αρχές της «ΤΔΒΚ».¹⁵² Κανένα γεγονός στη σύγχρονη ιστορία του Κυπριακού δεν αποτυπώνει καλύτερα την αποδοκιμασία της διεθνούς κοινότητας απέναντι στις αποσχιστικές φιλοδοξίες της τουρκοκυπριακής ηγεσίας από την προσχώρηση της ΚΔ στην ΕΕ, ύστερα από την επιτυχή ολοκλήρωση διαπραγματεύσεων που διεξήχθησαν χωρίς τη συμμετοχή των *de facto* αρχών της «ΤΔΒΚ».¹⁵³ Τούτο ισχύει ακόμη περισσότερο αν ληφθεί υπόψη η σαφής προτίμηση των κρατών-μελών για επίτευξη πολιτικής διευθέτησης, αρχικά ως προϋπόθεση για την ένταξη της Κύπρου στην ΕΕ, καθώς και η αντίθεση της Τουρκίας στην ένταξη της ΚΔ, βασισμένη στον ισχυρισμό ότι αυτή παραβίαζε τόσο τη Συνθήκη Εγγυήσεως του 1960 όσο και το Σύνταγμα της 16ης Αυγούστου 1960.¹⁵⁴ Η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση του νησιού ολοκληρώθηκε λίγο αργότερα, με την ένταξη της Κύπρου στη Ζώνη του Ευρώ την 1η Ιανουαρίου 2008,

¹⁵⁰ United Nations Security Council, *Resolution 186 (1964)*, S/RES/186 (March 4, 1964).

¹⁵¹ United Nations Security Council, *Resolution 541 (1983)*, S/RES/541 (November 18, 1983); United Nations Security Council, *Resolution 550 (1984)*, S/RES/550 (May 11, 1984), Zaim M. Necatigil, *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*, 2nd ed. (Oxford: Oxford University Press, 1993), 45–78; Christopher H. Dodd, *The Cyprus Imbroglia* (Huntington, UK: Eothen Press, 1998), 1–35, Βλ. επίσης Στέλιος Περράκης, επιμ., *Ο Γεώργιος Τενεκίδης και η Κύπρος: Απόανθισμα Κειμένων* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002), 183–189.

¹⁵² James Crawford, *The Creation of States in International Law*, 383–410.

¹⁵³ F. Hoffmeister, *Legal Aspects of the Cyprus Problem, Annan Plan and EU Accession* (Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006), 25–55; Neophytos Emiliou, “Cyprus Import Certificates: Some Hot Potatoes,” *European Law Review* 20 (1995): 202–210.

¹⁵⁴ Hoffmeister, *Legal Aspects of the Cyprus Problem*, 56–92; James Crawford, Gerhard Hafner, and Alain Pellet, “Republic of Cyprus: Eligibility for EU Membership,” Opinion of 24 September 1997, UN Doc. A/52/481, S/1997/805, reprinted in Andreas Markides, ed., *Cyprus and European Union Membership: Important Legal Documents* (Nicosia: PIO, 2002), 13–35.

γεγονός που ενέταξε την ΚΔ στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση, καθιστώντας την μέρος της επιλεγμένης ομάδας κρατών-μελών που συμμετέχουν σε «μία από τις σημαντικότερες περιοχές ανάπτυξης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης».¹⁵⁵

Παρά την σαφή θέση της διεθνούς κοινότητας για το Κυπριακό, κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες έγιναν ορισμένες προσπάθειες να αποδοθεί ένα μέτρο αναγνώρισης στην «ΤΔΒΚ» ή, ακριβέστερα, σε ορισμένες *de facto* αρχές της. Οι προσπάθειες αυτές, μέχρι πρόσφατα, ματαιώνονταν μέσω προσφυγής σε νομικά επιχειρήματα, αρκετά από τα οποία αποτυπώθηκαν στις αποφάσεις των αρμόδιων εσωτερικών, υπερεθνικών ή διεθνών δικαστηρίων ενώπιον των οποίων εισήχθησαν υποθέσεις σχετικές με το Κυπριακό.¹⁵⁶ Η επίδραση του προκύπτοντος σώματος νομολογίας ήταν να αναγνωρίσει τα αποκλειστικά δικαιώματα της κυβέρνησης της ΚΔ να εκπροσωπεί τα συμφέροντα του λαού της Κύπρου, και στις δύο πλευρές της Πράσινης Γραμμής, και να αρνηθεί την αναγνώριση της «ΤΔΒΚ», είτε άμεση είτε έμμεση. Ακολουθεί μια σύντομη επισκόπηση της σχετικής νομολογίας και των συμπερασμάτων που αυτή παρέχει ως προς την αντίληψη της διεθνούς κοινότητας για την κυπριακή διαφορά.

I. Νομολογία του ΔΕΕ.

Η πρώτη απόπειρα να αποδοθεί ένα μέτρο αναγνώρισης στις *de facto* αρχές της «ΤΔΒΚ» αποτέλεσε το υπόβαθρο της απόφασης του ΔΕΕ στην υπόθεση *Anastasiou I*, η οποία προέκυψε στο πλαίσιο προδικαστικού ερωτήματος σχετικά με την ερμηνεία της Συμφωνίας Σύνδεσης της 19ης Δεκεμβρίου 1972.¹⁵⁷ Το σύστημα δασμολογικών προτιμήσεων που παρείχεται σε κυπριακά γεωργικά προϊόντα βάσει της Συμφωνίας Σύνδεσης εξαρτιόταν από την προσκόμιση πιστοποιητικών καταγωγής που αποδείκνυαν ότι τα προϊόντα προέρχονταν από την Κύπρο. Ορισμένα κράτη-μέλη, μεταξύ των οποίων και το Ηνωμένο Βασίλειο, επέτρεπαν εισαγωγές εσπεριδοειδών και πατατών, στηριζόμενα σε πιστοποιητικά που εκδίδονταν από τις *de facto* αρχές της

¹⁵⁵ Neill Nugent, “Cyprus and the European Union: The Significance of its Smallness, Both as an Applicant and as a Member,” *European Integration* 28 (2006): 51–71.

¹⁵⁶ S. Talmon, “The Cyprus Question before the European Court of Justice,” *European Journal of International Law* 12 (2001): 727–750; P. Athanassiou, “The Orams Case, the Judgments Regulation and Public Policy: An English and European Law Perspective,” *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 16 (2009): 423–448.

¹⁵⁷ *Case C-432/92, Anastasiou (Pissouri) Ltd and Others v. Minister of Agriculture, Fisheries and Food*, ECLI:EU:C:1994:277.

«ΤΔΒΚ». Η πρακτική του Ηνωμένου Βασιλείου να αποδέχεται τέτοια πιστοποιητικά αμφισβητήθηκε από τους ενάγοντες – παραγωγούς και εξαγωγείς γεωργικών προϊόντων από την ΚΔ – ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου. Στο προδικαστικό του ερώτημα, το Ανώτατο Δικαστήριο κάλεσε το ΔΕΕ να κρίνει αν η πρακτική αυτή ήταν σύμφωνη με τη Συμφωνία Σύνδεσης και το Πρωτόκολλό της.

Αποφεύγοντας να εμβαθύνει στην πολιτική κατάσταση του νησιού, το Δικαστήριο συνέδεσε το ζήτημα της προσκόμισης κατάλληλων πιστοποιητικών με την αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης και συνεργασίας μεταξύ των αρμόδιων αρχών του εξαγωγικού και του εισαγωγικού κράτους, καταλήγοντας ότι η μη αναγνώριση της «ΤΔΒΚ» από την Κοινότητα ή οποιοδήποτε κράτος-μέλος απέκλειε τη δυνατότητα τέτοιας αμοιβαίας εμπιστοσύνης ή συνεργασίας.¹⁵⁸ Κατά συνέπεια, έκρινε ότι το Πρωτόκολλο έπρεπε να ερμηνευθεί αυστηρά, ως αποκλείον την αποδοχή από τις αρχές των κρατών-μελών πιστοποιητικών που εκδίδονταν από άλλες αρχές πλην εκείνων της ΚΔ.¹⁵⁹

Παρότι το ΔΕΕ μετέπειτα μετρίασε την απόφασή του στην *Anastasiou II*, δεχόμενο ότι τα κράτη-μέλη μπορούσαν να εισάγουν γεωργικά προϊόντα προερχόμενα από μη κράτος-μέλος (εν προκειμένω, την «ΤΔΒΚ») – υπό την προϋπόθεση ότι αυτά συνοδεύονταν από πιστοποιητικά που εκδίδονταν από τις αρχές της τρίτης χώρας μέσω της οποίας είχαν εισαχθεί στην ΕΕ (εν προκειμένω, την Τουρκία) – το Δικαστήριο επανέλαβε ουσιαστικά την αρχική του θέση στην *Anastasiou III*, περιορίζοντας τις εμπορικές επιλογές της «ΤΔΒΚ» σε μια περίοδο όπου το καθεστώς των Τουρκοκυπρίων ως μελλοντικών πολιτών της ΕΕ ήταν βέβαιο, προφανώς προκειμένου να αποτραπεί «αναβάθμιση» του καθεστώτος στο Βορρά.¹⁶⁰

Η λογική που υποστήριξε την απόφαση του ΔΕΕ στην *Anastasiou I* (με έμφαση στην προϋπόθεση της «αμοιβαίας αναγνώρισης» στην οποία αναφέρθηκε) επιβεβαιώθηκε αρκετά χρόνια αργότερα, στην εμβληματική απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση *Meletios Apostolides κατά David Charles Orams και Linda Elizabeth*

¹⁵⁸ *Anastasiou I*, paras. 37–40.

¹⁵⁹ *Ibid.*, paras. 41–43.

¹⁶⁰ *Case C-219/98, Anastasiou (II)*, ECLI:EU:C:2000:544, *Case C-140/02, Anastasiou (III)*, ECLI:EU:C:2004:167.

Orams, επίσης κατόπιν προδικαστικού ερωτήματος από το Εφετείο, το οποίο ανέκλυσε από διαφορά μεταξύ του εκτοπισμένου ιδιοκτήτη γης και των κατόχων «τίτλων ιδιοκτησίας» επί της ίδιας γης, που είχαν εκδοθεί από τις *de facto* αρχές της «ΤΔΒΚ».¹⁶¹ Αποφεύγοντας κάθε αξιολόγηση της σύνθετης πολιτικής κατάστασης επί του εδάφους, το Δικαστήριο έκρινε ότι η αναστολή του κεκτημένου στα κατεχόμενα δεν απέκλειε την εφαρμογή του Κανονισμού περί αναγνώρισης και εκτέλεσης δικαστικών αποφάσεων σε απόφαση που εκδόθηκε από αρμόδιο (*ratione loci et materiae*) δικαστήριο της ΚΔ, παρά το γεγονός ότι η γη στην οποία αφορούσε βρισκόταν στις κατεχόμενες περιοχές. Το ΔΕΕ έκρινε επίσης ότι η έλλειψη αποτελεσματικού ελέγχου της ΚΔ επί της επίδικης γης ήταν άνευ σημασίας για την αναγνώριση της απόφασης αρμόδιου δικαστηρίου της ΚΔ σε οποιοδήποτε άλλο κράτος-μέλος, όταν δεν υπήρχαν πρακτικά εμπόδια στην εκτέλεσή της.¹⁶²

Με την επιβεβαίωση της βασικής αρχής που διέπει το σύστημα της «πλήρους πίστης και εμπιστοσύνης» του Κανονισμού – δηλαδή ότι η αναγνώριση των αποφάσεων αρμόδιων δικαστηρίων άλλων κρατών-μελών είναι αυτόματη, υπό την επιφύλαξη των όρων που θέτει ο Κανονισμός – το Δικαστήριο όχι μόνο κατέστησε υποχρεωτική την αναγνώριση των αποφάσεων των δικαστηρίων της ΚΔ αλλά, επιπλέον, απέκλεισε τη δυνατότητα εκτέλεσης στα κράτη-μέλη αποφάσεων που εκδίδονταν από δικαστήρια ή άλλα όργανα απονομής δικαιοσύνης της «ΤΔΒΚ», στερώντας τους οποιαδήποτε μορφή αναγνώρισης.¹⁶³ Κατά συνέπεια, χωρίς να λάβει ρητή θέση επί του Κυπριακού, το ΔΕΕ, μέσω των αποφάσεών του σχετικών με την Κύπρο, ευθυγραμμίστηκε με τη γραμμή της διεθνούς κοινότητας, αρνούμενο κάθε δικαστική αναγνώριση στις αρχές της «ΤΔΒΚ» και, αντιστοίχως, επιβεβαιώνοντας τη νομιμότητα της ΚΔ και των θεσμών της.

II. Νομολογία του ΕΔΔΑ

Η άρνηση του ΔΕΕ να αναγνωρίσει οποιαδήποτε από τις *de facto* αρχές της «ΤΔΒΚ» αντιστοιχούσε, μέχρι πολύ πρόσφατα, στη συναφή απροθυμία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) να επεκτείνει

¹⁶¹ *Case C-420/07, Meletios Apostolides v. David Charles Orams and Linda Elizabeth Orams*, ECLI:EU:C:2009:271.

¹⁶² *Ibid.*, paras. 54-70.

¹⁶³ L. S. Bartlett, “Full Faith and Credit Comes to the Common Market,” *International and Comparative Law Quarterly* 24 (1975): 44–60.

οποιαδήποτε μορφή αναγνώρισης προς αυτές, όπως αποτυπώνεται στις δύο εμβληματικές αποφάσεις του στο Κυπριακό: *Loizidou κατά Τουρκίας* και *Κύπρος κατά Τουρκίας*.¹⁶⁴ Και στις δύο υποθέσεις εξετάστηκαν προσφυγές σχετικές με τη στέρηση του δικαιώματος των προσφευγόντων στην ειρηνική απόλαυση της περιουσίας τους, κατά παράβαση της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ως αποτέλεσμα της συνεχιζόμενης διαίρεσης της Κύπρου λόγω της στρατιωτικής κατοχής.

Στις προκαταρκτικές ενστάσεις (παραδεκτό) της πρώτης από τις προαναφερθείσες υποθέσεις, το κρίσιμο ζήτημα ενώπιον του ΕΔΔΑ ήταν η διεθνής ευθύνη της Τουρκίας για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των εκτοπισμένων Ελληνοκυπρίων ιδιοκτητών περιουσίας. Η Τουρκία αμφισβήτησε τη δικαιοδοσία, υποστηρίζοντας ότι, εφόσον υπήρξαν παραβιάσεις, αυτές αποδίδονταν άμεσα στην «ΤΔΒΚ» και στις «αρχές» της.¹⁶⁵

Απορρίπτοντας την ένσταση της Τουρκίας περί μη ευθύνης βάσει της Σύμβασης, το ΕΔΔΑ σημείωσε στην υπόθεση *Loizidou κατά Τουρκίας* ότι ευθύνη μπορεί να προκύψει και όταν, ως συνέπεια στρατιωτικής δράσης, νόμιμης ή παράνομης, ένα Συμβαλλόμενο Μέρος ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο σε περιοχή εκτός του εθνικού του εδάφους. Δεδομένου ότι δεν αμφισβητήθηκε πως ήταν τουρκικά στρατεύματα που εμπόδιζαν την προσφεύγουσα να αποκτήσει πρόσβαση στις περιουσίες της, το Δικαστήριο κατέληξε ότι τα πραγματικά περιστατικά που επικαλέστηκε ήταν ικανά να εμπίπτουν στη «δικαιοδοσία» της Τουρκίας.¹⁶⁶

Επαναλαμβάνοντας ουσιαστικά παρόμοια επιχειρήματα στην απόφαση *Κύπρος κατά Τουρκίας*, το ΕΔΔΑ στήριξε το συμπέρασμα ότι το εναγόμενο κράτος (και όχι η «ΤΔΒΚ») ήταν διεθνώς υπεύθυνο για παραβιάσεις των δικαιωμάτων των προσφευγόντων, στο σκεπτικό ότι, δεδομένων των συνθηκών επί του εδάφους και, ιδίως, της μη αναγνώρισης της «ΤΔΒΚ» από τη διεθνή κοινότητα, «... κάθε άλλη διαπίστωση θα οδηγούσε σε ένα λυπηρό κενό στο σύστημα προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο εν λόγω έδαφος, αφαιρώντας από τα άτομα εκεί τα θεμελιώδη εχέγγυα της Σύμβασης και το δικαίωμά τους να ζητούν από ένα

¹⁶⁴ *Loizidou v Turkey* (Preliminary Objections),; *Cyprus v Turkey*.

¹⁶⁵ *Loizidou v Turkey* (Preliminary Objections), paras 52–56.

¹⁶⁶ *Ibid.*, paras 62–64.

Συμβαλλόμενο Μέρος να λογοδοτήσει για παραβιάσεις των δικαιωμάτων τους ενώπιον του Δικαστηρίου».¹⁶⁷

Απορρίπτοντας τις ενστάσεις της Τουρκίας περί δικαιοδοσίας για παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων που τελέστηκαν στην «ΤΔΒΚ», το ΕΔΔΑ, στη νομολογία του, ευθυγραμμίστηκε με την άρνηση της διεθνούς κοινότητας να αναγνωρίσει την «ΤΔΒΚ», αφήνοντας την Τουρκία ως τον μόνο «επιλέξιμο» φορέα ανάληψης ευθύνης για τη συνεχιζόμενη προσβολή των περιουσιακών και άλλων δικαιωμάτων που προστατεύει η Σύμβαση.

Από την πιο πρόσφατη νομολογία του ΕΔΔΑ, δύο υποθέσεις ξεχωρίζουν περισσότερο: *Xenides-Arestis κατά Τουρκίας* και *Demopoulos κ.ά. κατά Τουρκίας*.¹⁶⁸ Παρότι οι αποφάσεις αυτές επιδέχονται διαφορετικές αναγνώσεις, μία ερμηνεία είναι ότι υποδεικνύουν – έστω έμμεσα – μια *sui generis* δικαστική αναγνώριση του *status quo* στα κατεχόμενα, μια άνευ προηγουμένου εξέλιξη με πιθανές συνέπειες στη στάση και στον βαθμό ανοχής της διεθνούς κοινότητας απέναντι στην «ΤΔΒΚ».

Το πραγματικό υπόβαθρο της πρώτης υπόθεσης ήταν παρόμοιο με της *Loizidou*. Η προσφεύγουσα, λόγω της τουρκικής στρατιωτικής κατοχής και της συνακόλουθης διαίρεσης της Κύπρου, δεν μπορούσε, από τον Αύγουστο του 1974, να απολαύσει την περιουσία της. Κατέθεσε αγωγή αποζημίωσης κατά της Τουρκίας βάσει του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ και του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.¹⁶⁹ Προκειμένου να αποφύγει καταδικαστική απόφαση, η Τουρκία ίδρυσε, τον Ιούλιο 2003, μια «Επιτροπή Καθορισμού, Αξιολόγησης και Αποζημίωσης Ακίνητης Ιδιοκτησίας», με σκοπό να παρέχει εσωτερικό ένδικο βοήθημα για παρόμοιες προσφυγές. Επειδή η Επιτροπή προέβλεπε μόνο αποζημίωση και όχι αποκατάσταση (*restitution*) και υπήρχαν αμφιβολίες για την αμεροληψία της, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι, υπό τις τότε συνθήκες στην «ΤΔΒΚ» κατά τον χρόνο της απόφασης παραδεκτού, δεν συνιστούσε αποτελεσματικό και επαρκές εσωτερικό ένδικο βοήθημα που θα έπρεπε να εξαντλήσουν οι προσφεύγοντες πριν προσφύγουν στο ΕΔΔΑ, κατά το άρθρο 35 § 1 της

¹⁶⁷ *Cyprus v Turkey*, paras 77–81.

¹⁶⁸ *Xenides-Arestis v Turkey*, App no 46347/99, ECHR 2005; *Demopoulos and Others v Turkey* [GC], Apps nos 46113/99 et al., ECHR 2010.

¹⁶⁹ *Xenides-Arestis v Turkey*, paras 22–30.

Σύμβασης.¹⁷⁰ Η κρίση αυτή οδήγησε την Τουρκία σε τροποποιήσεις, που είχαν ήδη εφαρμοστεί όταν το Δικαστήριο εξέδωσε την τρίτη απόφασή του (δίκαιη ικανοποίηση).¹⁷¹ Απορρίπτοντας τον ισχυρισμό της Τουρκίας ότι η προσφεύγουσα όφειλε, σε εκείνο το στάδιο, να απευθυνθεί στη νέα Επιτροπή, το ΕΔΔΑ διαπίστωσε παραβίαση της ΕΣΔΑ και διέταξε την Τουρκία να καταβάλει αποζημίωση.¹⁷²

Παρά τη συμβατότητά της με την προγενέστερη νομολογία, το σημαντικότερο στοιχείο της *Xenides-Arestis* ήταν ότι το ΕΔΔΑ όχι μόνο είδε ευνοϊκά τη δημιουργία ενός προσβάσιμου και αμερόληπτου οργάνου αλλά, κατ' αρχήν, την ενέκρινε, καλώντας την Τουρκία να αντιμετωπίσει συστηματικά το ζήτημα της στέρησης των περιουσιακών δικαιωμάτων όλων των ομοίως ευρισκομένων προσφευγόντων. Αυτό το στοιχείο απέκτησε ιδιαίτερη σημασία αργότερα και φαίνεται ότι αγνοήθηκε εν μέρει από μία πλευρά της διαφοράς, παρά το σαφές μήνυμα ότι ένας επαρκής, αποτελεσματικός και προσβάσιμος μηχανισμός αποζημίωσης και αποκατάστασης θα πληρούσε τις απαιτήσεις προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις προϋποθέσεις του ΕΔΔΑ.

Στην απόφαση *Demopoulos κ.ά. κατά Τουρκίας*, το Τμήμα Ευρείας Σύνθεσης του ΕΔΔΑ κήρυξε απαράδεκτες τις προσφυγές οκτώ Ελληνοκυπρίων κατά της Τουρκίας για τη στέρηση της απόλαυσης περιουσιών τους λόγω της συνεχιζόμενης κατοχής.¹⁷³ Το Δικαστήριο έκρινε ότι, επειδή η Τουρκία είχε δημιουργήσει, μέσω της «αναμορφωμένης» Επιτροπής, έναν προσβάσιμο και αποτελεσματικό μηχανισμό θεραπείας αντίστοιχων παραπόνων, οι προσφυγές έπρεπε να απορριφθούν λόγω μη εξάντλησης εσωτερικών ενδίκων βοηθημάτων, κατά παράβαση του άρθρου 35 § 1 της Σύμβασης. Η απόφαση έχει ιδιαίτερη σημασία όχι μόνο επειδή περίπου 1.600 παρόμοιες προσφυγές εκκρεμούσαν τότε ενώπιον του Δικαστηρίου, αλλά κυρίως λόγω του σκεπτικού που αναπτύχθηκε. Το ΕΔΔΑ απέρριψε τον ισχυρισμό ότι η προσφυγή στην Επιτροπή θα ισοδυναμούσε με αναγνώριση της «ΤΔΒΚ». Για το Δικαστήριο, η προσφυγή δεν σήμαινε νομιμοποίηση της παράνομης κατοχής, αλλά χρήση ενός μηχανισμού που αποσκοπεί να φέρει την Τουρκία σε συμμόρφωση με τις υποχρεώσεις

¹⁷⁰ Ibid., paras 31–43.

¹⁷¹ Ibid. (Just Satisfaction), paras 12–18.

¹⁷² Ibid., paras 52–55.

¹⁷³ *Demopoulos and Others v Turkey*, paras 96–127.

της βάσει της Σύμβασης, διασφαλίζοντας την προστασία των δικαιωμάτων των προσφευγόντων.¹⁷⁴

Υπάρχουν δύο τρόποι να προσεγγίσει κανείς την απόφαση *Demopoulos*. Ο πρώτος είναι να τη δει ως φυσική συνέπεια της *Xenides-Arestis*. Ο δεύτερος είναι να εστιάσει στις επιπτώσεις και στο αναπόφευκτο μήνυμα: ακόμη κι αν το ΕΔΔΑ δεν ασχολήθηκε ποτέ άμεσα με τη νομιμότητα της κατοχής ή με το διεθνές νομικό καθεστώς της «ΤΔΒΚ» και ακόμη κι αν αντιμετώπιζε τη διοίκηση της «ΤΔΒΚ» ως εξαρτημένη από την Τουρκία, η ανακήρυξη της Επιτροπής Ακίνητης Περιουσίας ως θεμιτού φόρουμ επανόρθωσης ισοδυναμεί, τουλάχιστον έμμεσα, με απόδοση ενός μέτρου νομιμοποίησης που αποκλίνει από την έως τότε γραμμή της διεθνούς κοινότητας, ιδίως επειδή εμμέσως αναγνωρίζονται η ύπαρξη και η αποτελεσματικότητα του νομοθετικού, εκτελεστικού και δικαστικού κλάδου της «ΤΔΒΚ».¹⁷⁵

Δεδομένων των συνθηκών υπό τις οποίες ιδρύθηκε η «ΤΔΒΚ» και της παράνομης χρήσης βίας που προηγήθηκε και διευκόλυνε τη δημιουργία της, κατά παράβαση του διεθνούς δικαίου και του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η διεθνής κοινότητα μέχρι σήμερα έχει αρνηθεί να την αναγνωρίσει, αντιμετωπίζοντας την Κυβέρνηση της Κυπριακής Δημοκρατίας ως τον μόνο νόμιμο συνομιλητή στο νησί. Ωστόσο, η απαρέγκλιτη προσκόλληση στη νομική οδό είναι ασύμφορη, ιδίως στο πλαίσιο μιας διαφοράς όπως το Κυπριακό, η οποία είναι πρωτίστως πολιτικής και όχι νομικής φύσης· πράγμα που σημαίνει ότι καμία βιώσιμη λύση δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά μόνο μέσω διαπραγματεύσεων.

2.2 ΚΡΙΜΑΙΑ

Μέσα σε χρονικό διάστημα περίπου τεσσάρων εβδομάδων η Αυτόνομη Δημοκρατία της Κριμαίας και η πόλη της Σεβαστούπολης, δύο εδαφικές μονάδες της Ουκρανίας, μετατράπηκαν σε διεθνώς αμφισβητούμενο έδαφος. Όλα ξεκίνησαν στις 20 Φεβρουαρίου 2014, με τη διέλευση ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων από τα

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ *Demopoulos and Others v Turkey*, paras 96–127. Βλ. συναφώς Skoutaris, “The Application of the *Acquis Communautaire*...”, *Common Market Law Review* 45 (2008).

ουκρανορωσικά σύνορα προς την Ουκρανία, και ολοκληρώθηκαν στις 21 Μαρτίου 2014, με την έναρξη ισχύος της Συνθήκης Προσχώρησης μεταξύ της Ρωσικής Ομοσπονδίας και της Δημοκρατίας της Κριμαίας, η οποία οριστικοποίησε αυτό που μπορεί ευχερώς να χαρακτηριστεί ως πραξικόπημα περιφερειακής κλίμακας.¹⁷⁶ Ως αποτέλεσμα, η χερσόνησος της Κριμαίας μπορεί πλέον να χαρακτηριστεί ως περιοχή περιορισμένης κρατικής υπόστασης (area of limited statehood – ALS) και αμφισβητούμενης κυριαρχίας.¹⁷⁷

Η σχετική βιβλιογραφία αντιλαμβάνεται την περιορισμένη κρατική υπόσταση ως έλλειμμα αποτελεσματικής κυριαρχίας, η οποία καθορίζεται ουσιαστικά από το μονοπώλιο του κράτους στη χρήση βίας και από την ικανότητά του να επιβάλλει πολιτικές αποφάσεις.¹⁷⁸ Κατά συνέπεια, οι περιοχές περιορισμένης κρατικής υπόστασης ορίζονται ως εδάφη που εξακολουθούν να ανήκουν σε διεθνώς αναγνωρισμένα κράτη, αλλά στα οποία η κεντρική κυβέρνηση στερείται της ικανότητας να εφαρμόζει και να επιβάλλει κανόνες και αποφάσεις και/ή δεν υφίσταται νόμιμο μονοπώλιο στα μέσα άσκησης βίας.¹⁷⁹ Εκ πρώτης όψεως, η περίπτωση της Κριμαίας φαίνεται να εντάσσεται πλήρως στον βασικό ορισμό μιας ALS, καθώς, de jure, παραμένει τμήμα της Ουκρανίας, ενώ, από de facto άποψη, η εσωτερική κυριαρχία της Ουκρανίας στη χερσόνησο της Κριμαίας έχει σοβαρά περιοριστεί. Ωστόσο, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της, η περίπτωση της Κριμαίας δεν εντάσσεται πλήρως στα μοντέλα περιορισμένης κρατικής υπόστασης που έχουν μέχρι σήμερα περιγραφεί στη σχετική βιβλιογραφία.¹⁸⁰

2.2.1. Νομικός χαρακτηρισμός των γεγονότων.

Με την κατοχή και προσάρτηση της Κριμαίας, η Ρωσία επέφερε σοβαρό πλήγμα στη διεθνή έννομη τάξη. Σχεδόν όλα τα θεμελιώδη στοιχεία του διεθνούς δικαίου και της παγκόσμιας τάξης, μετά τον Καταστατικό Χάρτη του ΟΗΕ, τίθενται εν προκειμένω υπό αμφισβήτηση: η εδαφική ακεραιότητα και η κυρίαρχη ισότητα των κρατών, η αρχή της μη επέμβασης και η απαγόρευση της απειλής ή χρήσης βίας, το

¹⁷⁶ Olga Burluyk, “Lessons from the (un)rule of law in Crimea,” κεφ. 4.1, εισαγωγή.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Thomas Risse & Ursula Lehmkuhl, “Governance in Areas of Limited Statehood,” όπως παρατίθεται στο Burluyk, ό.π.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ibid.

έγκλημα της επίθεσης, η εσωτερική και εξωτερική αυτοδιάθεση των λαών, η (μονομερής) απόσχιση–προσχώρηση έναντι της κατοχής–προσάρτησης, η νόμιμη άμυνα και η προστασία υπηκόων στο εξωτερικό, η συμμόρφωση προς πολυμερείς και διμερείς διεθνείς δεσμεύσεις και, τέλος, η αρχή της μη αναγνώρισης καταστάσεων που προκύπτουν από παράνομες διεθνείς πράξεις.¹⁸¹ Υπό αυτή την έννοια, η κατάσταση στην Ουκρανία δεν αποτελεί σύγκρουση ως προς την ύπαρξη της διεθνούς έννομης τάξης, αλλά μάλλον ως προς το νόημα των θεμελιωδών δομικών της στοιχείων.

Οι διεθνολόγοι, όπως και τα μέρη της σύγκρουσης, διαφωνούν σημαντικά ως προς τον νομικό χαρακτηρισμό αυτής της αλληλουχίας γεγονότων. Κάποιοι υποστηρίζουν ότι η κατάσταση είναι κατ' αρχήν νόμιμη ως δυνατότητα, αλλά παράνομη στη συγκεκριμένη περίπτωση: η Κριμαία δεν πληρούσε εξ αρχής τα κριτήρια εξωτερικής αυτοδιάθεσης, δεν μπορεί να συγκριθεί με άλλες περιπτώσεις όπου η απόσχιση κρίθηκε νόμιμη και, συνεπώς, ό,τι συνέβη είναι εξ ορισμού παράνομο και δεν μπορεί να δικαιολογηθεί υπό οποιονδήποτε νομικό χαρακτηρισμό.¹⁸² Άλλοι θεωρούν ότι η κατάσταση θα μπορούσε να είναι νόμιμη στη συγκεκριμένη περίπτωση, αλλά όχι με τη διαδικασία που ακολουθήθηκε, αναγνωρίζοντας θεωρητικά την εφαρμογή της αρχής της εξωτερικής αυτοδιάθεσης στην Κριμαία, πλην όμως υποστηρίζοντας ότι αυτή η δυνατότητα ακυρώθηκε από τη συγκαλυμμένη ρωσική επέμβαση και κατοχή, καθώς και από τον τρόπο διεξαγωγής του λεγόμενου δημοψηφίσματος, γεγονός που καθιστά το αποτέλεσμα παράνομο.¹⁸³ Τέλος, ορισμένοι μελετητές υποστηρίζουν ότι η διαδικασία ήταν κατ' αρχήν νόμιμη, αλλά όχι για το συγκεκριμένο αποτέλεσμα, υπό την έννοια ότι η τελική προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία αναιρεί κάθε ερμηνευτική ασάφεια υπέρ του δικαιώματος της Κριμαίας στην εξωτερική αυτοδιάθεση και της νομιμότητας των γεγονότων όπως εξελίχθηκαν.¹⁸⁴ Το συμπέρασμα σε όλες τις περιπτώσεις παραμένει το ίδιο: τόσο η κατοχή όσο και η προσάρτηση της Κριμαίας συνιστούν παραβιάσεις του διεθνούς δικαίου και ότι, υπό αυτή την έννοια, η Κριμαία ουδέποτε αναδείχθηκε σε ανεξάρτητο κράτος, ουδέποτε είχε τη δυνατότητα να προσχωρήσει στη Ρωσία και, συνεπώς, παραμένει *de jure* τμήμα του ουκρανικού εδάφους.

¹⁸¹ Ibid, σ. 76–77.

¹⁸² Ibid, σ. 77.

¹⁸³ Ibid, σ. 76-78.

¹⁸⁴ Ibid.

2.2.2 Τα επιχειρήματα της Ρωσίας:

Η Ρωσία έχει προβάλλει σειρά επιχειρημάτων για να δικαιολογήσει την προσάρτηση της Κριμαίας:

Πρώτον, επικαλείται την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών και ισχυρίζεται ότι ο πληθυσμός της Κριμαίας άσκησε το δικαίωμά του μέσω δημοψηφίσματος. Το επιχείρημα αυτό είναι νομικά εσφαλμένο. Η αυτοδιάθεση, σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο, δεν συνεπάγεται αυτομάτως δικαίωμα απόσχισης ή προσάρτησης σε άλλο κράτος.¹⁸⁵ Επιπλέον, η άσκηση της αυτοδιάθεσης προϋποθέτει ελεύθερη και ανόθευτη έκφραση της λαϊκής βούλησης, η οποία δεν μπορεί να υφίσταται υπό συνθήκες στρατιωτικής κατοχής ή απειλής χρήσης βίας.¹⁸⁶ Η παρουσία ρωσικών ενόπλων δυνάμεων στην Κριμαία καθιστά το δημοψήφισμα νομικά άκυρο και ανίκανο να παράγει έννομα αποτελέσματα.¹⁸⁷ Τα επιχειρήματα της Ρωσίας περί εφαρμογής της αρχής της εξωτερικής αυτοδιάθεσης και της επανορθωτικής απόσχισης στην περίπτωση της Κριμαίας χαμηλώνουν το κατώφλι της καταπίεσης και της επείγουσας ανάγκης σε τέτοιο βαθμό ώστε να μετατρέπουν την αρχή από ένα εξαιρετικό μέσο για βαριά καταπιεζόμενους λαούς σε ένα δυνητικά τακτικό φαινόμενο που θα μπορούσε να εφαρμοστεί σε σχεδόν οποιαδήποτε μειονότητα παγκοσμίως.¹⁸⁸ Η Κριμαία ουδέποτε αντιμετωπίστηκε ως μη αυτοδιοικούμενο έδαφος και, ως εκ τούτου, δεν διέθετε δικαίωμα εξωτερικής αυτοδιάθεσης βάσει του Κεφαλαίου XI του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ.

Δεύτερον, η Ρωσία επικαλείται το επιχείρημα της λεγόμενης «επανένωσης» της Κριμαίας με τη Ρωσία, βασιζόμενη σε ιστορικούς δεσμούς. Το διεθνές δίκαιο, ωστόσο, δεν αναγνωρίζει ιστορικά δικαιώματα επί εδαφών ως βάση νόμιμης μεταβολής

¹⁸⁵ Χρήστος Α. Ροζάκης, *Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια μεταβαλλόμενη Ευρώπη: Η αυτοδιάθεση των λαών και οι μειονότητες στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994), 31–40, Marxsen, *The Crimea Crisis from an International Law Perspective*, σ. 382–389.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Burluyk, *ό.π.*, σ. 77–78.

συνόρων.¹⁸⁹ Η επίκληση της ιστορίας δεν μπορεί να υπερισχύσει θεμελιωδών αρχών, όπως η εδαφική ακεραιότητα και το απαραβίαστο των συνόρων.

Τρίτον, η Ρωσία υποστηρίζει ότι η προσάρτηση της Κριμαίας ήταν αναγκαία για την προστασία των Ρώσων υπηκόων και των ρωσόφωνων πληθυσμών που διέμεναν στην περιοχή.¹⁹⁰ Το επιχείρημα αυτό δεν ευσταθεί, καθώς δεν υπήρχε καμία απόδειξη μαζικών ή συστηματικών παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων που θα μπορούσαν να δικαιολογήσουν προσφυγή σε μέτρα ένοπλης επέμβασης. Επιπλέον, η επίκληση της προστασίας υπηκόων στο εξωτερικό δεν αναγνωρίζεται ως γενικός κανόνας του διεθνούς δικαίου που να επιτρέπει μονομερή χρήση βίας.¹⁹¹

Τέταρτον, η Ρωσία ισχυρίζεται ότι η αλλαγή εξουσίας στην Ουκρανία το 2014 συνιστούσε αντισυνταγματικό πραξικόπημα, το οποίο δημιούργησε κατάσταση νομικού κενού και κατέστησε ανενεργές τις διεθνείς υποχρεώσεις της Ουκρανίας. Ο ισχυρισμός αυτός απορρίπτεται τόσο από το διεθνές δίκαιο όσο και από τη διεθνή πρακτική. Ακόμη και σε περιπτώσεις εσωτερικής πολιτικής αστάθειας ή αλλαγής κυβέρνησης, το κράτος εξακολουθεί να υφίσταται ως υποκείμενο του διεθνούς δικαίου και οι διεθνείς του υποχρεώσεις παραμένουν σε ισχύ.¹⁹²

Πέμπτον, η Ρωσία επικαλείται προηγούμενα, ιδίως την υπόθεση του Κοσόβου, για να υποστηρίξει ότι η προσάρτηση της Κριμαίας συνάδει με τη διεθνή πρακτική. Η σύγκριση αυτή είναι νομικά αβάσιμη. Η κατάσταση στο Κόσοβο διέφερε ουσιωδώς από εκείνη της Κριμαίας, τόσο ως προς το ιστορικό πλαίσιο όσο και ως προς τον ρόλο της διεθνούς κοινότητας.¹⁹³ Επιπλέον, ακόμη και εάν γινόταν δεκτό ότι το Κόσοβο συνιστά ιδιόμορφη περίπτωση, αυτό δεν δημιουργεί γενικό κανόνα δικαίου ούτε μπορεί να νομιμοποιήσει μονομερείς πράξεις προσάρτησης.¹⁹⁴

¹⁸⁹ Marxsen, *ό.π.*, σ. 386–387.

¹⁹⁰ *Ibid.*, σ. 373–374

¹⁹¹ *Ibid.*

¹⁹² *Ibid.*, σ. 370.

¹⁹³ Jure Vidmar, “The Annexation of Crimea and the Boundaries of the Will of the People,” *German Law Journal* 16(3) (2015): 365–387.

¹⁹⁴ ICJ, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, ιδίως παρ. 51–56 και παρ. 79–84.

Συνοψίζοντας, κανένα από τα επιχειρήματα που προβάλλει η Ρωσία για τη δικαιολόγηση της προσάρτησης της Κριμαίας δεν στηρίζεται σε αναγνωρισμένους κανόνες του διεθνούς δικαίου. Αντιθέτως, τα επιχειρήματα αυτά αντιβαίνουν τόσο στις θεμελιώδεις αρχές της διεθνούς έννομης τάξης όσο και στις ίδιες τις θεωρητικές παραδόσεις της ρωσικής επιστήμης του διεθνούς δικαίου.

2.2.3. Η *de jure* κυριαρχία και ο *de facto* έλεγχος επί του εδάφους.

Υπό συνθήκες αμφισβητούμενης κυριαρχίας, όπως στην περίπτωση της Κριμαίας, η εφαρμογή δύο νομικών καθεστώτων σε ένα έδαφος —ενός *de jure* (της Ουκρανίας) και ενός *de facto* (της Ρωσίας)— δημιουργεί μια πραγματικότητα που δεν πληροί το κατώφλι του κράτους δικαίου σε καμία από τις δύο εσωτερικές έννομες τάξεις και θέτει σοβαρές προκλήσεις και για το διεθνές κράτος δικαίου.¹⁹⁵ Η παράταση μιας τέτοιας κατάστασης οδηγεί στον πολλαπλασιασμό νομικών αμφισημιών και ελλειμμάτων κράτους δικαίου, ενώ η εμφάνιση και η συνεχιζόμενη ύπαρξη περιοχών αμφισβητούμενης κυριαρχίας διαστρεβλώνει το κοινό όραμα μιας διεθνούς τάξης βασισμένης σε κανόνες.

Στην Ουκρανία, η αιφνίδια κατοχή και προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία θεωρούνται ομόφωνα παράνομες σε κρατικό επίπεδο και καταδικάζονται εξίσου σε κοινωνικό επίπεδο. Όπως και υπό το διεθνές δίκαιο, οι εξελίξεις στην Κριμαία συνιστούν κατοχή και προσάρτηση και υπό το ουκρανικό εθνικό δίκαιο.¹⁹⁶ Στις 20 Μαρτίου 2016, το ουκρανικό Κοινοβούλιο υιοθέτησε διακήρυξη με την οποία δήλωνε ότι «ο λαός της Ουκρανίας δεν θα αναγνωρίσει ποτέ την προσάρτηση αναπόσπαστου τμήματος του εδάφους του που καταλήφθηκε από τη Ρωσία» και ότι «η Κριμαία ήταν, είναι και θα παραμείνει μέρος της Ουκρανίας».¹⁹⁷ *De facto*, ωστόσο, η Ουκρανία έχει απωλέσει κάθε αποτελεσματικό έλεγχο επί του εδάφους και του πληθυσμού της Κριμαίας, με σοβαρές συνέπειες για την εσωτερική της ικανότητα και τη νομιμοποίησή της.

Οι ουκρανικές αρχές ανέπτυξαν ένα νέο σύνολο προσωρινών μέτρων για να προσδώσουν νομική μορφή στο υφιστάμενο *status quo*. Ο λεγόμενος «Νόμος περί

¹⁹⁵ Burlyuk, *ό.π.*, σ. 94.

¹⁹⁶ *Ibid.*

¹⁹⁷ *Ibid.*, σ. 82-83.

προσωρινά κατεχόμενου εδάφους» της 14ης Μαΐου 2014 χαρακτηρίζει την Κριμαία ως «προσωρινά κατεχόμενο έδαφος», επαναβεβαιώνει ότι η Κριμαία παραμένει αναπόσπαστο τμήμα της Ουκρανίας όπου εξακολουθούν να ισχύουν οι ουκρανικοί νόμοι και ορίζει ότι η Ουκρανία οφείλει να λάβει όλα τα μέτρα για την αποκατάσταση του ελέγχου της επί της Κριμαίας.¹⁹⁸ Ο νόμος προβλέπει ότι όλοι οι Ουκρανοί πολίτες που κατοικούσαν στην Κριμαία κατά τον χρόνο της προσάρτησης διατηρούν την ουκρανική ιθαγένεια και ότι η Ουκρανία αναλαμβάνει να λάβει όλα τα μέτρα για τη διασφάλιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των Ουκρανών πολιτών που διαμένουν στην Κριμαία, αποδίδοντας ταυτοχρόνως την ευθύνη για τις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τις συναφείς ζημιές στη Ρωσία ως δύναμη κατοχής.¹⁹⁹

Οι εσωτερικά εκτοπισμένοι από την Κριμαία απολαμβάνουν πλήρη δικαιώματα ιθαγένειας στην ηπειρωτική Ουκρανία,²⁰⁰ ενώ όλοι οι κάτοχοι ουκρανικών διαβατηρίων διατηρούν το δικαίωμα ελεύθερης εισόδου και εξόδου από το προσωρινά κατεχόμενο έδαφος.²⁰¹ Τέλος, ο νόμος ορίζει ότι όλες οι αρχές στην Κριμαία που βρίσκονται εκτός του αποτελεσματικού ελέγχου της Ουκρανίας είναι παράνομες, ότι κάθε νομική πράξη που εκδίδεται από αυτές είναι άκυρη και ότι τα δικαιώματα ιδιοκτησίας αναγνωρίζονται όπως ίσχυαν κατά τον χρόνο της κατοχής.²⁰²

Το καθεστώς του «προσωρινά κατεχόμενου εδάφους», το οποίο αποσκοπεί στην επαναβεβαίωση της εσωτερικής ικανότητας της Ουκρανίας επί του εδάφους και του πληθυσμού της Κριμαίας, δεν επιτυγχάνει κάτι περισσότερο από την επέκταση της ουκρανικής ικανότητας προς τους κατοίκους της Κριμαίας μόνο όταν αυτοί βρίσκονται στην ηπειρωτική Ουκρανία — και αυτό όχι χωρίς προβλήματα.²⁰³ Η Ρωσία αρνείται την ιδιότητά της ως δύναμης κατοχής, με όλες τις συνακόλουθες συνέπειες. Έχει επιβάλει την ιθαγένειά της στον κατεχόμενο πληθυσμό και αντιμετωπίζει τα άτομα αποκλειστικά ως κατόχους ρωσικών διαβατηρίων, ακόμη και στις περιπτώσεις όπου

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Law of Ukraine No. 1207-VII, “On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime on the Temporarily Occupied Territory of Ukraine” (2014, as amended), art. 18(1), p. 13.

²⁰¹ Law of Ukraine No. 1207-VII, art. 10(1)– (2), p. 8.

²⁰² Law of Ukraine No. 1207-VII, art. 9(2)– (3), p. 7, art. 10(1)– (2), p. 8.

²⁰³ Law of Ukraine No. 1706-VII, “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons” (2014, as amended), art. 14, p. 12.

αυτά αρνούνται ρητώς τη ρωσική ιθαγένεια.²⁰⁴ Ελλείπει οποιασδήποτε εκπροσώπησης στην Κριμαία, η Ουκρανία δεν είναι σε θέση να παρέχει προξενική ή άλλη υποστήριξη στους πολίτες της στην περιοχή, εγκλωβισμένη στη δική της νομική θέση. Η κατάσταση κατά την οποία το κράτος που φέρει τον τίτλο κυριαρχίας de jure «διατηρεί την ύστατη ευθύνη», αλλά de facto «στερείται της ικανότητας να εκπληρώσει ακόμη και τα στοιχειώδη καθήκοντά του, ήτοι την προστασία και προαγωγή των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων», είναι χαρακτηριστική των περιοχών περιορισμένης κρατικής υπόστασης.²⁰⁵

Συνολικά, το ειδικό αυτό νομικό καθεστώς έχει αποδώσει μικτά αποτελέσματα. Παρά τη διεθνή νομική κυριαρχία της επί της Κριμαίας, η Ουκρανία διαθέτει ελάχιστη έως μηδενική εσωτερική ικανότητα ως προς το έδαφος και τον πληθυσμό της χερσονήσου και δυσκολεύεται να επεκτείνει την εσωτερική της εξουσία ακόμη και στους κατοίκους της Κριμαίας που έχουν μετεγκατασταθεί στην ηπειρωτική χώρα.²⁰⁶ Αυτό έχει δύο σημαντικές συνέπειες για την κατανόηση των κενών διακυβέρνησης και των διλημμάτων κράτους δικαίου σε περιοχές αμφισβητούμενης κυριαρχίας ως τύπου περιοχών περιορισμένης κρατικής υπόστασης. Πρώτον, καταδεικνύει ότι δεν υπάρχει πραγματικό κενό διακυβέρνησης ούτε κενό κρατικής υπόστασης ως προς την εσωτερική ικανότητα, δεδομένου ότι ένα κράτος αντικαθιστά πλήρως ένα άλλο.²⁰⁷ Η αμφισβήτηση της νομιμότητας και της νομιμοποίησης αυτής της αντικατάστασης σε διεθνές επίπεδο, καθώς και από τους πληθυσμούς του κατεχόμενου εδάφους, του κράτους που φέρει τον τίτλο κυριαρχίας και του κράτους κατοχής, θα μπορούσε κατ' αρχήν να περιορίσει τη διακριτική ευχέρεια του κράτους κατοχής στην άσκηση της εσωτερικής του ικανότητας. Στην περίπτωση της Κριμαίας, ωστόσο, η Ρωσία φαίνεται να είναι επαρκώς ισχυρή ώστε να αγνοεί όλους αυτούς τους περιορισμούς.

Δεύτερον, η ισχυρή εσωτερική ικανότητα του κράτους κατοχής συνεπάγεται λογικά ότι το επίπεδο κράτους δικαίου που παρέχεται σε μια περιοχή αμφισβητούμενης κυριαρχίας είναι τόσο υψηλό (ή τόσο χαμηλό) όσο και στο κράτος κατοχής και,

²⁰⁴ European Court of Human Rights, Press Release “ECHR 166 (2024) – Multiple violations in case brought by Ukraine against Russia concerning Crimea,” 25 June 2024, pp. 4 & 8.

²⁰⁵ Daniel Jacob, Bernd Ladwig, and Andreas Oldenbourg, “Human Rights Obligations of Non-State Actors in Areas of Limited Statehood,” SFB-Governance Working Paper Series No. 27 (January 2012), p. 5.

²⁰⁶ Law of Ukraine No. 1207-VII, art. 18(1)–(2), p. 13 (P13), Burlyuk, *ό.π.*, σ. 85.

²⁰⁷ Burlyuk, *ό.π.*, σ. 91.

μάλιστα, χαμηλότερο, λόγω των πρόσθετων παραβιάσεων του κράτους δικαίου που είναι ειδικά προσανατολισμένες στην καταστολή της διαφωνίας.²⁰⁸ Στην Κριμαία, η κατάσταση προσομοιάζει έντονα με εκείνη της Ρωσίας: οι περιορισμοί στο κράτος δικαίου, καθώς και στα ατομικά και συλλογικά δικαιώματα και ελευθερίες, που χρειάστηκαν δεκαετίες για να εγκαθιδρυθούν στη ρωσική ενδοχώρα, επιβλήθηκαν στην Κριμαία μέσα σε λίγους μόλις μήνες. Επιπλέον, λόγω της διαρκούς αμφισβήτησης της νομιμοποίησης της προσάρτησης από μεγάλα τμήματα του τοπικού πληθυσμού, τα μέτρα που λαμβάνονται για τη διατήρηση της κατοχής υπονομεύουν περαιτέρω το κράτος δικαίου στην Κριμαία.

Παραδόξως, οι περιορισμοί στα ανθρώπινα δικαιώματα και τις θεμελιώδεις ελευθερίες δικαιολογούνται ρητώς με επίκληση του νόμου.²⁰⁹ Έτσι, δεν είναι η απουσία δικαίου, αλλά η χρήση του ρωσικού δικαίου ως μορφής «lawfare» για τη φίμωση ή εξάλειψη της διαφωνίας και την υποταγή λιγότερο ισχυρών ομάδων που προκαλεί φόβο και ανασφάλεια στον πληθυσμό της Κριμαίας. Η κατάσταση στην Κριμαία, όπως και στη Ρωσία, περιγράφεται συχνά ως «Crimeastan», «κατάσταση εξαίρεσης», «θέαμα του δικαίου» και «προσομοίωση και παραχάραξη της έννομης τάξης».²¹⁰ Η αναδρομική εφαρμογή του ποινικού δικαίου σε μη υπηκόους για πράξεις που τελέστηκαν πριν από την προσάρτηση, όπως στην Υπόθεση της 26ης Φεβρουαρίου κατά επτά ακτιβιστών των Τατάρων της Κριμαίας, αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.²¹¹

2.2.4. Η απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην υπόθεση *Ukraine v. Russia (re Crimea)*.

Η υπόθεση *Ukraine v. Russia (re Crimea)* αφορούσε τους ισχυρισμούς της Ουκρανίας περί ύπαρξης συστήματος («διοικητικής πρακτικής») παραβιάσεων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου από τη Ρωσική Ομοσπονδία στην Κριμαία, αρχής γενομένης από τον Φεβρουάριο του 2014. Αφορούσε επίσης ισχυρισμούς περί ύπαρξης συστήματος δίωξης Ουκρανών λόγω της πολιτικής τους

²⁰⁸ Ibid.

²⁰⁹ Stephen Hutchings and Joanna Szostek, “Dominant Narratives in Russian Media: The Ukraine Crisis,” στο *Ukraine and Russia: People, Politics, Propaganda and Perspectives*, pp. 84-86.

²¹⁰ Burlyuk, ό.π., σ. 91.

²¹¹ OSCE/ODIHR submission, “The violations of the rule of law in Crimea” (HDIM Working Session 8: Rule of law), 23 September 2016.

στάσης και/ή της φιλοουκρανικής τους δράσης, το οποίο έλαβε χώρα κυρίως στην Κριμαία, αλλά και σε άλλα τμήματα της Ουκρανίας ή της Ρωσικής Ομοσπονδίας από τις αρχές του 2014.²¹²

Η ουκρανική κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι παραβιάσεις αυτές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελούσαν μέρος μιας εκστρατείας καταστολής, η οποία περιλάμβανε ιδίως: εξαναγκαστικές εξαφανίσεις, κακομεταχείριση, παράνομη κράτηση, αδυναμία αποποίησης της ρωσικής ιθαγένειας, καταστολή των ουκρανικών μέσων ενημέρωσης και της ουκρανικής γλώσσας στα σχολεία, προσωρινή κράτηση σε συνθήκες συνωστισμού, δίωξη και καταδίκη με κατασκευασμένες κατηγορίες χωρίς δίκαιη δίκη ως αντίποινα για κάθε φιλοουκρανική στάση, καθώς και μεταγωγές κρατουμένων από την Κριμαία σε φυλακές εντός της Ρωσίας.²¹³

Το Δικαστήριο έκρινε ότι διέθετε επαρκή αποδεικτικά στοιχεία ώστε να καταλήξει πέραν εύλογης αμφιβολίας ότι τα περιστατικά ήταν επαρκώς πολυάριθμα και αλληλένδετα ώστε να συγκροτούν πρότυπο ή σύστημα παραβιάσεων. Επιπλέον, η προφανής έλλειψη αποτελεσματικής διερεύνησης των περιστατικών και/ή η γενικευμένη εφαρμογή των μέτρων σε όλους τους ενδιαφερόμενους κατέδειξαν, μεταξύ άλλων, ότι οι πρακτικές αυτές είχαν επισήμως γίνει ανεκτές από τις ρωσικές αρχές.

Το Δικαστήριο υπογράμμισε ότι οι πρακτικές αυτές έλαβαν χώρα στο πλαίσιο της πλήρους εφαρμογής του ρωσικού δικαίου στην Κριμαία. Η κατάσταση αυτή παραβίαζε το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο, το οποίο επιβάλλει την υποχρέωση σεβασμού των νόμων που ίσχυαν ήδη στο κατεχόμενο έδαφος, οι οποίοι στην προκειμένη περίπτωση ήταν το προϋπάρχον ουκρανικό δίκαιο.²¹⁴ Επιβεβαιώνοντας ότι το ΔΑΔ έπρεπε να λαμβάνεται υπόψη κατά την αξιολόγηση της υπόθεσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι η Ρωσία επέκτεινε την εφαρμογή του δικαίου της στην Κριμαία κατά παράβαση της Σύμβασης.²¹⁵ Τέλος, διαπίστωσε ότι υπήρχε πρότυπο αντιποίνων, όπως διώξεις και κατάχρηση του ποινικού δικαίου, καθώς και γενικευμένη καταστολή

²¹² European Court of Human Rights, *Multiple violations in case brought by Ukraine against Russia concerning Crimea* (Press Release, ECHR 166/2024, 25 June 2024), 1.

²¹³ *Ibid.*, 1.

²¹⁴ *Ibid.*, 2.

²¹⁵ *Ibid.*

της πολιτικής αντιπολίτευσης στις ρωσικές πολιτικές στην Κριμαία, το οποίο είχε αναπτυχθεί και δημοσίως προωθηθεί από εξέχοντες εκπροσώπους των ρωσικών αρχών.²¹⁶

Το κρίσιμο στοιχείο της απόφασης δεν είναι απλώς η διαπίστωση πολλαπλών και σοβαρών παραβιάσεων της ΕΣΔΑ, αλλά ο τρόπος με τον οποίο το Δικαστήριο προσέγγισε την κατοχή της Κριμαίας, ως συστηματική διοικητική πρακτική.²¹⁷ Ιδιαίτερης σημασίας είναι επίσης η ρητή ενσωμάτωση του ΔΑΔ στην ερμηνεία της Σύμβασης. Το Δικαστήριο δεν περιορίστηκε σε μια τυπική εξέταση των δικαιωμάτων, αλλά έκρινε ότι η γενικευμένη αντικατάσταση του ουκρανικού δικαίου από το ρωσικό παραβίασε τους κανόνες του δικαίου κατοχής και, συνεπώς, δεν μπορούσε να θεωρηθεί «νόμος» κατά την έννοια της ΕΣΔΑ.²¹⁸ Τέλος, η διαπίστωση παραβίασης του Άρθρου 18 αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα, καθώς το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι οι περιορισμοί των δικαιωμάτων δεν ήταν απλώς δυσανάλογοι ή παράνομοι, αλλά υπηρετούσαν απώτερο σκοπό: την τιμωρία και τη φίμωση της αντιπολίτευσης και της φιλοουκρανικής ταυτότητας.²¹⁹

Η απόφαση παρά το ότι υπήρξε ιδιαιτέρως σημαντική και πρωτοφανής για την δικαστική αναγνώριση της συστηματικής παραβίασης δικαιωμάτων από την Ρωσία στην κατεχόμενη χερσόνησο, εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διεθνούς αντίδρασης όπου δεν αποκαθιστά αυτοτελώς το παράνομο καθεστώς ούτε μπορεί να εγγυηθεί την αποτελεσματική προστασία επί του εδάφους, όταν ο *de facto* έλεγχος παραμένει, όπως εδώ, στον δράστη.

2.3 Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΝΤΟΝΕΤΣΚ ΚΑΙ ΛΟΥΧΑΝΣΚ.

Η συντριπτική πλειονότητα της διεθνούς κοινότητας συμφωνεί ως προς την παρανομία της ρωσικής κατοχής των ουκρανικών εδαφών και το δικαίωμα της Ουκρανίας στην εδαφική της ακεραιότητα. Το Ψήφισμα ES-11/4 του 2022, επαναβεβαιώνει την εδαφική ακεραιότητα της Ουκρανίας και κηρύσσει παράνομα

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Ibid., 5.

²¹⁸ Ibid., 5-9.

²¹⁹ Ibid., 9.

κατά το διεθνές δίκαιο τα δημοψηφίσματα και την επακόλουθη ρωσική προσάρτηση των περιοχών Ντονέτσκ, Χερσώνας, Λουχάνσκ και Ζαπορίζια.²²⁰ Η αξίωση της Ουκρανίας περιλαμβάνει την αποκατάσταση των συνόρων της όπως αυτά υφίσταντο αμέσως μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, καλύπτοντας όλα τα εδάφη που σήμερα κατέχονται από τη Ρωσία: την Κριμαία και τμήματα των Ντονέτσκ, Λουχάνσκ, Ζαπορίζια και Χερσώνας.²²¹ Η Ρωσία συνεχίζει να υποστηρίζει ότι η προσάρτηση και η κατοχή αυτών των εδαφών είναι νόμιμες. Κατά το διεθνές δίκαιο οι ρωσικές αξιώσεις είναι παράνομες και η ουκρανική κυριαρχία επί των κατεχόμενων εδαφών της παραμένει αδιαμφισβήτητη.

2.3.1 Η νομική βάση του δικαιώματος της Ουκρανίας στην εδαφική ακεραιότητα.

Η Ρωσία απορρίπτει συστηματικά την παρανομία της εισβολής και κατοχής των ουκρανικών εδαφών. Ωστόσο, η διεθνής έννομη τάξη εντός της οποίας η Ρωσία ισχυρίζεται ότι ενεργεί, παρέχει μια σαφή και αδιαμφισβήτητη βάση υπέρ της αξίωσης της Ουκρανίας στην εδαφική της ακεραιότητα. Η απαγόρευση της απειλής ή χρήσης βίας κατά της εδαφικής ακεραιότητας ή πολιτικής ανεξαρτησίας οποιουδήποτε κράτους κατοχυρώνεται στο άρθρο 2(4) του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών.²²² Το Ψήφισμα 2625 της Γενικής Συνέλευσης επαναβεβαίωσε τη δέσμευση της διεθνούς κοινότητας στην αποχή από τη χρήση βίας και επανέλαβε την αρχή ότι καμία εδαφική κτήση που προκύπτει από απειλή ή χρήση βίας δεν αναγνωρίζεται ως νόμιμη.²²³ Περαιτέρω, το Ψήφισμα 3314 περί ορισμού της επιθετικότητας επανέλαβε ότι η εδαφική κτήση μέσω επιθετικότητας δεν αναγνωρίζεται ως νόμιμη.²²⁴ Η Τελική Πράξη του Ελσίνκι του 1975, που υπογράφηκε στο πλαίσιο της ΔΑΣΕ (CSCE), επιβεβαιώνει

²²⁰ United Nations General Assembly, “Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations,” A/RES/ES-11/4 (12 October 2022).

²²¹ Public International Law & Policy Group, “The Legal Case for Ukraine’s Territorial Reintegration,” 13 February 2025.

²²² United Nations, *Charter of the United Nations* (full text), art. 2(4).

²²³ United Nations General Assembly, “Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States...,” A/RES/2625(XXV) (24 October 1970).

²²⁴ United Nations General Assembly, “Definition of Aggression,” A/RES/3314(XXIX) (14 December 1974).

επίσης τις θεμελιώδεις αυτές νομικές αρχές και καταδεικνύει την υποχρέωση της Ρωσίας να τις σέβεται.²²⁵

Σε απάντηση των κατηγοριών περί παραβίασης της εδαφικής ακεραιότητας της Ουκρανίας, οι ρωσικές αρχές συχνά επικαλούνται νόμιμη άμυνα για την προστασία ρωσικών πληθυσμών. Ωστόσο, το άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ επιτρέπει την χρήση του δικαιώματος μόνο σε περίπτωση ένοπλης επίθεσης ή επικείμενης απειλής.²²⁶ Η Ρωσία δεν δέχθηκε επίθεση ούτε απειλήθηκε από την Ουκρανία πριν από την κατοχή της Κριμαίας το 2014 ή την εισβολή του 2022.²²⁷ Συνεπώς, η κατοχή δεν μπορεί να δικαιολογηθεί ως νόμιμη άμυνα και παραβιάζει τις αρχές της εδαφικής ακεραιότητας και της απαγόρευσης χρήσης βίας.

Η Ρωσία έχει αμφισβητήσει τη νομιμότητα των ουκρανικών συνόρων του 1991. Όμως, η αρχή *uti possidetis juris* ορίζει ότι τα νέα κράτη κληρονομούν τα διοικητικά σύνορα που ίσχυαν κατά τον χρόνο ανεξαρτησίας τους, εκτός αν προβλέπεται διαφορετικά.²²⁸ Τα διοικητικά σύνορα της Ουκρανίας εντός της ΕΣΣΔ περιελάμβαναν την Κριμαία και τα λοιπά κατεχόμενα εδάφη. Η Ρωσία αναγνώρισε αυτά τα σύνορα μέσω των Συμφωνιών Belovezha και των Πρωτοκόλλων της Alma-Ata (1991),²²⁹ καθώς και μέσω του Καταστατικού της Κοινοπολιτείας του 1993. Επίσης, η Ρωσία αναγνώρισε ρητά την εδαφική ακεραιότητα της Ουκρανίας στο Μνημόνιο της Βουδαπέστης του 1994²³⁰ και στη Συνθήκη Φιλίας του 1997,²³¹ δεσμευόμενη στον

²²⁵ Conference on Security and Co-operation in Europe, *Helsinki Final Act* (1 August 1975). Η Πράξη, υπογεγραμμένη από τη Σοβιετική Ένωση, καθιέρωσε τον σεβασμό της εδαφικής ακεραιότητας ως ακρογωνιαίο λίθο της ευρωπαϊκής ασφάλειας και τη δέσμευση αποχής από απειλή ή χρήση βίας. Μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, η ΔΑΣΕ εξελίχθηκε στον ΟΑΣΕ, στον οποίο μετέχουν τόσο η Ρωσία όσο και η Ουκρανία.

²²⁶ United Nations, *Charter of the United Nations*, art. 51.

²²⁷ Júlia Miklasová, “Russia’s Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts under International Law,” *Völkerrechtsblog*, 24 February 2022.

²²⁸ Η αρχή αυτή εφαρμόστηκε από το ΔΔΧ στην υπόθεση Burkina Faso κατά Mali και επεκτάθηκε από την Επιτροπή Badinter και εκτός αποαιοικιοποίησης, ιδίως στο πλαίσιο της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας. International Court of Justice, *Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali)*, Judgment (22 December 1986).

²²⁹ Venice Commission (Council of Europe), *Agreements establishing the Commonwealth of Independent States* (including the Alma-Ata Protocol/Declaration texts), 21 December 1991.

²³⁰ United Nations Security Council, “Memorandum on Security Assurances in Connection with Ukraine’s Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons” (Budapest Memorandum), UN Doc. S/1994/1399 (19 December 1994).

²³¹ Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Russian Federation, Kyiv, 31 May 1997.

σεβασμό της κυριαρχίας και των συνόρων της. Η παραβίαση αυτών των δεσμεύσεων καταδεικνύει την παρανομία της προσάρτησης και κατοχής.

Η Ρωσία επικαλείται ξανά το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση.²³² Ωστόσο, η εξωτερική αυτοδιάθεση και η θεραπευτική απόσχιση, όπως είδαμε, προϋποθέτουν σοβαρές και συστηματικές παραβιάσεις δικαιωμάτων, οι οποίες δεν υφίσταντο πριν τη ρωσική επέμβαση. Επιπλέον, τα δημοψηφίσματα διεξήχθησαν υπό στρατιωτική κατοχή και εξαναγκασμό, γεγονός που παραβιάζει θεμελιώδη κριτήρια νομιμότητας.²³³

Το διεθνές δίκαιο δεν επιτρέπει απώλεια κυριαρχίας λόγω παρέλευσης χρόνου ή αδράνειας όταν πρόκειται για παράνομη κατοχή. Η Ουκρανία ουδέποτε παραιτήθηκε των δικαιωμάτων της ούτε αποδέχθηκε σιωπηρά τη ρωσική κατοχή. Η νομική βάση του δικαιώματος της Ουκρανίας στην εδαφική ακεραιότητα και στην αποκατάσταση των συνόρων του 1991 είναι ισχυρή και αδιαμφισβήτητη.

2.3.2 Η αναγνώριση από τη Ρωσία των «DPR» και «LPR» ως παράνομες πράξεις κατά το διεθνές δίκαιο.

Στις 21 Φεβρουαρίου 2022, μετά από τηλεοπτικό διάγγελμα, ο Βλαντίμιρ Πούτιν υπέγραψε τα διατάγματα αναγνώρισης της «Λαϊκής Δημοκρατίας του Ντονέτσκ» (DPR) και της «Λαϊκής Δημοκρατίας του Λουχάνσκ» (LPR) — δύο αποσχιστικών ουκρανικών εδαφών, τα οποία βρίσκονται εκτός αποτελεσματικού ελέγχου του Κιέβου από το 2014.²³⁴ Τα διατάγματα αναγνώρισης προβλέπουν ότι, σε συνάρτηση με τις εκκλήσεις των ηγετών των αποσχιστικών οντοτήτων, οι ρωσικές ένοπλες δυνάμεις θα εκτελούν «ειρηνευτικά καθήκοντα» στις εν λόγω περιοχές. Αμέσως μετά την αναγνώριση, ακολούθησε η υπογραφή συμφωνιών φιλίας, συνεργασίας και αμοιβαίας συνδρομής με τους de facto ηγέτες. Οι εν λόγω συμφωνίες

²³² Júlia Miklasová, “Russia’s Recognition of the DPR and LPR...,” *Völkerrechtsblog*, 24 February 2022.

²³³ United Nations General Assembly, A/RES/ES-11/4 (12 October 2022).

²³⁴ United Nations General Assembly, Res. ES-11/1, A/RES/ES-11/1 (2 March 2022), paras. 5–6; see also Iryna Marchuk, “Russia’s Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts under International Law,” *Völkerrechtsblog* (24 February 2022), section «Russia’s Recognition as Illegal Acts and Further Implications».

προβλέπουν, μεταξύ άλλων, ότι κάθε μέρος θα έχει δικαίωμα να εγκαθιστά στρατιωτικές βάσεις στο έδαφος του άλλου.²³⁵

Πριν ανακοινώσει την αναγνώριση των DPR και LPR, ο Πούτιν, στην ομιλία του, παρέθεσε μια εκτενή ιστορική αναδρομή σχετικά με αυτό που θεωρεί ως «κατάρρευση της ιστορικής Ρωσίας γνωστής ως ΕΣΣΔ». Κατά τον Πούτιν, η διάλυση αυτή οφείλεται, μεταξύ άλλων, σε σφάλματα του Λένιν, του Στάλιν και των κομμουνιστών ηγετών κατά τη διάλυση της ΕΣΣΔ.²³⁶ Η προσωπική αυτή ιστορική αφήγηση δεν είναι νέα, αλλά αντανακλά θέσεις που ο Πούτιν παρουσίασε το 2016, το 2020 και στο δοκίμιό του «Για την ιστορική ενότητα Ρώσων και Ουκρανών».²³⁷

Ωστόσο, από νομική άποψη, οι ιστορικές αυτές αξιολογήσεις δεν παρέχουν νομική βάση για την αναγνώριση των DPR και LPR. Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, τόσο η Ουκρανία όσο και η Ρωσία αναδείχθηκαν ως ανεξάρτητα κράτη εντός των συνόρων των πρώην ομόσπονδων δημοκρατιών. Και τα δύο κράτη δεσμεύθηκαν να σέβονται την εδαφική ακεραιότητα και το απαραβίαστο των υφιστάμενων συνόρων τους σε διάφορες πολυμερείς και διμερείς συμφωνίες.²³⁸ Η Ρωσία επαναβεβαίωσε αυτή τη θέση σε πολλές περιπτώσεις, επιμένοντας στην εφαρμογή των Συμφωνιών του Μινσκ, που αντιμετωπίζουν τις DPR και LPR ως μέρος της Ουκρανίας.²³⁹

Δεύτερον, τα επιχειρήματα υπέρ της αναγνώρισης των DPR και LPR συνιστούν ένα κράμα θέσεων που μπορούν, όπως και στην περίπτωση της Κριμαίας, να ενταχθούν στο πλαίσιο επίκλησης της θεραπευτικής απόσχισης. Ο Πούτιν αναφέρθηκε σε υποτιθέμενη γενοκτονία στην οποία υποβάλλονται σχεδόν 4 εκατομμύρια άνθρωποι και στην ανάγκη προστασίας Ρώσων υπηκόων που διαμένουν στις DPR και LPR από καθημερινούς βομβαρδισμούς από την Ουκρανία και από την απειλή επίθεσης της

²³⁵ Marchuk, “Russia’s Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts,” sections “Background to the Recognition and Overview of ‘Agreements’ with the Separatists” and “Russia’s Recognitions as Illegal Acts and Further Implications.”

²³⁶ Júlia Miklasová, “Russia’s Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts under International Law,” *Völkerrechtsblog*, February 24, 2022, PDF p. 2.

²³⁷ Vladimir Putin, “Article by Vladimir Putin ‘On the Historical Unity of Russians and Ukrainians’,” *President of Russia (Kremlin)*, July 12, 2021, accessed January 25, 2026.

²³⁸ Miklasová, “Russia’s Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts under International Law,” PDF p. 2.

²³⁹ United Nations Security Council, Resolution 2202 (2015), S/RES/2202 (February 17, 2015), p. 1.

Ουκρανίας για την ανάκτηση των εδαφών αυτών.²⁴⁰ Αναμφίβολα, τα επιχειρήματα αυτά θυμίζουν εκείνα που χρησιμοποίησαν ορισμένα κράτη για να δικαιολογήσουν την αναγνώριση του Κοσόβου. Εντούτοις, η θεωρία διχάζεται ως προς την ύπαρξη (ή ανυπαρξία) του δικαιώματος αυτού στο θετικό διεθνές δίκαιο. Το ΔΔΧ δεν έδωσε απάντηση, σημειώνοντας ότι υπήρχαν διαφορές ως προς το κατά πόσον το διεθνές δίκαιο προβλέπει δικαίωμα θεραπευτικής απόσχισης.²⁴¹

Σε κάθε περίπτωση, κρίσιμο είναι ότι η πραγματική βάση για τέτοιους ισχυρισμούς (όπως η «γενοκτονία») δεν υφίσταται στο συγκεκριμένο πλαίσιο του Ντονμπάς. Ούτε η Ειδική Αποστολή Παρακολούθησης του ΟΑΣΕ ούτε η Αποστολή Παρακολούθησης Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ στην Ουκρανία μπορεί να θεωρηθεί ότι τεκμηριώνουν τέτοιους ισχυρισμούς στις συνεχιζόμενες εκθέσεις αξιολόγησής τους για την κατάσταση στην ανατολική Ουκρανία.²⁴² Είναι επίσης δύσκολο να γίνει κατανοητό πώς η Ουκρανία θα μπορούσε να διαπράττει γενοκτονία ή άλλες παραβιάσεις σε εδάφη τα οποία βρίσκονται εκτός αποτελεσματικού ελέγχου του Κιέβου για πολλαπλά έτη.

Τρίτον, ο Πούτιν και άλλοι Ρώσοι αξιωματούχοι επικαλέστηκαν επίσης τη μη εφαρμογή των Συμφωνιών του Μινσκ από την Ουκρανία. Δεν είναι σαφές αν αυτό παρουσιάζεται ως αυτοτελής βάση ή ως πρόσθετο σημείο που ενισχύει τον δήθεν έσχατο χαρακτήρα της θεραπευτικής απόσχισης.²⁴³ Σε κάθε περίπτωση, ο πυρήνας του αδιεξόδου στην εφαρμογή των Συμφωνιών του Μινσκ βρίσκεται στις διαφορετικές ερμηνείες Ουκρανίας και Ρωσίας ως προς την αλληλουχία των δεσμεύσεων. Υφίσταται γενική αρχή του δικαίου ότι ένα μέρος δεν μπορεί να επωφελείται από τη δική του παρανομία.²⁴⁴ Τελικώς, τόσο η Ρωσία όσο και η Ουκρανία δεσμεύονται από την αρχή της ειρηνικής επίλυσης διαφορών, η οποία απαιτεί την αναζήτηση εναλλακτικών ειρηνικών τρόπων επίλυσης και όχι την επιδείνωση της διαφοράς.²⁴⁵ Ακόμη και εάν υποθετικά η Ουκρανία αποχωρούσε μονομερώς από τις Συμφωνίες του Μινσκ, αυτό

²⁴⁰ Miklasová, “Russia’s Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts under International Law,” PDF pp. 3–4.

²⁴¹ International Court of Justice, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, para. 82.

²⁴² Miklasová, ό.π. 3–4, European Parliamentary Research Service (EPRS), “International Court of Justice preliminary decision in *Ukraine v Russia* (2022),” PE 729.350 (March 2022), p. 1.

²⁴³ Miklasová, ό.π. 3–4.

²⁴⁴ Ibid.

²⁴⁵ Ibid.

δεν θα μπορούσε να γεννήσει δικαίωμα ανεξαρτησίας για τους αποσχιστές στην ανατολική Ουκρανία.

Συνεπώς, εφόσον η Ρωσία δεν προσέφερε νομικά συναφή βάση για την αναγνώριση των DPR και LPR, πρέπει στη συνέχεια να διευκρινιστεί το νομικό καθεστώς αυτών των εδαφών κατά το διεθνές δίκαιο κατά τον χρόνο της αναγνώρισης.

2.3.3 Η υπόσταση των DPR και LPR κατά την αναγνώριση από την Ρωσία.

Οι DPR και LPR αυτοανακήρυξαν «ανεξαρτησία» το 2014 και οργάνωσαν σχετικά δημοψηφίσματα.²⁴⁶ Ωστόσο, αυτές οι οντότητες δεν απέκτησαν ποτέ κρατική υπόσταση κατά το διεθνές δίκαιο.²⁴⁷ Παρότι βρίσκονται εκτός αποτελεσματικού ελέγχου του Κιέβου από το 2014, η ύπαρξή τους οφείλεται εξ ολοκλήρου σε υποστήριξη της Ρωσικής Ομοσπονδίας, μεταξύ άλλων στους οικονομικούς, χρηματοπιστωτικούς, πολιτικούς και στρατιωτικούς τομείς.²⁴⁸ Η «ανεξαρτησία» τους είναι μόνο ονομαστική· συνεπώς δεν πληρούν τα λεγόμενα κλασικά κριτήρια της Σύμβασης του Μοντεβιδέο (άρθρο 1).

Οι οντότητες αυτές αποτυγχάνουν επίσης ως προς το κριτήριο της νομιμότητας, το οποίο απαγορεύει τη δημιουργία νέων κρατών μέσω παραβίασης κανόνα *jus cogens* περί απαγόρευσης χρήσης βίας.²⁴⁹ Τα εδάφη αυτά, συνεπώς, παραμένουν μέρος του ουκρανικού εδάφους. Η αναγνώρισή τους από τη Ρωσία δεν αλλάζει αυτό το συμπέρασμα.

Κατά συνέπεια, η αναγνώριση από τη Ρωσία των DPR και LPR είναι παράνομη κατά το διεθνές δίκαιο. Παραβιάζει την αρχή της μη επέμβασης, την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας, διάφορες διμερείς και πολυμερείς συνθήκες, τις Συμφωνίες του Μινσκ και το καθήκον μη αναγνώρισης. Ως αποτέλεσμα, οποιεσδήποτε υποτιθέμενες συνθήκες φιλίας, συνεργασίας και αμοιβαίας συνδρομής με μη κρατικά αποσχιστικά

²⁴⁶ Ibid.

²⁴⁷ League of Nations, *Convention on Rights and Duties of States (Montevideo Convention)*, signed at Montevideo, December 26th, 1933, League of Nations Treaty Series, vol. 165 (1936): 24 (Article I).

²⁴⁸ European Parliament, Directorate-General for External Policies, *Russia's "Humanitarian" Intervention in Ukraine: Is It Lawful?* (Briefing, March 2016), 16, para. 56.

²⁴⁹ Miklasová, ό.π.

καθεστώτα δεν παράγουν έννομα αποτελέσματα και δεν μπορούν να αποτελέσουν νομική βάση για την παρουσία ρωσικών στρατευμάτων στην Ουκρανία. Η μονομερής παρουσία τους χωρίς τη συναίνεση της ουκρανικής κυβέρνησης συνιστά παραβίαση της απαγόρευσης χρήσης βίας και μια απροκάλυπτη κατοχή ουκρανικού εδάφους (πέραν της Κριμαίας). Επίσης, οποιαδήποτε επίκληση από τη Ρωσία ενός υποτιθέμενου δικαιώματος νόμιμης άμυνας υπέρ των μη κρατικών DPR και LPR δεν είναι συμβατή με το άρθρο 51 του Χάρτη του ΟΗΕ.

2.4 ΑΜΠΧΑΖΙΑ ΚΑΙ ΝΟΤΙΑ ΟΣΕΤΙΑ.

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης στις αρχές της δεκαετίας του 1990 συνοδεύτηκε από τη γένεση νέων κρατών και την ανάδυση αποσχιστικών κινημάτων στο εσωτερικό τους. Στο πλαίσιο αυτό, η Γεωργία βρέθηκε αντιμέτωπη με δύο αποσχιστικές δυναμικές στην Αμπχαζία και στη Νότια Οσετία.²⁵⁰ Το κρίσιμο γεγονός-αφετηρία είναι ότι η Γεωργία αναδύθηκε ως διάδοχο κράτος εντός των προϋπαρχόντων συνόρων της Γεωργιανής Σοβιετικής Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας, τα οποία περιελάμβαναν και τις δύο περιοχές, ενώ η διεθνής κοινότητα αντιμετώπισε συστηματικά την Αμπχαζία και τη Νότια Οσετία ως αναπόσπαστα τμήματα της Γεωργίας, αγνοώντας τις μονομερείς αποσχιστικές διακηρύξεις (Νότια Οσετία: Μάιος 1992, Αμπχαζία: 23 Ιουλίου 1992) και επαναβεβαιώνοντας σταθερά την εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας εντός των διεθνώς αναγνωρισμένων συνόρων της.²⁵¹

2.4.1 Τα πραγματικά δεδομένα.

Πριν ακόμη ολοκληρωθεί η διάλυση της ΕΣΣΔ, η Γεωργία είχε ήδη ζητήσει την αποχώρηση των σοβιετικών στρατευμάτων από το έδαφός της και είχε χαρακτηρίσει την παρουσία τους «παράνομη στρατιωτική κατοχή».²⁵² Μετά τη διάλυση, η Ρωσία με προεδρικά διατάγματα μετέφερε στρατιωτικούς σχηματισμούς στις περιοχές υπό ρωσική δικαιοδοσία και προέβλεψε διαπραγμάτευση για το καθεστώς τους στα εδάφη

²⁵⁰ Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia (IIFFMCG), Report, vol. II (2009), 73–75.

²⁵¹ UN General Assembly Resolution 46/241 (31 July 1992), IIFFMCG, Report, vol. II (2009), 73–80.

²⁵² B.C. Harzl, “Passportizatsiya Revisited: Extraterritorial Naturalization in Abkhazia and South Ossetia,” *Nationalities Papers* (2020): 1–20 (JSTOR).

των νέων κρατών. Το αποτέλεσμα είναι ότι ήδη από το 1992 η Ρωσία μπορούσε, κατ' επιχείρημα, να θεωρηθεί ότι ασκούσε de jure και de facto έλεγχο σε στρατεύματα που βρίσκονταν στο γεωργιανό έδαφος, ιδίως μετά την επίσημη συγκρότηση των ρωσικών ενόπλων δυνάμεων.²⁵³ Αργότερα, το 1993, Ρωσία και Γεωργία υπέγραψαν συμφωνία για το νομικό καθεστώς ρωσικών στρατιωτικών σχηματισμών στη Γεωργία, η οποία – έστω και χωρίς κύρωση– εφαρμόστηκε προσωρινά, γεγονός που προσέδωσε πρόσθετη βάση στη ρωσική παρουσία, χωρίς όμως να αίρει το ζήτημα της νομιμότητας της ρωσικής εμπλοκής στις εσωτερικές συγκρούσεις.²⁵⁴

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η εσωτερική ένταση κλιμακώθηκε σε ένοπλες συγκρούσεις. Η Γεωργία προέβη σε ενέργειες που τροφοδότησαν περαιτέρω τις αποσχιστικές τάσεις, ενώ η βία ενισχύθηκε από υπεραντιδραστικό εθνικισμό και από τις δύο πλευρές, σε ένα περιβάλλον μετασοβιετικής αποσύνθεσης.²⁵⁵ Κατά τις συγκρούσεις, η ρωσική εμπλοκή υπήρξε κομβική: στη Νότια Οσετία αναφέρεται τουλάχιστον σποραδική υλική υποστήριξη προς τους αποσχιστές και ανάληψη στρατιωτικών θέσεων που επέτρεψε άμεση επέμβαση ενώ στην Αμπχαζία υπήρξε παροχή όπλων και άμεση ρωσική στρατιωτική δράση μέσω αεροπορικών και ναυτικών επιθέσεων.²⁵⁶ Ιδιαίτερη σημασία έχει ότι η Ρωσία άρχισε να εκδίδει διαβατήριά της στους ρωσόφωνους κατοίκους και των δύο επαρχιών ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990.²⁵⁷ Αυτή η πρακτική διευκόλυνε τη de facto απόσπασή τους από τη Γεωργία και συνδέεται με τη μετατόπιση της εθνοτικής ισορροπίας. Παράλληλα, με τη φερόμενη ρωσική βοήθεια, οι αυτονομιστές κατηγορούνται ότι άλλαξαν την εθνοτική ισορροπία μέσω εθνοκάθαρσης, ιδίως στην Αμπχαζία, με μεγάλους αριθμούς εκτοπισμένων Γεωργιανών.²⁵⁸ Τα δεδομένα αυτά έχουν διττή σημασία αφενός για την αξιολόγηση του ποιος συνιστά «λαό» σε ένα έδαφος μετά από εκτοπισμούς, αφετέρου

²⁵³ Z. Studzińska, “How Russia, Step by Step, Wants to Regain an Imperial Role: Georgia and the Post-Soviet Space,” *Slavic Review* (2015): 1–25 (JSTOR).

²⁵⁴ Dennis Sammut, *Confidence Building Matters: The Georgia–South Ossetia Conflict* (Vertic, 1996).

²⁵⁵ BC Harzl, “Passportizatsiya Revisited,” L. Spetschinsky, “Post-Soviet or Post-Colonial? The relations between Russia and Georgia,” *Europe-Asia Studies* (2014).

²⁵⁶ TC German, “The South Ossetia Conflict: Collision of Georgian and Russian Interests,” *Politique Étrangère* (2006).

²⁵⁷ Gerard Toal and John O’Loughlin, “Inside Abkhazia: A Survey of Attitudes in a De Facto State,” *Post-Soviet Affairs* 29, no. 1 (2013): 1–36 (JSTOR).

²⁵⁸ V.M. Artman, “Passportisation, Territory, and Exception in Abkhazia and South Ossetia,” *Nationalities Papers* (2013).

για την αξιολόγηση της ανεξαρτησίας μιας οντότητας όταν η εξουσία της έχει διαμορφωθεί μέσω εξωτερικής υποστήριξης και παραβιάσεων θεμελιωδών κανόνων.

Η περίοδος 2000–2008 χαρακτηρίζεται από εντατικοποίηση της ρωσικής επιρροής στις δύο οντότητες. Το καλοκαίρι του 2008, η κρίση κλιμακώθηκε σε διεθνή ένοπλη αντιπαράθεση Γεωργίας–Ρωσίας.²⁵⁹ Μετά τον πόλεμο, η Ρωσία αναγνώρισε επίσημα την Αμπχαζία και τη Νότια Οσετία. Ακολούθησαν αναγνωρίσεις από ορισμένα κράτη (Νικαράγουα 2008, Βενεζουέλα 2009, Ναούρου 2009, Βανουάτου και Τουβαλού 2011, με μεταγενέστερες ανακλήσεις σε ορισμένες περιπτώσεις).²⁶⁰ Παρά ταύτα, οι περισσότερες χώρες και διεθνείς οργανισμοί παρέμειναν προσηλωμένοι στην εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας.

Μετά το 2008, η Ρωσία αύξησε τη στρατιωτική της παρουσία στις δύο περιοχές, μεταξύ άλλων μέσω βάσεων, και ενίσχυσε θεσμικά την ενσωμάτωση με συμφωνίες: για την Αμπχαζία, Συνθήκη Στρατηγικής Εταιρικής Σχέσης (2014)· για τη Νότια Οσετία, Συνθήκη Ενσωμάτωσης (2015).²⁶¹ Οι ρυθμίσεις αυτές προβλέπουν κοινό χώρο άμυνας/ασφάλειας, συντονισμένη εξωτερική πολιτική και, ιδίως στη Νότια Οσετία, βαθύτερη ενσωμάτωση μονάδων άμυνας στους ρωσικούς μηχανισμούς.²⁶² Ως προς την πραγματική κατάσταση, τονίζεται ότι χωρίς ρωσική χρηματοδότηση οι περιοχές δεν θα μπορούσαν να λειτουργήσουν θεσμικά και χωρίς ρωσική στρατιωτική παρουσία δύσκολα θα μπορούσαν να αποτρέψουν γεωργιανή στρατιωτική επάνοδο.

2.4.2 Τα επιχειρήματα της Ρωσίας.

Με αυτό το υπόβαθρο, η ρωσική θέση οργανώνεται γύρω από τον βασικό συλλογισμό ότι, αφού η Αμπχαζία και η Νότια Οσετία είναι ανεξάρτητα κράτη (ιδίως μετά την αναγνώριση του 2008), η ρωσική στρατιωτική παρουσία εκεί είναι νόμιμη ως παρουσία βάσει διμερών συμφωνιών με κυρίαρχα κράτη, άρα δεν συνιστά παραβίαση

²⁵⁹ Alexander Lott, “The Abkhazian Conflict: A Study on Self-Determination and International Intervention,” *Juridica International* 29 (2020): 136–139.

²⁶⁰ Ibid.

²⁶¹ Júlia Miklasová, “The Conflation of Jurisdiction and Attribution Tests, the ‘Law,’ and the International Legal Status of Abkhazia and South Ossetia,” *Strasbourg Observers* (23 Aug. 2024).

²⁶² Ibid.

της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας ούτε κατοχή.²⁶³ Κατ' αυτόν τον τρόπο, το πρόβλημα μετατοπίζεται από την απαγόρευση χρήσης βίας στο πεδίο της διακρατικής συνεργασίας: συναίνεση κράτους και σύναψη συνθηκών οδηγούν, κατά τη ρωσική άποψη, σε νομιμότητα παρουσίας.

Παράλληλα, η Ρωσία έχει προβάλλει –ιδίως σε συνάρτηση με το 2008– επιχειρήματα νομιμοποίησης χρήσης βίας ως νόμιμη άμυνα λόγω επίθεσης κατά Ρώσων που σταθμεύουν νόμιμα στη Νότια Οσετία, πρόσκληση από τις τοπικές αρχές, προστασία Ρώσων υπηκόων στην περιοχή, επίκληση ανθρωπιστικής αναγκαιότητας και, ειδικότερα, αφηγήσεις περί γενοκτονίας στη Νότια Οσετία, καθώς και σύνδεση με αυτοδιάθεση και ξανά με μια λογική θεραπευτικής απόσχισης.²⁶⁴ Σε θεωρητικό επίπεδο, η ρωσική επιχειρηματολογία επιχειρεί επανειλημμένα να συνδέσει την υπόθεση με τη συζήτηση περί Κοσόβου, παρουσιάζοντας την αναγνώριση ως πρακτική που, εφόσον εφαρμόσθηκε στο Κόσοβο, μπορεί να εφαρμοσθεί αναλογικά και στις περιοχές στον Καύκασο.²⁶⁵ Τέλος, η Ρωσία έχει αφήσει να εννοηθεί ότι η επέμβαση υποστήριξε νόμιμες μεταβάσεις που οδηγούν σε δύο κρατικές οντότητες οι οποίες πλέον συνάπτουν συνθήκες με τη Ρωσία, πλησιάζοντας, κατά μία έννοια, ακόμη και σε μορφές διαδοχής ή νόμιμης υποκατάστασης της γεωργιανής κυριαρχίας.²⁶⁶

2.4.3 Η απόρριψη των επιχειρημάτων βάσει του διεθνούς δικαίου.

Η απόρριψη των ρωσικών επιχειρημάτων, ξεκινά από το θεμελιώδες ότι η νομιμότητα της ρωσικής παρουσίας εξαρτάται από το αν η Αμπχαζία και η Νότια Οσετία ήταν και είναι κράτη, διότι μόνο τότε η συναίνεσή τους θα μπορούσε να παράγει διεθνώς έγκυρα αποτελέσματα. Εάν δεν είναι κράτη, τότε οι διμερείς συμφωνίες δεν μπορούν να θεραπεύσουν την απαγόρευση χρήσης βίας και την παραβίαση της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας.

A) Απόσχιση και αυτοδιάθεση:

²⁶³ William R. Slomanson, *Legitimacy of the Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia Secessions: Violations in Search of a Rule* (2009), 2–3.

²⁶⁴ Júlia Miklasová, “Abkhazia and South Ossetia,” in *Secession in International Law with a Special Reference to the Post-Soviet Space* (Leiden: Brill, 2024), 487-490.

²⁶⁵ Slomanson, “Legitimacy of the Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia Secessions,” 9- 17.

²⁶⁶ Ibid.

Στο διεθνές δίκαιο, όπως ήδη έχουμε αναφέρει, εκτός αποικιακού πλαισίου, η αυτοδιάθεση λειτουργεί κατ' αρχήν ως εσωτερική αυτοδιάθεση και όχι ως γενικό δικαίωμα μονομερούς απόσχισης.²⁶⁷ Ακόμη και αν υποθεθεί ότι Αμπχάζιοι και Νοτιοοσέτιοι μπορούν να θεωρηθούν «λαός», δεν ακολουθεί αυτόματα δικαίωμα ανεξαρτησίας ή μονομερούς μεταβολής καθεστώτος. Η θεραπευτική απόσχιση (remedial secession), στο μέτρο που προβάλλεται δογματικά ως εξαίρεση, απαιτεί εξαιρετικές περιστάσεις με τρία στοιχεία: (1) διακριτός λαός, (2) σοβαρές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, (3) απουσία άλλης λύσης πέρα από την απόσχιση (*ultima ratio*).²⁶⁸ Στις συγκεκριμένες περιπτώσεις, παρότι αναγνωρίζεται ότι υπήρξαν έντονες πολιτικές και πολιτιστικές διακρίσεις και ενέργειες που ενίσχυσαν αποσχιστικές τάσεις, δεν ξεπερνούν το απαιτούμενο κατώφλι της καταστροφικής ανθρωπιστικής παραβίασης.²⁶⁹ Επιπλέον, το στοιχείο της *ultima ratio* αποδυναμώνεται, αφού κατά τον κρίσιμο χρόνο υπήρχαν δυνατότητες πολιτικής λύσης, ενώ οι σοβαρές παραβιάσεις εμφανίζονται και ως γεγονότα πολέμου που ακολούθησαν τις αποσχιστικές προσπάθειες, δυσχεραίνοντας τη χρονική προϋπόθεση του θεραπευτικού χαρακτήρα.²⁷⁰

Συναφώς, η Ρωσία επικαλέστηκε (ιδίως το 2008) επιχειρήματα περί γενοκτονίας στη Νότια Οσετία.²⁷¹ Ωστόσο, η γενοκτονία είναι δύσκολο να αποδειχθεί, λόγω του απαιτούμενου ειδικού δόλου.²⁷² Η αδυναμία τεκμηρίωσης γενοκτονίας υπονομεύει όχι μόνο το επιχειρήμα ανθρωπιστικής επέμβασης, αλλά και κάθε προσπάθεια να εμφανιστεί η απόσχιση ως θεραπευτική λύση. Εξίσου κρίσιμο είναι ότι η παροχή διαβατηρίων σε ρωσόφωνους, παρότι τροφοδοτεί το επιχειρήμα περί προστασίας υπηκόων, ταυτόχρονα αναδεικνύει την προσπάθεια δημιουργίας τεχνητού

²⁶⁷ Χρήστος Α. Ροζάκης, *Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια μεταβαλλόμενη Ευρώπη: Η αυτοδιάθεση των λαών και οι μειονότητες στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994), 101-105, Allen Buchanan, *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 331–334.

²⁶⁸ Reference re Secession of Quebec, [1998] 2 SCR 217 (Supreme Court of Canada), paras. 130–139.

²⁶⁹ Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia (IIFFMCG), *Report*, vol. II (2009), 251–253.

²⁷⁰ John Dugard, “The Secession of States and Their Recognition in the Wake of Kosovo,” *Recueil des Cours* 357 (2011): 13–16.

²⁷¹ Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia, *Report*, vol. II (2009), 245–246.

²⁷² Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (1948), άρθρο II.

δεσμού προστασίας και ενισχύει την εικόνα εξωτερικής χειραγώγησης της πληθυσμιακής και πολιτειακής πραγματικότητας.²⁷³

B) Διαδοχή και *uti possidetis*:

Πρώτον, η αρχή *uti possidetis* λειτουργεί ως μηχανισμός σταθεροποίησης των συνόρων κατά τη γένεση νέων κρατών, μετατρέποντας τα εσωτερικά διοικητικά όρια σε διεθνή σύνορα κατά τον χρόνο ανεξαρτησίας.²⁷⁴ Στο πλαίσιο της διάλυσης της ΕΣΣΔ, η εφαρμογή της αρχής αυτής συνεπάγεται ότι το διεθνές σύνορο της νεοεμφανιζόμενης Γεωργίας ταυτίσθηκε με τα σύνορα της πρώην Γεωργιανής ΣΣΔ, περιλαμβάνοντας την Αμπχαζία και την Νότια Οσετία.²⁷⁵ Υπό αυτό το πρίσμα, μονομερείς μεταβολές συνόρων μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, ακόμη και αν είχαν εσωτερική πολιτική σημασία, δεν παράγουν αυτοτελώς έννομα αποτελέσματα στο διεθνές επίπεδο ως προς τον τίτλο κυριαρχίας.

Γ) Κριτήρια κρατικής υπόστασης:

Η κρατική υπόσταση αξιολογείται με τα κλασικά κριτήρια (επικράτεια, πληθυσμός, κυβέρνηση, ικανότητα διεθνών σχέσεων), με κεντρική όμως έμφαση στην ανεξαρτησία ως ουσιαστική ικανότητα άσκησης δημόσιας εξουσίας χωρίς αποφασιστική εξωτερική καθοδήγηση.²⁷⁶ Στις περιπτώσεις αποσχιστικών οντοτήτων, η αποτελεσματικότητα δεν λειτουργεί αυτομάτως υπέρ της κρατικής υπόστασης, ιδίως όταν η εγκαθίδρυση ή διατήρηση της *de facto* εξουσίας συναρτάται με εξωτερική στρατιωτική υποστήριξη ή με παραβιάσεις αναγκαστικών κανόνων.²⁷⁷ Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, η παραβίαση κανόνων *jus cogens* ή η καθοριστική συνδρομή στην αποσχιστική έκβαση λειτουργεί ως εμπόδιο στην ανάδυση έγκυρης κρατικής υπόστασης. Ακριβώς εδώ εντάσσονται οι δύο περιπτώσεις με τις ιδιαιτερότητές τους. Η επιχειρηματολογία των αμπχαζιανών πριν το 2008 αντλεί από ιστορικά επιχειρήματα, ιδίως τη συζήτηση γύρω από την επαναφορά του Συντάγματος του 1925 και τον ισχυρισμό ότι η γεωργιανή αναγνώριση της υπεροχής του

²⁷³ Miklasová, *Secession in International Law*, 487–490.

²⁷⁴ Frontier Dispute (Burkina Faso v. Mali), ICJ Reports 1986, 554, para. 23.

²⁷⁵ Miklasová, *ό.π.*, 499.

²⁷⁶ Montevideo Convention on the Rights and Duties of States (1933), άρθρο 1. Βλέπε ανάλυση υπό Κεφάλαιο 1.

²⁷⁷ Thomas D. Grant, *The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution* (Westport: Praeger, 1999).

Συντάγματος του 1921 δημιούργησε νομικό κενό στις σχέσεις Γεωργίας–Αμπχαζίας.²⁷⁸ Αυτή η θέση δεν ευσταθεί, διότι η γεωργιανή διακήρυξη διατηρούσε ρητά την εδαφική διάρθρωση και το ισχύον καθεστώς της Αμπχαζίας, άρα δεν στοιχειοθετείται κενό. Επιπλέον, ακόμη και αν γινόταν δεκτή επιστροφή σε προηγούμενο σοβιετικό καθεστώς, η έννομη συνέπεια δεν θα ήταν η ύπαρξη ανεξάρτητου κράτους διότι το κρίσιμο όριο διεθνούς αναγνώρισης νέων κρατών μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ αφορούσε τις ενωσιακές δημοκρατίες: η *uti possidetis* σταθεροποιεί τα σύνορα στο επίπεδο της ενωσιακής δημοκρατίας, όχι των ενδο-δημοκρατικών αυτόνομων μονάδων.²⁷⁹

Ως προς το εσωτερικό δίκαιο, στο σοβιετικό πλαίσιο η Αμπχαζία δεν διέθετε δικαίωμα απόσχισης, ενώ ο Νόμος του 1990 δεν λειτουργεί ως αυτοτελής βάση ανεξαρτησίας, αφού δεν ενεργοποιήθηκε η προβλεπόμενη διαδικασία· μετά τη διάλυση, το γεωργιανό συνταγματικό πλαίσιο δεν παρείχε δικαίωμα απόσχισης και αντιμετώπιζε τη Γεωργία ως αδιαίρετο κράτος με καθεστώς αυτονομίας για την Αμπχαζία.²⁸⁰ Πριν το 2008, η Αμπχαζία ανέπτυξε δομές *de facto* διακυβέρνησης, όμως το κρίσιμο ερώτημα παραμένει η πραγματική ανεξαρτησία: η αυξανόμενη ρωσική επιρροή από το 2000 και η οικονομική, πολιτική και στρατιωτική στήριξη υπονομεύουν την ανεξαρτησία, ακόμη κι αν αναγνωρίζεται μεγαλύτερη εσωτερική αυτονομία σε σχέση με τη Νότια Οσετία.²⁸¹ Μετά το 2008, η Ρωσία αντιμετωπίζει την παρουσία της στην Αμπχαζία ως νόμιμη βάσει συναίνεσης και συμφωνιών, όμως η αντίθετη νομική ανάγνωση είναι ότι η συναίνεση στερείται διεθνούς ισχύος εφόσον η Αμπχαζία δεν ήταν κράτος κατά τον κρίσιμο χρόνο αναγνώρισης και δεν πληροί το κριτήριο ανεξαρτησίας· συνεπώς, οι βάσεις και η παρουσία δεν νομιμοποιούνται και αξιολογούνται ως συνεχιζόμενη παράνομη χρήση βίας και παραβίαση της εδαφικής ακεραιότητας της Γεωργίας.

Για τη Νότια Οσετία, οι ισχυρισμοί κρατικής υπόστασης πριν το 2008 είναι ακόμη πιο ασθενείς. Δεν εδράζονται σε πειστική προϋπάρχουσα κρατική υπόσταση,

²⁷⁸ Miklasová, ό.π., 498-500, D. Ramil, “The International Legal Status of Abkhazia and South Ossetia,” *Journal of Politics and Law* 5, no. 2 (2012): 89–91.

²⁷⁹ Miklasová, ό.π.

²⁸⁰ Ibid, 500-501.

²⁸¹ Miklasová, 487–489, Ramil, “International Legal Status,” 94–95. Michael J. Glennon, “The Georgia–Russia Conflict: War, Law, and Recognition,” *Journal of Transnational Law & Policy* 18 (2009): 221–224.

καθώς επρόκειτο για αυτόνομη περιοχή εντός της Γεωργιανής ΣΣΔ, και οι αποσχιστικές κινήσεις κορυφώνονται μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ, σε περιβάλλον όπου η *uti possidetis* και η διεθνής αναγνώριση της Γεωργίας λειτουργούν ισχυρά κατά της μονομερούς απόσχισης.²⁸² Συνολικά, τόσο η Αμπχαζία όσο και η Νότια Οσετία αποτυγχάνουν να θεμελιώσουν κρατική υπόσταση, πρωτίστως λόγω της μη πλήρωσης του κριτηρίου της ανεξαρτησίας και, επιπλέον, λόγω της σύνδεσης της επιβιώσής τους με διεθνώς παράνομη χρήση βίας και παραβίαση κανόνων θεμελιώδους σημασίας.

Μετά τα ανωτέρω, τα ρωσικά επιχειρήματα περί συναίνεσης και προστασίας υπηκόων αποδυναμώνονται αντίστοιχα: η συναίνεση δεν έχει διεθνές κύρος εφόσον η οντότητα δεν είναι κράτος, η προστασία υπηκόων δεν συνιστά καθολικά αποδεκτή βάση χρήσης βίας.

2.4.4 Νομολογία του ΕΔΔΑ.

Στο επίπεδο της προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η νομολογία του ΕΔΔΑ αποτελεί κρίσιμο συμπλήρωμα της απόρριψης των ρωσικών επιχειρημάτων, διότι μεταφέρει το κέντρο βάρους σε μια λειτουργική αξιολόγηση του ποιος ασκεί, στην πράξη, δημόσια εξουσία στις επίμαχες περιοχές και άρα ποιος φέρει την ευθύνη για την παραβίαση των υποχρεώσεων που προβλέπονται στην Σύμβαση. Πυρήνας της προσέγγισης του Δικαστηρίου είναι ότι η δικαιοδοσία δεν ταυτίζεται αναγκαστικά με την *de jure* κυριαρχία, αλλά μπορεί να θεμελιωθεί εξωεδαφικά όταν ένα κράτος ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο σε έδαφος εκτός των συνόρων του ή όταν, μέσω αποφασιστικής επιρροής, καθιστά δυνατή την άσκηση δημόσιας εξουσίας από *de facto* αρχές.

Στην *Georgia v. Russia (II)*, το Δικαστήριο αντιμετώπισε την ένσταση της Ρωσίας ότι η ένοπλη σύγκρουση του 2008 δημιούργησε ένα κενό προστασίας λόγω της αδυναμίας θεμελίωσης αποτελεσματικού ελέγχου.²⁸³ Αν και δέχθηκε περιορισμένα ότι, κατά τη σύντομη φάση των ενεργών εχθροπραξιών, η φύση της σύγκρουσης δυσχέραινε την απόδοση δικαιοδοσίας, απέρριψε ρητά τη γενίκευση αυτού του επιχειρήματος. Στην *Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia* προχώρησε ένα

²⁸² Miklasová, 511, Ramil, “International Legal Status,” 88–89.

²⁸³ *Georgia v. Russia (II)* [GC], no. 38263/08, ECtHR, 21 January 2021, paras. 126–143.

βήμα περαιτέρω, μετατοπίζοντας το επίκεντρο της προστασίας από την άμεση στρατιωτική κατοχή στην μακροχρόνια εξάρτηση από την Ρωσία.²⁸⁴ Το Δικαστήριο απέρριψε τη ρωσική θέση ότι οι παραβιάσεις αποδίδονται αποκλειστικά στις τοπικές αμπαζιανές αρχές, κρίνοντας ότι όταν μια οντότητα επιβιώνει χάρη στη συνεχή οικονομική, πολιτική και στρατιωτική στήριξη ενός τρίτου κράτους, η ευθύνη για την προστασία των δικαιωμάτων δεν μπορεί να αποσπασθεί από το κράτος «προστάτη». Η απόφαση αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία για τους πληθυσμούς, διότι καθιστά σαφές ότι η ύπαρξη ενδιάμεσων αρχών δεν επιτρέπεται να λειτουργεί ως μηχανισμός αποποίησης ευθύνης, εξασφαλίζοντας ότι τα άτομα διατηρούν αξιώσεις προστασίας έναντι του κράτους που ασκεί την πραγματική εξουσία. Παράλληλα, η αναγνώριση περιορισμένων θετικών υποχρεώσεων της Γεωργίας, στο μέτρο του δυνατού, απέτρεψε την πλήρη εγκατάλειψη των πληθυσμών, χωρίς να δημιουργεί μια άδικη κατανομή ευθύνης εις βάρος κράτους που στερείται πραγματικού ελέγχου.²⁸⁵

Εν συνεχεία, οι αποφάσεις *O.J. and J.O. v. Georgia and Russia* και *Georgia v. Russia (IV)* είναι ιδιαιτέρως σημαντικές για την μετάβαση από την προστασία έναντι ακραίων παραβιάσεων σε συνθήκες σύγκρουσης, στην προστασία έναντι χαμηλής έντασης αλλά συστηματικών προσβολών δικαιωμάτων που χαρακτήριζαν την μεταπολεμική περίοδο στις αναφερόμενες περιοχές.²⁸⁶ Εδώ εντάσσεται και η ανάλυση του φαινομένου του *borderisation*, δηλαδή της σταδιακής υλικής και διοικητικής παγίωσης γραμμών διαχωρισμού μέσω φρακτών, συρματοπλεγμάτων, φυλακίων και αυθαίρετων σημάτων, που μεταβάλλουν στην πράξη τη ζωή των πληθυσμών χωρίς επίσημη μεταβολή συνόρων. Η Ρωσία υποστήριξε ότι τα μέτρα αυτά αποδίδονται σε τοπικές αρχές και αφορούν ζητήματα ασφάλειας.²⁸⁷ Το ΕΔΔΑ, ωστόσο, αντιμετώπισε την πρακτική ως έκφραση ενός καθεστώτος αποτελεσματικού ελέγχου, το οποίο έχει άμεσες και σοβαρές επιπτώσεις στα προστατευόμενα δικαιώματα.

²⁸⁴ *Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*, nos. 29999/04 and 41424/04, ECtHR, 7 March 2023, paras. 323–329, 351–357.

²⁸⁵ *Ibid.*, paras. 402–408.

²⁸⁶ *O.J. and J.O. v. Georgia and Russia*, nos. 3976/04 and 13519/07, ECtHR, 16 February 2023, paras. 180–189, *Georgia v. Russia (IV)* (dec.), no. 39611/18, ECtHR, 14 December 2023, paras. 55–67.

²⁸⁷ *O.J. and J.O. v. Georgia and Russia*, paras. 206–215, *Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*, paras. 361–368. Βλ. περαιτέρω Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE), *Statement on Ensuring Access to Georgia's Occupied Breakaway Regions of Abkhazia and South Ossetia*, 25 September 2025, Freedom House, *Freedom in the World 2025 Country Report – Georgia*, (2025).

Καταληκτικά, η νομολογία του ΕΔΔΑ επιτελεί μια διπλή λειτουργία με ιδιαίτερη σημασία για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αφενός, αποτρέπει τη δημιουργία γκρίζων ζωνών, διασφαλίζοντας ότι οι πληθυσμοί δεν μένουν εκτός του προστατευτικού πεδίου της ΕΣΔΑ και αφετέρου, καθιστά σαφές ότι η πραγματική άσκηση εξουσίας είναι το καθοριστικό κριτήριο για την κατανομή της ευθύνης.

Σήμερα, η κατάσταση στην Αμπχαζία και τη Νότια Οσετία χαρακτηρίζεται από την παγίωση ενός *de facto* καθεστώτος υπό ρωσική στρατιωτική και διοικητική επιρροή, ενώ ο ΟΗΕ, παρά τη σταθερή προσήλωσή του στην εδαφική ακεραιότητα της Γεωργίας, παραμένει ουσιαστικά ανίκανος να ασκήσει αποτελεσματικό ρόλο, λόγω του θεσμικού αδιεξόδου στο Συμβούλιο Ασφαλείας και της έλλειψης επιχειρησιακών μηχανισμών μετά τον τερματισμό της UNOMIG.²⁸⁸

2.5 ΝΑΓΚΟΡΝΟ ΚΑΡΑΜΠΑΧ.

Από την άποψη του διεθνούς δικαίου, το Ναγκόρνο-Καραμπάχ αποτελεί τμήμα του εδάφους της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν, το οποίο τελεί υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο της «Δημοκρατίας του Ναγκόρνο-Καραμπάχ» («NKR»), μιας μη αναγνωρισμένης *de facto* αυτοδιοικούμενης οντότητας. Το νομικό καθεστώς του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αμφισβητείται από τη Δημοκρατία της Αρμενίας και αποτέλεσε αντικείμενο αρμενο-αζερικών διαπραγματεύσεων υπό την αιγίδα του Οργανισμού για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ).²⁸⁹

Στο πολιτικό και διπλωματικό επίπεδο, η σύγκρουση έχει συνδεθεί με την απουσία διπλωματικών σχέσεων μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν από τη δεκαετία του 1990. Η συμφωνία κατάπαυσης του πυρός του 1994 «πάγωσε» τη σύγκρουση, χωρίς όμως να επιφέρει τελική διευθέτηση, ενώ περιοδικές κλιμακώσεις επανέφεραν

²⁸⁸ UN General Assembly, Resolution on “Status of internally displaced persons and refugees from Abkhazia, Georgia and the Tskhinvali region/South Ossetia, Georgia”, adopted 4 June 2024, European External Action Service (EEAS), “Statement by the European Union on the Secretary General’s 32nd Consolidated Report – Conflict in Georgia,” 17 November 2025.

²⁸⁹ Oxford Public International Law (EPIL), “Nagorno-Karabakh,” *Encyclopedia of Public International Law* (Oxford University Press, 2013), European Court of Human Rights (Grand Chamber), *Chiragov and Others v. Armenia*, App. no. 13216/05, Judgment (16 June 2015). (HUDOC), OSCE, *Lisbon Document 1996*, Annex/Statement on Nagorno-Karabakh (3 December 1996).

κατά διαστήματα την ένταση.²⁹⁰ Ο πόλεμος των 44 ημερών το 2020 μετέβαλε ουσιωδώς το status quo που είχε διαμορφωθεί μετά το 1994. Τέσσερα χρόνια μετά τη δήλωση κατάπαυσης του πυρός του Νοεμβρίου 2020, η αντιπαράθεση συνεχίστηκε και σε δικαιοδοτικό επίπεδο: Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν προσέφυγαν σε διεθνή δικαστήρια για την αντιμετώπιση φερόμενων παραβιάσεων που έλαβαν χώρα πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τον πόλεμο του 2020.²⁹¹ Υπό το πρίσμα αυτό, η κατανόηση του ιστορικού υπόβαθρου και του νομικού καθεστώτος της περιοχής είναι κρίσιμη, όχι μόνο για τη συστηματική αποτίμηση των θέσεων των μερών, αλλά και για την ερμηνεία των τρεχουσών εξελίξεων.

2.5.1 Τα πραγματικά δεδομένα.

Η αντιπαράθεση για το Ναγκόρνο-Καραμπάχ έχει βαθιές ιστορικές ρίζες, καθώς τόσο η Αρμενία όσο και το Αζερμπαϊτζάν θεωρούν την περιοχή αναπόσπαστο μέρος της εθνικής και πολιτιστικής τους κληρονομιάς.²⁹² Ως περιοχή με μεικτό πληθυσμό, αποτέλεσε αντικείμενο ανταγωνιστικών διεκδικήσεων ήδη από το 1918, όταν τα δύο κράτη ανεξαρτητοποιήθηκαν από τη Ρωσική Αυτοκρατορία, με τις συγκρούσεις να κορυφώνονται στον πόλεμο του 1919–20. Μετά την επικράτηση των Μπολσεβίκων το 1921, το Ναγκόρνο-Καραμπάχ εντάχθηκε στο Αζερμπαϊτζάν και το 1923 ιδρύθηκε η αυτόνομη Περιφέρεια Ναγκόρνο-Καραμπάχ (ΝΚΑΟ), με κατά πλειονότητα αρμενικό πληθυσμό, εντός των διοικητικών ορίων του, εξέλιξη κρίσιμη για τον προσδιορισμό του τίτλου κυριαρχίας κατά το διεθνές δίκαιο.²⁹³ Η κρίσιμη καμπή επήλθε το 1988, όταν οι Αρμένιοι της περιοχής κινητοποιήθηκαν υπέρ της ένωσης με τη Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Αρμενίας, αίτημα που απορρίφθηκε από το Αζερμπαϊτζάν και την ΕΣΣΔ, ενώ η διάλυση της τελευταίας οδήγησε το 1991 στην ανακήρυξη της ΝΚΡ και στην επικύρωση της «ανεξαρτησίας» της μέσω

²⁹⁰ Thomas de Waal, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War* (New York: New York University Press, 2003; rev. ed. 2013).

²⁹¹ Ceasefire Agreement (Bishkek), “Ensure the full cease-fire... from 00:01 May 12, 1994” (unofficial translation), (Peace Agreements Database—PDF), Trilateral Statement (Russia–Armenia–Azerbaijan), Kremlin official publication, “Statement... 9/10 November 2020”, International Court of Justice, *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan)*, Order on Provisional Measures (7 December 2021).

²⁹² ASIL, *Legal Battles Over Nagorno-Karabakh: A Review of the Jurisprudence to Date*, ASIL Insights 28, no. 11 (ASIL, 2024), <https://www.asil.org/insights/volume/28/issue/11>.

²⁹³ Tocci, *The Legal Implications of Azerbaijan's Military Action to Capture Nagorno-Karabakh*, Bos. U. Int'l L.J. 43, no. 2 (2025), <https://www.bu.edu/ilj/files/2025/09/Tocci-Final-Formatted-43.2.pdf>

δημοψηφίσματος.²⁹⁴ Η μονομερής αυτή απόσχιση πυροδότησε τον πόλεμο 1988–1994, κατά τον οποίο οι δυνάμεις της NKR, με την υποστήριξη της Αρμενίας, κατέλαβαν άνω του 20% του αζερικού εδάφους, συμπεριλαμβανομένου του μεγαλύτερου μέρους της πρώην ΝΚΑΟ και επτά γειτονικών περιοχών ως ζώνης ανάσχεσης, έως ότου η κατάπαυση του πυρός της 12ης Μαΐου 1994 έθεσε τέλος στις εχθροπραξίες.²⁹⁵

Παρά την κατάπαυση του πυρός, δεν υπήρξε τελική διευθέτηση μετά το 1994, γεγονός που άφησε τη σύγκρουση σε ένα καθεστώς υποβόσκουσας έντασης με περιοδικές κλιμακώσεις. Η κατάσταση μεταβλήθηκε δραστικά με τον πόλεμο του 2020.²⁹⁶ Στη μετέπειτα φάση, οι αντιμαχόμενοι μετέφεραν κρίσιμο μέρος της αντιπαράθεσης σε διεθνή δικαιοδοτικά fora. Τον Σεπτέμβριο του 2021, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν προσέφυγαν αμοιβαία στο ΔΔΧ, στη βάση της CERD, ζητώντας ταυτόχρονα προσωρινά μέτρα και προβάλλοντας ισχυρισμούς περί συστηματικής διάκρισης εις βάρος των αντίστοιχων εθνοτικών ομάδων τους.²⁹⁷ Το ΔΔΧ εξέδωσε τρεις διαταγές προσωρινών μέτρων κατά του Αζερμπαϊτζάν και μία κατά της Αρμενίας και, στις 12 Νοεμβρίου 2024, με σημαντικές αποφάσεις επί προκαταρκτικών ενστάσεων, επέτρεψε τη συνέχιση και των δύο υποθέσεων, διευκρινίζοντας το πεδίο εφαρμογής της CERD: στην υπόθεση Αρμενία κατά Αζερμπαϊτζάν απέρριψε όλες τις προκαταρκτικές ενστάσεις του Αζερμπαϊτζάν, επιβεβαίωσε ότι οι συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων εφαρμόζονται και κατά τη διάρκεια ένοπλης σύγκρουσης και έκρινε ότι οι αιτιάσεις περί διακριτικής μεταχείρισης των Αρμενίων εμπίπτουν κατ' αρχήν στο πεδίο της CERD.²⁹⁸ Στην υπόθεση Αζερμπαϊτζάν κατά Αρμενίας, διαμόρφωσε, μεταξύ άλλων, μια κρίσιμη προσέγγιση ως προς το χρονικό πεδίο εφαρμογής της Σύμβασης, κρίνοντας ότι οι δεσμεύσεις των μερών ενεργοποιούνται από το χρονικό σημείο κατά το οποίο και τα δύο κράτη είναι συμβαλλόμενα (με αφετηρία το 1996, μετά την προσχώρηση του Αζερμπαϊτζάν), ενώ έκρινε ότι ορισμένες

²⁹⁴ Ibid.

²⁹⁵ Thomas de Waal, *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War* (New York: New York University Press, 2003; rev. ed. 2013), **Ceasefire Agreement (Bishkek)**, “Ensure the full cease-fire... from 00:01 May 12, 1994” (unofficial translation), (Peace Agreements Database—PDF).

²⁹⁶ Tocci, *Nagorno-Karabakh Legal Implications*, σελ. 22-25.

²⁹⁷ CJ, *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan and Azerbaijan v. Armenia)*, Cases nos. 180/181, ASIL, *Legal Battles...*, Insight 28.11.

²⁹⁸ International Court of Justice, *Armenia v. Azerbaijan (Case 180) & Azerbaijan v. Armenia (Case 181)*, Judgments on Preliminary Objections (12 November 2024), Reuters, “World Court rules Armenia, Azerbaijan mutual discrimination cases can move forward” (12 November 2024).

κατηγορίες ισχυρισμών (όπως περιβαλλοντική βλάβη χωρίς επαρκή σύνδεση με φυλετική διάκριση) δεν εμπίπτουν στο υλικό πεδίο της CERD.²⁹⁹

Παράλληλα, από το ξέσπασμα του πολέμου του 2020, Αρμενία και Αζερμπαϊτζάν υπέβαλαν διακρατικές προσφυγές στο ΕΔΔΑ ζητώντας επείγοντα προσωρινά μέτρα για την προστασία αμάχων, ενώ η Αρμενία κατέθεσε και διακρατική προσφυγή κατά της Τουρκίας, ισχυριζόμενη εμπλοκή της τελευταίας μέσω στρατολόγησης και μεταφοράς Σύρων μισθοφόρων.³⁰⁰ Το ΕΔΔΑ κάλεσε τα μέρη να απέχουν από ενέργειες που θα μπορούσαν να παραβιάσουν θεμελιώδη δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στη ζωή και η απαγόρευση των βασανιστηρίων, ενώ παραμένουν σε εκκρεμότητα και εκατοντάδες ατομικές προσφυγές σχετικά με περιουσία, εκτοπισμό και οικογενειακή ζωή. Επιπλέον, από τον Φεβρουάριο του 2024 η Αρμενία έγινε κράτος-μέρος στο Καταστατικό της Ρώμης, γεγονός που ενεργοποίησε δυνατότητες προσφυγής στο Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο μέσω αναφορών κατά το άρθρο 15 και, θεωρητικά, μέσω παραπομπής κατά το άρθρο 14, μολονότι η τελευταία επιλογή εμφανίζεται πολιτικά δυσχερής υπό συνθήκες διαπραγματεύσεων.³⁰¹

2.5.2 Νομικό καθεστώς του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.

Από την παύση των εχθροπραξιών το 1994 δεν έχει υπάρξει τελική διευθέτηση της σύγκρουσης και το καθεστώς της περιοχής παραμένει αμφισβητούμενο. Από τη σκοπιά του διεθνούς δικαίου, το Ναγκόρνο-Καραμπάχ θεωρείται αναπόσπαστο μέρος της κυρίαρχης επικράτειας του Αζερμπαϊτζάν. Η θέση αυτή θεμελιώνεται στην αρχή της εδαφικής ακεραιότητας και του απαραβίαστου των συνόρων, καθώς και στην αρχή *uti possidetis*, σύμφωνα με την οποία το Αζερμπαϊτζάν ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο και αναγνωρίστηκε διεθνώς εντός των συνόρων της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν, τα οποία περιλάμβαναν την ΝΚΑΟ κατά τον χρόνο ανεξαρτησίας.³⁰²

²⁹⁹ ICJ, *Preliminary Objections Judgments* (12 Nov. 2024), διαθέσιμες στο [icj-cij.org](https://www.icj-cij.org), και Reuters, “World Court rules Armenia, Azerbaijan mutual discrimination cases can move forward” (12 Nov. 2024), <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/world-court-rules-armenias-discrimination-case-against-azerbaijan-can-move-2024-11-12/>.

³⁰⁰ European Court of Human Rights, Press release/Rule 39 document: “The interim measure indicated in the case of Armenia v. Azerbaijan... to remain in force” (16 December 2020, HUDOC PDF).

³⁰¹ Assembly of States Parties to the ICC, “Armenia” (state party page; entry into force 1 February 2024).

³⁰² Malcolm N. Shaw, *International Law*, 473–478.

Η εδαφική ακεραιότητα του Αζερμπαϊτζάν επιβεβαιώθηκε με τα ομόφωνα Ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993) και 884 (1993), τα οποία καταδίκασαν την κατοχή αζερικών εδαφών από αρμενικές δυνάμεις και ζήτησαν πλήρη, άμεση και άνευ όρων αποχώρηση.³⁰³ Στη Σύνοδο Κορυφής του ΟΑΣΕ στη Λισαβόνα (1996), όλα τα συμμετέχοντα κράτη πλην της Αρμενίας επιβεβαίωσαν την αρχή της εδαφικής ακεραιότητας ως βασικό άξονα των συνομιλιών και προσανατολίστηκαν σε καθεστώς που θα καθοριστεί σε συμφωνία βασισμένη στην αυτοδιάθεση, παρέχοντας στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ τον υψηλότερο βαθμό αυτοδιοίκησης εντός του Αζερμπαϊτζάν.³⁰⁴

Επιπλέον, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε το Ψήφισμα 62/243 (14.3.2008), με το οποίο επιβεβαιώνει τον συνεχιζόμενο σεβασμό προς την κυριαρχία και εδαφική ακεραιότητα του Αζερμπαϊτζάν εντός διεθνώς αναγνωρισμένων συνόρων και προβλέπει τη δημιουργία αποτελεσματικού δημοκρατικού συστήματος αυτοδιοίκησης στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ εντός του Αζερμπαϊτζάν.³⁰⁵

2.5.3 Γιατί το Ναγκόρνο Καραμπάχ δεν αποτελεί κράτος;

Το Ναγκόρνο Καραμπάχ συνιστά σήμερα μη κρατική πολιτική οντότητα υπό de facto κυβέρνηση, με αποτελεσματικό έλεγχο επί του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και παρακείμενων κατεχόμενων περιοχών. Από την άποψη του διεθνούς δικαίου, εμφανίζεται ως de facto καθεστώς στενά συνδεδεμένο με τη Δημοκρατία της Αρμενίας: μετά το 1994 εντάχθηκε στη σφαίρα της αρμενικής οικονομίας, του στρατού και των εξωτερικών σχέσεων, υιοθέτησε το αρμενικό νόμισμα και εξαρτάται οικονομικά από αυτή.³⁰⁶ Σημαντικό τμήμα του πληθυσμού φέρεται να διαθέτει αρμενικά διαβατήρια, ενώ η Αρμενία παρέχει στρατιωτικό εξοπλισμό και υποστήριξη και, σύμφωνα με αναφορές, έχει σταθμεύσει σημαντικό αριθμό στρατιωτών στην περιοχή.³⁰⁷

³⁰³ United Nations Security Council, Res. 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993), 884 (1993). Αν και τα ψηφίσματα δεν υιοθετήθηκαν ρητώς βάσει του Κεφαλαίου VII και, συνεπώς, δεν παρουσιάζονται ως νομικά δεσμευτικά, διατηρούν υψηλό πολιτικό κύρος και λειτουργούν ως σταθερό σημείο αναφοράς της διεθνούς στάσης έναντι της κατοχής.

³⁰⁴ OSCE, *Lisbon Summit Declaration*, Annex (1996).

³⁰⁵ UN General Assembly, Res. 62/243 (14 March 2008).

³⁰⁶ Laurence Broers, *Armenia and Azerbaijan: Anatomy of a Rivalry* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019), 210–218.

³⁰⁷ ECtHR (Grand Chamber), *Chiragov and Others v. Armenia*, no. 13216/05, HUDOC, *Eurasianet*, “Armenia to offer refugee status to displaced Karabakhis.”

Παρά τα ορισμένα χαρακτηριστικά κρατικής υπόστασης που φέρει η NKR δεν αναγνωρίζεται από κανένα κράτος, συμπεριλαμβανομένης της ίδιας της Αρμενίας.³⁰⁸ Αν και κατά τη γενική θεωρία μια πολιτική οντότητα δεν απαιτεί αναγνώριση για να «υπάρχει», η συλλογική μη αναγνώριση καθιστά το καθεστώς της εξαιρετικά περιορισμένο καθώς στερείται στην πράξη βασικών συνεπειών κρατικής υπόστασης, όπως συμμετοχή σε διεθνείς οργανισμούς, σύναψη πολυμερών συνθηκών, εγκαθίδρυση διπλωματικών σχέσεων και επίκληση κρατικής ασυλίας.³⁰⁹ Παρά ταύτα, η ύπαρξή της ως *de facto* οντότητας δεν είναι αόρατη για το διεθνές δίκαιο, καθώς μπορεί να υπέχει ευθύνη για παραβιάσεις διεθνούς δικαίου στο μέτρο που ασκεί πραγματική εξουσία.

Το Ναγκορνο Καραμπάχ δεν μπορεί να θεωρηθεί κράτος υπό το διεθνές δίκαιο για τους κάτωθι κυρίως λόγους. Πρώτον, όπως είδαμε, η μονομερής απόσχιση και οι εδαφικές μεταβολές που επήλθαν μέσω στρατιωτικής βίας δεν συμβιβάζονται με το διεθνές δίκαιο. Το απαράδεκτο της απόκτησης εδάφους δια της βίας επιβεβαιώθηκε και στα ψηφίσματα του Συμβουλίου Ασφαλείας.³¹⁰ Δεύτερον, η συνολική πολιτική, οικονομική και στρατιωτική εξάρτηση από την Αρμενία δημιουργεί αμφιβολίες ως προς την ουσιαστική κυριαρχία της NKR και την ανεξαρτησίας της, οδηγώντας στη θέση ότι θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως κράτος- μαριονέτα ή ακόμη και ως *de facto* αρμενική επαρχία. Τρίτον, τίθεται ζήτημα ικανότητας και βούλησης εκπλήρωσης θεμελιωδών διεθνών υποχρεώσεων, ιδίως εγγυήσεων για τα δικαιώματα εθνοτικών ομάδων που εκδιώχθηκαν δια της βίας από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ και τα κατεχόμενα εδάφη του Αζερμπαϊτζάν.³¹¹

³⁰⁸ Ioannis Plakokefalos, *Nagorno-Karabakh after the 2023 developments* (ELIAMEP Policy Paper No. 148, October 2023), 6–8, <https://www.eliamap.gr/wp-content/uploads/2023/10/Policy-paper-148-Nagorno-Karabakh-final.pdf>.

³⁰⁹ Omid, Ali. “Analyzing the Compatibility of the Remedial Right of Secession with Regard to the Nagorno-Karabakh Conflict.” *Region* 11, no. 2 (2022): 167–92. <https://www.JSTOR.org/stable/27221293>.

³¹⁰ Καταστατικός Χάρτης Ηνωμένων Εθνών, άρθρο 2(4). Συμβούλιο Ασφαλείας ΟΗΕ, Ψηφίσματα 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993), 884 (1993). Ioannis Plakokefalos, *Nagorno-Karabakh after the 2023 developments*, 9–11.

³¹¹ UN Security Council, Resolution 822 (1993), 30 April 1993, paras. 1–3; UN SC Resolution 853 (1993), UN GA, Resolution 62/243, *The situation in the occupied territories of Azerbaijan*, 14 March 2008.

Τέλος, αν και η σύγκρουση συχνά περιγράφεται ως αντιπαράθεση αυτοδιάθεσης και εδαφικής ακεραιότητας, η απλουστευτική αυτή διάζευξη είναι προβληματική. Είναι αμφίβολο αν ο αρμενικός πληθυσμός του Ναγκόρνο-Καραμπάχ συγκροτεί «λαό» υπό τη στενή έννοια του διεθνούς δικαίου, ικανό να θεμελιώσει δικαίωμα εξωτερικής αυτοδιάθεσης.³¹² Πιο πειστικά, μπορεί να προσεγγιστεί ως εθνική μειονότητα που ενδέχεται να δικαιούται εσωτερική αυτοδιάθεση εντός του Αζερμπαϊτζάν.³¹³

Υπό τις συνθήκες αυτές, μολονότι η διεθνής δικαιοδοσία μπορεί να φαντάζει ως οδός επίλυσης μιας εδαφικής διαφοράς, εκτιμάται ότι είναι απίθανο τα μέρη να αποδεχθούν γενικά και ανεπιφύλακτα την υποχρεωτική δικαιοδοσία του ΔΔΧ ή διαιτησία με απρόβλεπτα αποτελέσματα. Κατά συνέπεια, η πολιτική διευθέτηση μέσω διαπραγματεύσεων στο πλαίσιο του ΟΑΣΕ (και ενδεχομένως άλλων οργανισμών) προβάλλει ως το πιο ρεαλιστικό σενάριο, έστω και αν ο διαπραγματευτικός μηχανισμός εμφανίζει περιορισμούς ως προς την ικανότητα άσκησης αποτελεσματικής πίεσης. Η ιστορική εμπειρία καταδεικνύει ότι η αντίληψη της «παγωμένης σύγκρουσης» μπορεί να είναι παραπλανητική, καθώς η αναζωπύρωση μεγάλης κλίμακας δεν μπορεί να αποκλειστεί. Σε κάθε περίπτωση, η βιώσιμη ειρήνη προϋποθέτει καλόπιστη διαπραγμάτευση και συμφωνία βασισμένη στην αμοιβαία κατανόηση και όχι στο μονομερές πλεονέκτημα.

2.6 ΤΑ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΙΑΚΑ ΚΑΤΕΧΟΜΕΝΑ ΕΛΑΦΗ.

Η ισραηλινή κατοχή της Παλαιστίνης έχει, εδώ και δεκαετίες, δοκιμάσει τα όρια και την αποτελεσματικότητα του διεθνούς δικαίου. Ωστόσο, οι πρόσφατες νομικές εξελίξεις, και ιδίως η Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης, έχουν εντείνει την απαίτηση να αναγνωρισθεί η κατοχή αυτή όχι απλώς ως παράνομη πράξη,

³¹²Στέλιος Περράκης, *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Προς ένα jus universalis?* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2013), 40–43., ICJ, *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion, ICJ Reports 2010, §§ 79–83, 114.

³¹³Χρήστος Α. Ροζάκης, *Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια μεταβαλλόμενη Ευρώπη: Η αυτοδιάθεση των λαών και οι μειονότητες στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994), 85–100, Supreme Court of Canada, *Reference re Secession of Quebec*, [1998] 2 SCR 217, paras. 126–138, James Crawford, *The Creation of States in International Law*, 126–130, Christian Tomuschat, *Modern Law of Self-Determination* (Leiden: Martinus Nijhoff, 1993), 23–40.

αλλά ως καθαυτή μορφή επιθετικότητας.³¹⁴ Πρόκειται για ένα κρίσιμο σημείο καμπής. Η απαγόρευση της επιθετικότητας βρίσκεται στον πυρήνα της διεθνούς έννομης τάξης που διαμορφώθηκε μετά τους Παγκόσμιους Πολέμους· η διάπραξη της συνιστά μία από τις βαρύτερες παραβιάσεις της παγκόσμιας τάξης, απειλώντας τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια και συνεπάγεται ατομική ποινική ευθύνη.³¹⁵ Ως εκ τούτου, το διεθνές δίκαιο απαιτεί άμεση, συλλογική και αποφασιστική αντίδραση. Παρ' όλα αυτά, η διεθνής κοινότητα υπήρξε αργή στο να αναγνωρίσει και να ενεργήσει έναντι αυτού του εγκλήματος. Η καθυστέρηση αυτή είχε καταστροφικές συνέπειες. Η συνεχιζόμενη κατοχή, που εκτείνεται πλέον επί δεκαετίες, δεν έχει προκαλέσει μόνο ανείπωτη ανθρώπινη οδύνη, αλλά έχει υπονομεύσει επανειλημμένα τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια.

2.6.1 Η έννοια και η φύση της κατοχής: βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου.

A) O de facto χαρακτήρας της κατοχής:

Η εμπόλεμη κατοχή είναι, κατά τη νομική της φύση, de facto κατάσταση: ενεργοποιείται ως ζήτημα πραγματικού γεγονότος και όχι ως αποτέλεσμα αναγνώρισης, συμφωνίας ή τυπικής νομικής πράξης. Οι Κανονισμοί της Χάγης ορίζουν ότι ένα έδαφος θεωρείται κατεχόμενο όταν τίθεται πράγματι υπό την εξουσία του εχθρικού στρατού, ενώ η κατοχή εφαρμόζεται μόνο στο έδαφος όπου η εν λόγω εξουσία έχει εγκαθιδρυθεί και είναι σε θέση να ασκηθεί.³¹⁶

Η Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης (1949), στο άρθρο 2, ενισχύει την θεμελίωση του καθεστώτος κατοχής ως *factual*, προβλέποντας ότι εφαρμόζεται σε όλες τις περιπτώσεις μερικής ή ολικής κατοχής, ακόμη και αν η κατοχή δεν συναντά ένοπλη αντίσταση.³¹⁷ Ιδίως, το Σχόλιο της Διεθνούς Επιτροπής του Ερυθρού Σταυρού εξηγεί ότι ο όρος «κατοχή» στην Τέταρτη Σύμβαση έχει ευρύτερη έννοια από εκείνη του

³¹⁴ International Court of Justice, *Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, Advisory Opinion, 19 July 2024, paras. 85–120.

³¹⁵ United Nations, *Charter of the United Nations*, 26 June 1945, art. 2(4). United Nations General Assembly, Resolution 3314 (XXIX), *Definition of Aggression*, 14 December 1974.

³¹⁶ Στέλιος Περράκης και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001), 344., Hague Regulations Respecting the Laws and Customs of War on Land, annexed to Convention IV, 18 October 1907, art. 42.

³¹⁷ Στέλιος Περράκης και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001), 31, Geneva Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, 12 August 1949, art. 2.

άρθρου 42 των Κανονισμών της Χάγης και ότι, ως προς την προστασία των προσώπων, δεν υπάρχει ενδιάμεση περίοδος μεταξύ εισβολής και εγκαθίδρυσης κατοχής.³¹⁸

B) Ο προσωρινός χαρακτήρας της κατοχής και η λειτουργία της κατέχουσας δύναμης ως διαχειριστή:

Η δεύτερη θεμελιώδης αρχή είναι η προσωρινότητα. Η κατοχή δεν παράγει κυριαρχία, ούτε μπορεί να μετατραπεί νόμιμα σε μόνιμη κατάσταση διοίκησης ή ενσωμάτωσης του κατεχόμενου εδάφους.³¹⁹ Το άρθρο 43 των Κανονισμών της Χάγης προβλέπει ότι όταν η εξουσία της νόμιμης αρχής περιέρχεται στην πράξη στα χέρια του κατακτητή, ο τελευταίος οφείλει να λάβει όλα τα μέτρα που εξαρτώνται από αυτόν για να αποκαταστήσει και να διασφαλίσει, στο μέτρο του δυνατού, τη δημόσια τάξη και ασφάλεια, σεβόμενος —εκτός αν παρεμποδίζεται απολύτως— τους νόμους που ισχύουν στη χώρα.³²⁰

Στο ίδιο πνεύμα, το άρθρο 6 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης εισάγει τον κανόνα του ενός έτους, περιορίζοντας το εύρος των εφαρμοστέων διατάξεων όταν μια κατοχή διαρκεί πέραν του ενός έτους μετά τη γενική λήξη των στρατιωτικών επιχειρήσεων.³²¹ Ωστόσο, η σύγχρονη εξέλιξη του δικαίου —και ιδίως το άρθρο 3(β) του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου I— τείνει να αποσυνδέει τη λήξη των προστατευτικών υποχρεώσεων από στενούς χρονικούς περιορισμούς: στην περίπτωση κατεχόμενων εδαφών, η εφαρμογή των Συμβάσεων και του Πρωτοκόλλου παύει με τον τερματισμό της κατοχής.³²² Έτσι, ακόμη και στη σύγχρονη πρακτική παρατεταμένων κατοχών, παρά το ότι δεν υπάρχει ειδική διάταξη παρατεταμένης κατοχής, το καθεστώς συνεχίζει να διέπεται από την θεμελιώδη προσωρινότητα του άρθρου 43.

³¹⁸ International Committee of the Red Cross, *Commentary on the Fourth Geneva Convention* (Geneva: ICRC, 1958), 20–23.

³¹⁹ Eyal Benvenisti, *The International Law of Occupation*, 2nd ed. (Oxford: Oxford University Press, 2012), 43–47.

³²⁰ Στέλιος Περράκης και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001), 344., Hague Regulations (1907), art. 43.

³²¹ Στέλιος Περράκης και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001), 153, Geneva Convention IV (1949), art. 6.

³²² Στέλιος Περράκης και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001), 215, Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977, art. 3(b).

Γ) Η απουσία κυριαρχίας της κατέχουσας δύναμης:

Από τον de facto και προσωρινό χαρακτήρα απορρέει ότι η κατέχουσα δύναμη δεν διαθέτει κυριαρχικά δικαιώματα στο κατεχόμενο έδαφος. Η αρχή αυτή επιβεβαιώνεται από το άρθρο 47 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης.³²³ Εξ ου και η κατέχουσα δύναμη δεν μπορεί να εκποιήσει γη ή δημόσια ακίνητα του κατεχόμενου κράτους, ούτε μπορεί νομίμως να λάβει κυβερνητικά μέτρα που επηρεάζουν την περιουσία προσώπων που δεν είναι υπήκοοί της.³²⁴ Ομοίως, δεν μπορεί να αποκτήσει γη του κατεχόμενου κράτους μέσω ανταλλαγών, ιδίως όταν η συναίνεση προκύπτει υπό συνθήκες που θα μπορούσαν να ισοδυναμούν με εξαναγκασμό ή όταν επιχειρείται να στερηθεί ο προστατευόμενος πληθυσμός τα δικαιώματά του βάσει της Σύμβασης.³²⁵

Δ) Διοίκηση προς το βέλτιστο συμφέρον του κατεχόμενου πληθυσμού και αρχή διατήρησης (conservationist principle):

Το δίκαιο της κατοχής δεν είναι ουδέτερο ως προς τον σκοπό της διοίκησης. Αντιθέτως, αξιώνει να διοικείται το έδαφος προς το βέλτιστο συμφέρον του κατεχόμενου πληθυσμού, ενώ ταυτόχρονα αναγνωρίζει στη κατέχουσα δύναμη μόνο όσα μέτρα είναι αναγκαία για λόγους ασφάλειας. Το άρθρο 43 των Κανονισμών της Χάγης απαιτεί την αποκατάσταση και διασφάλιση, στο μέτρο του δυνατού, της δημόσιας τάξης και της πολιτικής ζωής του κατεχόμενου εδάφους.³²⁶

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η αρχή της διατήρησης (conservationist principle), η οποία απορρέει από το άρθρο 43 των Κανονισμών της Χάγης και, μεταγενέστερα, από το άρθρο 64 της Τέταρτης Σύμβασης της Γενεύης.³²⁷ Η αρχή αυτή επιβάλλει υποχρέωση διατήρησης του status quo και αποχής από μεταβολή των νόμων του κατεχόμενου εδάφους, εκτός αν η κατέχουσα δύναμη παρεμποδίζεται απολύτως. Όπως έχει υποστηριχθεί στη θεωρία, η αρχή της διατήρησης επιτελεί τη λειτουργία του περιορισμού της μονομερούς ιδιοποίησης των νομοθετικών εξουσιών του υποτελούς

³²³ Στέλιος Περράκης και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Ενοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001), 167, Geneva Convention IV (1949), art. 47.

³²⁴ Adam Roberts, "What Is a Military Occupation?", *British Yearbook of International Law* 55 (1984): 249–305, esp. 287–290.

³²⁵ Benvenisti, *The International Law of Occupation*, 75–82.

³²⁶ Στέλιος Περράκης και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Ενοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001), 344.

³²⁷ *Ibid.*, σ. 173, Hague Regulations (1907), art. 43, Geneva Convention IV (1949), art. 64.

κράτους από την κατέχουσα δύναμη.³²⁸ Παρά ταύτα, τα όρια της νομοθετικής αρμοδιότητας της κατοχικής διοίκησης είναι συχνά αντικείμενο αμφισβήτησης και αυτό καθίσταται ιδιαίτερα προβληματικό σε περιπτώσεις παρατεταμένης κατοχής.

E) Η παρατεταμένη κατοχή στη σύγχρονη πρακτική και η περίπτωση της Παλαιστίνης:

Παρότι κατά τον χρόνο υιοθέτησης των Κανονισμών της Χάγης οι βραχυπρόθεσμες κατοχές ήταν ο κανόνας, η σύγχρονη πρακτική έχει αναδείξει παρατεταμένες κατοχές, όπως η κατοχή των παλαιστινιακών εδαφών από το Ισραήλ ή η κατοχή της Βόρειας Κύπρου. Το κρίσιμο, ωστόσο, είναι ότι το διεθνές δίκαιο δεν έχει διαμορφώσει ένα ξεχωριστό, «ειδικό» καθεστώς που να κανονικοποιεί την παρατεταμένη κατοχή. Αντιθέτως, εξακολουθεί να την υποτάσσει στην αρχή της προσωρινότητας, γεγονός που μετατρέπει τη μακρά διάρκεια σε στοιχείο νομικής έντασης καθώς όσο περισσότερο η κατοχή παγιώνεται, τόσο περισσότερο τίθεται ζήτημα υπέρβασης των ορίων του δικαίου της κατοχής και μετατόπισης του προβλήματος στο πεδίο του *jus ad bellum*, της αυτοδιάθεσης και της απαγόρευσης της απόκτησης εδάφους διά της βίας.³²⁹

2.6.2 Νομιμότητα της κατοχής υπό το *jus ad bellum*.

Η νομική αξιολόγηση μιας κατοχής δεν εξαντλείται στο *jus in bello* (δίκαιο κατοχής/διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο). Παράλληλα, η κατοχή κρίνεται και υπό το *jus ad bellum*, δηλαδή υπό τους κανόνες που ρυθμίζουν τη νομιμότητα της χρήσης βίας.³³⁰ Η διάκριση αυτή είναι κρίσιμη για τα παράνομα εδαφικά καθεστώτα, διότι μια κατοχή μπορεί να είναι εξαρχής παράνομη (*ab initio*) όταν αποτελεί προϊόν επιθετικότητας, ή να καθίσταται προοδευτικά παράνομη όταν η συνέχισή της υπερβαίνει τα όρια που επιτρέπει η επίκληση νόμιμης άμυνας (αμεσότητα, αναγκαιότητα, αναλογικότητα),

³²⁸ Yoram Dinstein, *The International Law of Belligerent Occupation* (CUP 2019) para. 789, Julius Stone, *Legal Controls of International Conflict* (Rinehart, 1954) p. 698.

³²⁹ Lon L. Fuller, *The Morality of Law* (Yale University Press, 1964), Ralph Wilde, “Using the Master’s Tools to Dismantle the Master’s House: International Law and Palestinian Liberation” *Palestine Yearbook of International Law*, vol. 22 (2019– 2020) p. 50.

³³⁰ Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2015), 34 επ.

ιδίως όταν εξελίσσεται σε προσάρτηση και σε συστηματική άρνηση της αυτοδιάθεσης.³³¹

A) Παράνομη κατοχή που προκύπτει από πράξη επιθετικότητας:

Το άρθρο 2(4) του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών περιέχει τον γενικό κανόνα απαγόρευσης απειλής ή χρήσης βίας στις διεθνείς σχέσεις, με δύο κατ' αρχήν εξαιρέσεις: (α) τη χρήση βίας κατόπιν εξουσιοδότησης του Συμβουλίου Ασφαλείας και (β) την νόμιμη άμυνα σε ένοπλη επίθεση κατά το άρθρο 51.³³² Η απαγόρευση της επιθετικότητας δεσμεύει όλα τα κράτη ως αναγκαστικός κανόνας (*jus cogens*), από τον οποίο δεν επιτρέπεται καμία παρέκκλιση.³³³ Συνεπώς, κατοχή που προκύπτει από επιθετικότητα φέρει εξ αρχής το «στίγμα» της παρανομίας *ad bellum*. Το στοιχείο αυτό είναι θεμελιώδες για την ανάλυση των οΡt ως παράνομου εδαφικού καθεστώτος: εφόσον η κατοχή εδράζεται σε παράνομη χρήση βίας αποτελεί μία συνεχιζόμενη μορφή *ad bellum* παραβίασης.³³⁴

Η σύνδεση κατοχής και ατομικής ποινικής ευθύνης ενισχύεται περαιτέρω από το άρθρο 8 *bis* του Καταστατικού της Ρώμης του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου, σύμφωνα με το οποίο το έγκλημα της επίθεσης συνίσταται στον σχεδιασμό, την προετοιμασία, την έναρξη ή την εκτέλεση πράξης επιθετικότητας από πρόσωπο που βρίσκεται σε θέση να ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο ή να κατευθύνει την πολιτική ή στρατιωτική δράση ενός κράτους, όταν η πράξη συνιστά κατάφωρη παραβίαση του Χάρτη ως προς τον χαρακτήρα, τη βαρύτητα και την κλίμακά της.³³⁵ Έτσι, μια κατοχή που πραγματοποιείται κατ' εκτέλεση κοινού σχεδίου επίθεσης δεν παράγει μόνο κρατική ευθύνη αλλά δύναται να συγκροτεί και πλαίσιο διεθνούς εγκλήματος, θεμελιώνοντας ατομική ποινική ευθύνη.

³³¹ United Nations Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People, *Study on the Legality of the Israeli Occupation of the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem* (New York: United Nations, 2023), p.26.

³³² United Nations, *Charter of the United Nations*, art. 2(4).

³³³ International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, with commentaries, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, art. 26.

³³⁴ United Nations Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People, *Study on the Legality of the Israeli Occupation of the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem* (New York: United Nations, 2023), p. 26.

³³⁵ United Nations General Assembly, Resolution 3314 (XXIX), *Definition of Aggression*, 14 December 1974, art. 3(a), Rome Statute of the International Criminal Court, 17 July 1998, art. 8 bis.

B) Παράνομη κατοχή λόγω υπέρβασης των ορίων της νόμιμης άμυνας:

Ακόμη και αν γίνει δεκτό *arguendo* ότι μια αρχική χρήση βίας προβλήθηκε ως ενάσκηση δικαιώματος άμυνας, η συνέχιση της κατοχής υπόκειται στις απαιτήσεις της αμεσότητας, της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας.³³⁶ Η μεταγενέστερη διοίκηση κατεχόμενου εδάφους μπορεί να καταστεί παράνομη όταν ο τρόπος άσκησης ελέγχου εκφεύγει από κάθε λογική προσωρινότητας και αυτοπροστασίας και, αντιθέτως, επιδιώκει μόνιμη εδαφική μεταβολή, συστηματική άρνηση αυτοδιάθεσης και εμπέδωση μόνιμου ελέγχου μέσω θεσμών και πρακτικών που δεν μπορούν να δικαιολογηθούν ως μέτρα αναγκαία για την ασφάλεια.³³⁷

Στο πλαίσιο αυτό, η προσάρτηση –είτε *de jure* είτε *de facto*– λειτουργεί ως ο κατεξοχήν δείκτης ότι η κατοχή έχει μετατοπιστεί από το πεδίο της προσωρινής διοίκησης προς το πεδίο της απαγορευμένης απόκτησης εδάφους διά της βίας. Όπως υποστηρίζεται στη θεωρία, η εκμετάλλευση της κατάστασης με σκοπό την προσάρτηση δεν μπορεί να καλυφθεί από το επιχείρημα της νόμιμης άμυνας γιατί θα υπερέβαινε τα όρια του επιτρεπτού.³³⁸

Γ) Η Γνωμοδότηση του ΔΔΧ και η εννοιολογική μετατόπιση:

Η πρόσφατη Γνωμοδότηση του ΔΔΧ για την Παλαιστίνη συγκροτεί μια κρίσιμη νομική βάση ώστε η παράνομη κατοχή να ιδωθεί όχι ως ένα ουδέτερο καθεστώς *jus in bello*, αλλά ως κατάσταση που υπάγεται και στο *jus ad bellum*.³³⁹ Το Δικαστήριο τόνισε ότι η κατοχή συνεπάγεται εγγενώς τη συνεχή χρήση βίας σε αλλοδαπό έδαφος και διέπεται από το *jus ad bellum*.³⁴⁰ Κατά το Δικαστήριο, η συνεχιζόμενη προσάρτηση παλαιστινιακών εδαφών και η παρεμπόδιση του

³³⁶ International Court of Justice, *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*, Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986, paras. 176–194, International Court of Justice, *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*, Judgment, I.C.J. Reports 2003, paras. 73–77.

³³⁷ International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 9 July 2004, paras. 87–101, Βλ. επίσης Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, *Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2015), 295–312.

³³⁸ United Nations Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People, *Study on the Legality of the Israeli Occupation of the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, ό.π., p. 36–48.

³³⁹ International Court of Justice, *Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, Advisory Opinion, 19 July 2024, paras. 85–90.

³⁴⁰ *Ibid.*, paras. 94–101.

δικαιώματος του παλαιστινιακού λαού στην αυτοδιάθεση παραβιάζουν θεμελιώδεις αρχές του διεθνούς δικαίου, υπερβαίνουν τα όρια της «απλής κατοχής» και καθιστούν την παρουσία του Ισραήλ παράνομη.³⁴¹

Ιδίως, το Δικαστήριο, συνέδεσε την παρανομία με τον πυρήνα του άρθρου 2(4) του Χάρτη, επισημαίνοντας ότι η απαγόρευση χρήσης ή απειλής βίας δεσμεύει και την κατοχική δύναμη στο πλαίσιο άσκησης αποτελεσματικού ελέγχου.³⁴² Με άλλα λόγια, η διαρκής άσκηση ελέγχου που συνοδεύεται από εδαφική επέκταση, εμπέδωση κυριαρχικών λειτουργιών και άρνηση αυτοδιάθεσης προσεγγίζει, ως προς το νομικό της περιεχόμενο, τον ορισμό της επίθεσης, ακόμη και αν το Δικαστήριο αποφεύγει ρητά τον όρο.³⁴³

Η αποφυγή αυτή δεν αναιρεί τη νομική συνέπεια, ήτοι ότι τα συμπεράσματα περί παράνομης κατοχής ευθυγραμμίζονται με τον ορισμό της επίθεσης όπως προκύπτει τόσο από τον ορισμό της Γενικής Συνέλευσης όσο και από το άρθρο 8 *bis* του Καταστατικού της Ρώμης, στο μέτρο που η παράνομη χρήση βίας περιλαμβάνει και την παράνομη κατοχή/προσάρτηση.

Με βάση προηγούμενα ψηφίσματα της Γενικής Συνέλευσης, μπορούν να εντοπιστούν τρεις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί μια κατοχή ως επίθεση: (1) παραβίαση εδαφικής ακεραιότητας/κυριαρχίας, (2) άρνηση ή παρεμπόδιση της αυτοδιάθεσης, (3) εχθρικός και απρόκλητος χαρακτήρας της συνεχιζόμενης παρουσίας, όπως αποδεικνύεται από ισχυρισμούς μόνιμης ξένης κατοχής, εκτεταμένες απώλειες, μαζικές καταστροφές ή εκτοπισμούς.³⁴⁴

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ίδιας της Γνωμοδότησης και το συνολικό πλαίσιο που έχει ήδη τεθεί από τη διεθνή πρακτική, οι προϋποθέσεις αυτές πληρούνται στην περίπτωση της Παλαιστίνης. Ακόμη και αν η αρχική κατοχή του 1967 προβληθεί ως

³⁴¹ Ibid., paras. 168–176

³⁴² Ibid., paras. 200–205.

³⁴³ Ibid., paras. 212–218.

³⁴⁴ United Nations General Assembly, Resolution 3314 (XXIX), art. 1., United Nations General Assembly, Resolution 2625 (XXV), principle on self-determination.

απάντηση σε απειλή, η συνέχισή της κατά παράβαση του διεθνούς δικαίου και της αυτοδιάθεσης συνιστά πλέον παράνομη χρήση βίας.³⁴⁵

2.6.3 Δικαιώματα του προστατευόμενου πληθυσμού υπό κατοχή και οι πράξεις διοίκησης/ελέγχου κατά τη Γνωμοδότηση.

Η Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου αντιμετωπίζει τη σχέση κατοχικής δύναμης–προστατευόμενου πληθυσμού ως κεντρικό ερμηνευτικό άξονα για την αποτίμηση της νομιμότητας των πολιτικών και πρακτικών στο κατεχόμενο παλαιστινιακό έδαφος. Αφετηριακά, το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η κατοχή συνιστά άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου σε αλλοδαπό έδαφος, η οποία παράγει συγκεκριμένες εξουσίες και καθήκοντα για την κατοχική δύναμη, με πυρήνα την υποχρέωση διοίκησης του εδάφους προς όφελος του προστατευόμενου πληθυσμού.³⁴⁶ Το πλαίσιο αυτό θεμελιώνεται στην παραδοχή ότι η κατοχή είναι κατ' αρχήν προσωρινή, δεν μεταβιβάζει τίτλο κυριαρχίας και δεν μπορεί να λειτουργεί ως εργαλείο μόνιμης εδαφικής ενσωμάτωσης ή αναδιάταξης των κοινωνικών και πολιτικών δομών της κατεχόμενης κοινωνίας.³⁴⁷

Στο ίδιο πνεύμα, το Δικαστήριο διευκρινίζει ότι η μακρά διάρκεια μιας κατοχής, αφ' εαυτής, δεν μεταβάλλει τον νομικό χαρακτηρισμό της υπό το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο.³⁴⁸ Ωστόσο, η παρατεταμένη διάρκεια μπορεί να επηρεάσει αποφασιστικά τη δικαιολόγηση της συνέχισης της παρουσίας της κατοχικής δύναμης υπό το γενικό διεθνές δίκαιο, ιδίως σε συνάρτηση με την απαγόρευση απειλής ή χρήσης βίας, την απαγόρευση απόκτησης εδάφους διά της βίας και το δικαίωμα αυτοδιάθεσης.³⁴⁹ Έτσι, οι πράξεις διοίκησης και οι μορφές ελέγχου δεν εξετάζονται μόνο ως τεχνικές εφαρμογές της κατοχής, αλλά ως στοιχεία που δύνανται να μετασχηματίζουν την

³⁴⁵ International Court of Justice, *Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel...* (2024), paras. 300–305.

³⁴⁶ *Ibid.*, paras. 95–101.

³⁴⁷ United Nations Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People, *Study on the Legality of the Israeli Occupation of the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, 20–23.

³⁴⁸ ICJ, *Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel...* (2024), 118–121.

³⁴⁹ *Ibid.*, paras. 123–130.

κατοχή σε καθεστώς μόνιμης κυριαρχικής επιβολής, με άμεσες συνέπειες στα δικαιώματα του πληθυσμού.³⁵⁰

Το Δικαστήριο επαναλαμβάνει ότι η κατοχική δύναμη διαθέτει ρυθμιστικές αρμοδιότητες μόνο στο μέτρο που αυτές ερείδονται στη στρατιωτική αναγκαιότητα και παραμένουν συμβατές με το προστατευτικό πλέγμα του δικαίου κατοχής.³⁵¹ Η κατεξοχήν αρχή που αναδεικνύεται είναι ότι η κατοχική δύναμη οφείλει να ασκεί τις εξουσίες της ως διαχειρίστρια (administrator) του εδάφους και όχι ως κυρίαρχος, αποφεύγοντας διοικητικές επιλογές που υποτάσσουν διαρκώς τα συμφέροντα του προστατευόμενου πληθυσμού σε αλλότριους σκοπούς.³⁵²

A) Εποικιστική πολιτική ως μηχανισμός ελέγχου.

Στην ανάλυση της εποικιστικής πολιτικής, το Δικαστήριο προσεγγίζει τις πρακτικές εγκατάστασης/συντήρησης εποικισμών όχι ως αποσπασματικές πράξεις, αλλά ως συστηματικό καθεστώς διοίκησης που αναδιαμορφώνει την καθημερινότητα, την ασφάλεια και τα υλικά μέσα επιβίωσης του παλαιστινιακού πληθυσμού. Επαναβεβαιώνει ότι η μεταφορά και εγκατάσταση αμάχου πληθυσμού της κατοχικής δύναμης στο κατεχόμενο έδαφος παραβιάζει το άρθρο 49(6) της Δ' Σύμβασης της Γενεύης, τονίζοντας ότι η απαγόρευση δεν περιορίζεται στην εξαναγκαστική μεταφορά, αλλά αρκεί η παροχή κινήτρων, διευκολύνσεων και πολιτικών που ενθαρρύνουν τη μετεγκατάσταση προσώπων.³⁵³

Παράλληλα, κρίσιμη είναι η διαπίστωση ότι η επέκταση των εποικισμών στηρίζεται σε εκτεταμένη δήμευση ή επίταξη γης, η οποία—όταν εξυπηρετεί τον εποικιστικό πληθυσμό εις βάρος του ντόπιου—παραβιάζει τις σχετικές διατάξεις των Κανονισμών της Χάγης για την προστασία της ιδιοκτησίας και τη διαχείριση δημόσιων αγαθών.

B) Ανθρωπιστικό δίκαιο & διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων:

³⁵⁰ Ibid., paras. 131–136.

³⁵¹ Ibid., paras. 137–141.

³⁵² Ibid., paras. 142–145.

³⁵³ Ibid, paras. 146-154.

Η Γνωμοδότηση προσδίδει ιδιαίτερη σημασία στο ότι η προστασία του πληθυσμού δεν εξαντλείται στο διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο, αλλά συμπληρώνεται από το διεθνές δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το οποίο εξακολουθεί να εφαρμόζεται σε κατοχικά πλαίσια. Το Δικαστήριο δέχεται την εξωεδαφική εφαρμογή βασικών συνθηκών (ICCPR/ICESCR/CERD) ως προς πράξεις που λαμβάνουν χώρα υπό την άσκηση δικαιοδοσίας σε κατεχόμενο έδαφος. Στη βάση αυτή, αξιολογεί νομοθεσία και μέτρα που συνδέονται στενά με τις κατοχικές πρακτικές και καταλήγει ότι υφίσταται συστημική διάκριση και καθεστώδες εκτεταμένων περιορισμών που δεν δικαιολογούνται από αντικειμενικά κριτήρια ή θεμιτό σκοπό. Επιπλέον, επισημαίνει ότι τα μέτρα συντηρούν σχεδόν πλήρη διαχωρισμό μεταξύ κοινοτήτων εποίκων και Παλαιστινίων στη Δυτική Όχθη και στην Ανατολική Ιερουσαλήμ, στοιχείο κρίσιμο για την κατανόηση του κατοχικού ελέγχου ως διοίκησης που θεμελιώνεται σε πολιτικές ανισότητας.

Η ανάλυση των δικαιωμάτων του προστατευόμενου πληθυσμού και των πρακτικών διοίκησης που εξετάζει το Διεθνές Δικαστήριο λειτουργεί ως ερμηνευτικό εργαλείο για τη συνολική αποτίμηση της φύσης της κατοχικής παρουσίας. Όπως προκύπτει από τη Γνωμοδότηση του 2024, όταν οι πράξεις διοίκησης, ο έλεγχος της γης και των πόρων, η ρυθμιστική εξουσία και οι πρακτικές επιβολής ασφάλειας παύουν να εξυπηρετούν τη λογική της προσωρινής διαχείρισης και οδηγούν σε μόνιμη αναδιάταξη του εδάφους, του πληθυσμού και των θεσμών, τότε η κατοχή υπερβαίνει τα όρια του δικαίου της κατοχής και μετασχηματίζεται σε παράνομο εδαφικό καθεστώς.³⁵⁴

2.6.4 Προσάρτηση (*annexation*) και μεταβολή του χαρακτήρα της κατοχής.

Η προσάρτηση αποτελεί τον κατεξοχήν μηχανισμό μετατροπής μιας κατοχής σε παράνομο εδαφικό καθεστώς που συγκρούεται ευθέως με την αρχή της μη απόκτησης εδάφους διά της βίας. Στη Γνωμοδότηση του 2024, το ΔΔΧ αφιέρωσε τις παραγράφους 157–179 στην έννοια της προσάρτησης, εξετάζοντας τις ισραηλινές πολιτικές και πρακτικές και τη (μη) νομιμότητά τους.

³⁵⁴ United Nations Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People, *Study on the Legality of the Israeli Occupation of the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, ό.π., p. 35-74.

A) Η απαγόρευση απόκτησης εδάφους διά της βίας ως βάση της απαγόρευσης προσάρτησης:

Η προσάρτηση του συνόλου ή μέρους κατεχόμενου εδάφους από κατοχική δύναμη θεωρείται μορφή επιθετικότητας κατά το άρθρο 5(3) του Ψηφίσματος 3314 ενώ η αρχή του «απαραδέκτου της απόκτησης εδάφους διά του πολέμου» τονίσθηκε ήδη στο Ψήφισμα 242 (1967) του Συμβουλίου Ασφαλείας και επαναλήφθηκε σε μεταγενέστερα ψηφίσματα.³⁵⁵ Η Διακήρυξη Φιλικών Σχέσεων (1970) κατοχυρώνει ότι καμία εδαφική απόκτηση που προκύπτει από απειλή ή χρήση βίας δεν αναγνωρίζεται ως νόμιμη.³⁵⁶ Το ΔΔΧ, άλλωστε, έχει ήδη συνδέσει την εδαφική ακεραιότητα με το εθιμικό διεθνές δίκαιο (Wall, 2004, παρ. 86) και έχει επιβεβαιώσει ότι η εδαφική ακεραιότητα μη αυτοκυβερνώμενου εδάφους ως απόρροια της αυτοδιάθεσης έχει εθιμικό χαρακτήρα (Chagos, 2019, παρ. 159).³⁵⁷ Συνεπώς, η απόκτηση κατεχόμενου εδάφους από την κατοχική δύναμη είναι παράνομη και αντίκειται στο άρθρο 2§4 του Χάρτη, ενώ η απαγόρευση συνδέεται άρρηκτα με την αυτοδιάθεση του παλαιστινιακού λαού.

B) Ο ορισμός της προσάρτησης στο ΔΔΧ (παρ. 158) και η ένταξη γύρω από το στοιχείο της «πρόθεσης»:

Το Δικαστήριο όρισε την προσάρτηση ως «την διά της βίας απόκτηση, από την κατοχική δύναμη, του εδάφους που κατέχει, δηλαδή την ενσωμάτωσή του στο έδαφος της κατοχικής δύναμης», επισημαίνοντας ότι προϋποθέτει πρόθεση άσκησης μόνιμου ελέγχου (παρ. 158). Ωστόσο, η εστίαση στην πρόθεση κινδυνεύει να παραγνωρίσει ότι ορισμένες πρακτικές, όπως οι εποικισμοί και η δήμευση γης, είναι από τη φύση τους παράνομες και έχουν μόνιμες, μη αναστρέψιμες συνέπειες.³⁵⁸ Με αυτή τη λογική, η πρόθεση δεν θα έπρεπε να αποτελεί προϋπόθεση για τη διαπίστωση της παρανομίας

³⁵⁵ United Nations General Assembly, Resolution 3314 (XXIX), *Definition of Aggression*, 14 December 1974, art. 5(3), United Nations Security Council, Resolution 242 (1967), 22 November 1967.

³⁵⁶ United Nations General Assembly, Resolution 2625 (XXV), *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations*, 24 October 1970.

³⁵⁷ International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 9 July 2004, para. 86, International Court of Justice, *Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965*, Advisory Opinion, 25 February 2019, para. 159.

³⁵⁸ International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 9 July 2004, paras. 120–122.

της εδαφικής προσάρτησης διά της βίας, οι ίδιες οι πράξεις αρκούν για να συγκροτήσουν το τετελεσμένο και την παρανομία.

Γ) De facto και de jure προσάρτηση κατά το ΔΔΧ (παρ. 160 και 173):

Παρά τη θεωρητική συζήτηση, το Δικαστήριο διατήρησε ρητά τη διάκριση: *de jure* προσάρτηση είναι η ρητή δήλωση κυριαρχίας, ενώ *de facto* προσάρτηση είναι πράξεις που, χωρίς επίσημη δήλωση, δημιουργούν τετελεσμένα επί του εδάφους και παγιώνουν μόνιμο έλεγχο (παρ. 160). Εξετάζοντας το σύνολο των πολιτικών και πρακτικών στο κατεχόμενο παλαιστινιακό έδαφος, το Δικαστήριο κατέληξε ότι αυτές συνιστούν προσάρτηση μεγάλων τμημάτων (παρ. 173), ακριβώς επειδή έχουν μόνιμο χαρακτήρα και μη αναστρέψιμες συνέπειες. Το καθοριστικό στοιχείο είναι ότι οι πρακτικές έχουν σχεδιαστεί και υλοποιηθεί ώστε να παραμείνουν σε ισχύ. Επομένως, η επίκληση της προσωρινότητας δεν μπορεί να λειτουργήσει ως δικαιολογία βάσει του δικαίου της κατοχής, ενώ το Δικαστήριο έκρινε ότι οι πρακτικές αυτές καθιστούν την παρουσία του Ισραήλ παράνομη.³⁵⁹

2.6.5 Έννομες συνέπειες για τρίτα κράτη: υποχρεώσεις *erga omnes*, μη αναγνώριση και μη συνδρομή.

Όταν μια κατάσταση προκύπτει από σοβαρή παραβίαση επιτακτικών κανόνων (όπως η απαγόρευση χρήσης βίας για απόκτηση εδάφους και η άρνηση αυτοδιάθεσης), ενεργοποιούνται όχι μόνο υποχρεώσεις του παραβιάζοντος κράτους αλλά και

³⁵⁹ Στο πεδίο των πραγματικών εξελίξεων που εντείνουν το στοιχείο της «πρόθεσης μόνιμου ελέγχου», Ισραηλινοί αξιωματούχοι έχουν ανακοινώσει σχέδια και προθέσεις προσάρτησης του κατεχόμενου παλαιστινιακού εδάφους. Σε δήλωση της 11ης Νοεμβρίου 2024, ο Υπουργός Οικονομικών Smotrich ανακοίνωσε σχέδιο επιβολής ισραηλινής κυριαρχίας και προσάρτησης της κατεχόμενης Δυτικής Όχθης το 2025, επιβεβαιώνοντας ότι προπαρασκευαστικές ενέργειες βρίσκονται ήδη σε εξέλιξη. Κατά το ίδιο πλαίσιο που παρατίθεται, τα σχέδια περιλαμβάνουν και τη Λωρίδα της Γάζας, όπου αναφέρεται μαζική αναγκαστική μεταφορά Παλαιστινίων και κατασκευή στρατιωτικών βάσεων. Επιπλέον, η ανακοίνωση Προέδρου των ΗΠΑ περί αναγκαστικής μεταφοράς του πληθυσμού της Γάζας προς Ιορδανία και Αίγυπτο και περί ανάληψης ελέγχου της Λωρίδας —την οποία αγκάλιασε η ακροδεξιά ισραηλινή κυβέρνηση— παρουσιάζεται ως παράγοντας που ενίσχυσε την επέκταση εποίκισμών και τη δήμευση γης στη Δυτική Όχθη. Όλα αυτά λειτουργούν σωρευτικά ως ενδείξεις εμπέδωσης ενός παράνομου εδαφικού καθεστώτος που υπερβαίνει το πλαίσιο της κατοχής και συγκλίνει προς την απαγορευμένη εδαφική μεταβολή διά της βίας. Agence France-Presse (AFP), *Israel's Smotrich pledges to annex occupied West Bank in 2025*, Daily Sabah, 11 November 2024, The New Arab Staff, *Smotrich calls for Israeli annexation of West Bank in 2025*, 11 November 2024.

υποχρεώσεις των λοιπών κρατών έναντι της διεθνούς κοινότητας στο σύνολό της (*erga omnes*).³⁶⁰

A) Η αρχές μη αναγνώρισης και μη συνδρομής:

Το ΔΔΧ προσδιόρισε ρητά τις υποχρεώσεις των κρατών: τα κράτη μέλη υποχρεούνται να μην αναγνωρίζουν οποιαδήποτε μεταβολή του φυσικού χαρακτήρα, της δημογραφικής σύνθεσης, της θεσμικής δομής ή του καθεστώτος του εδάφους που κατέχεται από το Ισραήλ, συμπεριλαμβανομένης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ, και όλα τα κράτη υποχρεούνται να μην αναγνωρίζουν ως νόμιμη την κατάσταση που απορρέει από την παράνομη παρουσία του Ισραήλ στο κατεχόμενο παλαιστινιακό έδαφος και να μην παρέχουν βοήθεια ή συνδρομή στη διατήρησή της (παρ. 278–279). Με άλλα λόγια, δεν πρόκειται μόνο για πολιτική επιλογή αλλά για υποχρέωση αποχής.

Στο πλαίσιο αυτό, κράτη που αναγνωρίζουν τη νόμιμη παρουσία του Ισραήλ στο οPt ή συνδράμουν στη διατήρηση της κατάστασης παραβιάζουν διεθνείς υποχρεώσεις. Ενδεικτικά, η αναγνώριση από τις ΗΠΑ της Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσας του Ισραήλ και η μεταφορά της πρεσβείας τους στην Ιερουσαλήμ αναφέρονται ως παράνομες πράξεις, καθώς συνιστούν αναγνώριση της ισραηλινής εδαφικής προσάρτησης της Ανατολικής Ιερουσαλήμ, ενώ σημειώνεται ότι η πρεσβεία ανεγέρθηκε σε ιδιωτική παλαιστινιακή γη που αφαιρέθηκε παρανόμως.³⁶¹

B) Θετικές υποχρεώσεις:

Πέραν των αρνητικών υποχρεώσεων μη αναγνώρισης και μη συνδρομής, τα τρίτα κράτη υπέχουν και θετικές υποχρεώσεις: καθήκον πρόληψης πράξεων εδαφικής προσάρτησης διά της βίας και υποχρέωση να ενεργούν για τον τερματισμό και την αποτροπή περαιτέρω προσάρτησης στο μέλλον.³⁶² Η στήριξη ή η αδράνεια τρίτων κρατών συνιστά αποτυχία διασφάλισης της διεθνούς ειρήνης και ασφάλειας και υπονομεύει τη διεθνή έννομη τάξη που βασίζεται σε κανόνες.

³⁶⁰ ICJ, *Legal Consequences Arising from the Policies and Practices of Israel...* (2024), paras. 271–274, International Law Commission, *Draft Articles on State Responsibility* (2001), arts. 40–41, ICJ, *Barcelona Traction* (1970), para. 33.

³⁶¹ ICJ (2024), paras. 233–240, UN Security Council Resolution 478 (1980), UN General Assembly Resolution ES-10/19 (2017).

³⁶² ICJ (2024), paras. 274–276, ILC, *Draft Articles*, art. 41(1).

Στην ίδια κατεύθυνση, σύμφωνα με την Γνωμοδότηση του 2024 (παρ. 274) και τους κανόνες περί ευθύνης κρατών, η παράνομη χρήση βίας συνιστά παραβίαση *erga omnes*, άρα τα κράτη έχουν υποχρέωση δράσης, μονομερώς και μέσω περιφερειακών ομάδων/θεσμών, για να αποτραπεί η συνέχιση της επιθετικότητας. Τα μέτρα που αναφέρονται ενδεικτικά περιλαμβάνουν στοχευμένες κυρώσεις, διακοπή διπλωματικών σχέσεων και ενεργοποίηση καθολικής δικαιοδοσίας για το έγκλημα της επίθεσης, καθώς και λογοδοσία πολιτών και επιχειρήσεων που συνδράμουν στη διατήρηση της κατοχής (π.χ. μέσω συμμετοχής στον κατοχικό στρατό ή μέσω οικονομικών δραστηριοτήτων που διευκολύνουν την παράνομη κατάσταση).³⁶³

Γ) Αντίμετρα από τρίτα κράτη για σοβαρές παραβιάσεις επιτακτικών κανόνων:

Ενώ το δικαίωμα αντίμετρων του ζημιωθέντος κράτους αποτελεί κλασικό εργαλείο, η δυνατότητα τρίτων κρατών να λαμβάνουν αντίμετρα για παραβιάσεις *jus cogens* υπήρξε αμφιλεγόμενη.³⁶⁴ Ωστόσο, έχει αναπτυχθεί αυξανόμενη πρακτική αντίμετρων από τρίτα κράτη σε περιπτώσεις παραβίασης επιτακτικών κανόνων. Στοχευμένα αντίμετρα μπορούν να περιλαμβάνουν: αποχή από διπλωματικές/προξενικές σχέσεις, διακοπή προμήθειας στρατιωτικού εξοπλισμού και εκπαίδευσης, εμπάργκο όπλων, εμπορικούς/χρηματοπιστωτικούς περιορισμούς, πάγωμα περιουσιακών στοιχείων και ατομικές κυρώσεις. Τέτοια μέτρα μπορούν να στοχεύουν οργανώσεις εποίκων, πολιτικούς εκπροσώπους, στρατιωτικό προσωπικό, τράπεζες, χρηματοπιστωτικά ιδρύματα και επιχειρήσεις που χρηματοδοτούν ή συμβάλλουν στο εποικιστικό εγχείρημα ή σε άλλες παρεπόμενες παραβιάσεις διεθνούς δικαίου κατά του προστατευόμενου παλαιστινιακού πληθυσμού, στηρίζοντας την παράνομη κατοχή.³⁶⁵

Από τη συνδυασμένη ανάγνωση των κανόνων του δικαίου κατοχής, των κανόνων του *jus ad bellum*, της απαγόρευσης προσάρτησης και της αυτοδιάθεσης, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η κατοχή είναι παράνομη: είτε επειδή προέκυψε από παράνομη πράξη επιθετικότητας το 1967, είτε —έστω *arguendo*— επειδή, ακόμη και αν προβλήθηκε αρχικά ως νόμιμη άμυνα, η μεταγενέστερη διοίκηση παραβιάζει

³⁶³ Rome Statute of the ICC, arts. 25(3)(c)–(d), UN Guiding Principles on Business and Human Rights (2011), Principles 11–24, ICJ (2024), paras. 277–279.

³⁶⁴ ILC, Draft Articles, arts. 49–54.

³⁶⁵ James Crawford, *Brownlie's Principles of Public International Law*, 724–732, ICJ, *Wall Advisory Opinion* (2004), paras. 159–162.

κατάφωρα την αμεσότητα, αναγκαιότητα και αναλογικότητα και επιδεινώνει την παρανομία μέσω *de facto* και *de jure* προσάρτησης, συστηματικής άρνησης αυτοδιάθεσης και θεσμοθετημένων διακρίσεων.³⁶⁶ Ως εκ τούτου, ενεργοποιείται όχι μόνο η διεθνής ευθύνη του Ισραήλ, αλλά και ένα πλέγμα υποχρεώσεων όλων των κρατών: να μην αναγνωρίζουν, να μην συνδράμουν και να συνεργάζονται για τον τερματισμό της παράνομης κατάστασης, με τον ΟΗΕ να φέρει κεντρική ευθύνη στον ορίζοντα της επιστροφής των προσφύγων και της διάλυσης της παράνομης κατοχικής διοίκησης.³⁶⁷

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΥΘΥΝΗ.

Το παρόν κεφάλαιο επικεντρώνεται στη συστηματική ανάλυση των έννομων συνεπειών που απορρέουν από τη δημιουργία και διατήρηση παράνομων εδαφικών καθεστώτων, εντάσσοντας το ζήτημα στον πυρήνα του δικαίου της διεθνούς ευθύνης. Στόχος είναι η αποσαφήνιση των προϋποθέσεων θεμελίωσης της ευθύνης, όπως αυτές έχουν κωδικοποιηθεί από τη Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου (International Law Commission – ILC), καθώς και η νομολογιακή τους εξειδίκευση σε περιπτώσεις παράνομων εδαφικών καταστάσεων.

3.1.1 Προϋποθέσεις διεθνούς ευθύνης.

Η ανάλυση εκκινεί από τη θεωρία της διεθνούς ευθύνης, η οποία αποτελεί θεμελιώδη θεσμό του διεθνούς δικαίου και ενεργοποιείται όταν συντρέχουν σωρευτικά ορισμένα αντικειμενικά και υποκειμενικά στοιχεία. Τα αντικειμενικά στοιχεία είναι α) η αναντιστοιχία συγκεκριμένης πράξης με διεθνή υποχρέωση, β) η πρόκληση βλάβης σε άλλο υποκείμενο του διεθνούς δικαίου, γ) η απουσία περιστάσεων που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα της πράξης.³⁶⁸ Τα υποκειμενικά στοιχεία που πρέπει να πληρούνται

³⁶⁶ ICJ (2024), paras. 285–289, ICJ, *Wall Advisory Opinion* (2004), paras. 155–160.

³⁶⁷ UN Charter, arts. 1(2), 55, ICJ (2024), para. 289.

³⁶⁸ Antonio Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, μτφρ. Γιάννης Σαριδάκης, επιμ. Φωτεινή Παζαρτζή (Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2012), σελ. 292, 299 επ.

εν συνεχεία είναι α) ο καταλογισμός σε ένα κράτος της παράνομης πράξης ή παράλειψης και β) σε ορισμένες περιπτώσεις η υπαιτιότητα του αξιωματούχου που διαπράττει την διεθνώς άδικη πράξη.³⁶⁹

Ωστόσο, στις περιπτώσεις των παράνομων εδαφικών καθεστώτων τα στοιχεία της υποκειμενικής και αντικειμενικής υπόστασης εμφανίζονται διακριτά από τα παραπάνω καθώς πρόκειται για παραβίαση υποχρεώσεων που αποβλέπουν στην εξυπηρέτηση συλλογικών συμφερόντων της διεθνούς κοινότητας, ήτοι θεμελιώδεις αξίες όπως η ειρήνη, τα ανθρώπινα δικαιώματα ή η αυτοδιάθεση, οι οποίες γενούν υποχρεώσεις *erga omnes* και έτσι γίνεται λόγος για επιβαρυσμένη ευθύνη.³⁷⁰ Συνεπεία μιας τέτοιας παραβίασης, αναδύεται μια «δημόσια σχέση» μεταξύ του κράτους που επιδεικνύει την παράνομη συμπεριφορά και όλων των κρατών της διεθνούς κοινότητας. Ο δημόσιος αυτός χαρακτήρας έγκειται στο ότι οποιοδήποτε άλλο κράτος, ανεξάρτητα από αυτό που έχει υποστεί την βλάβη, μπορεί να επικαλεστεί την ευθύνη του παραβιάζοντος κράτους.³⁷¹ Σε αυτή την περίπτωση, σύμφωνα με το άρθρο 26 του Σχεδίου της ΕΔΔ δεν έχουν εφαρμογή οι περιστάσεις που αίρουν το άδικο.³⁷² Επίσης σε επίπεδο εννόμων συνεπειών και αντίδρασης τα τρίτα κράτη υπέχουν συγκεκριμένες συλλογικές υποχρεώσεις απέναντι στον παραβάτη αναγκαστικών κανόνων δικαίου, που θα εξετάσουμε εκτενέστερα παρακάτω.³⁷³

Υπό το πρίσμα των ανωτέρω, τα στοιχεία που διαφοροποιούν τη στοιχειοθέτηση της επιβαρυσμένης ευθύνης διαγράφονται ως εξής: Πρώτον, απαιτείται η παραβίαση θεμελιώδους κανόνα του διεθνούς δικαίου (ανθρώπινα δικαιώματα, αυτοδιάθεση των λαών), δεύτερον η υποχρέωση σεβασμού του θεμελιώδους κανόνα οφείλεται σε όλα τα μέλη της διεθνούς κοινότητας και τρίτον, αφορά συλλογικό δικαίωμα της διεθνούς κοινότητας και φέρει αυξημένη κανονιστική ισχύ. Περαιτέρω, κι εδώ, απαιτείται ο καταλογισμός της παραβίασης σε κράτος, σύμφωνα με τους κανόνες του διεθνούς δικαίου περί απόδοσης πράξεων και παραλείψεων, ανεξαρτήτως του αν η παράνομη συμπεριφορά εκδηλώνεται άμεσα μέσω κρατικών οργάνων ή

³⁶⁹ Ibid, σελ. 292-293.

³⁷⁰ Ibid, σελ. 311-312.

³⁷¹ Ibid, σελ. 322-324.

³⁷² ILC, *Draft Articles*, art. 26 and commentary.

³⁷³ ILC, *Draft Articles*, arts. 40-41.

έμμεσα μέσω δομών de facto εξουσίας.³⁷⁴ Κοινή στις δύο κατηγορίες παραμένει εν γένει η ρύθμιση των υποκειμενικών και αντικειμενικών στοιχείων της ευθύνης πέραν της φύσης και της βαρύτητας της υποχρέωσης που παραβιάζεται, της ζημίας, της υπαιτιότητας και της επίκλησης περιστάσεων που αίρουν τον άδικο χαρακτήρα της πράξης, η οποία αποκλείεται .

A) Η παραβίαση θεμελιώδους κανόνα του διεθνούς δικαίου :

Στο πλαίσιο των παράνομων εδαφικών καθεστώτων, οι σχετικές παραβιάσεις συνδέονται κατά κανόνα με θεμελιώδεις κανόνες του διεθνούς δικαίου, όπως η απαγόρευση της απειλής ή χρήσης βίας, η αρχή του σεβασμού της εδαφικής ακεραιότητας και πολιτικής ανεξαρτησίας των κρατών, καθώς και η απαγόρευση απόκτησης εδάφους διά της βίας.³⁷⁵ Η παραβίασή τους δεν περιορίζεται στην πρόκληση διμερών έννομων συνεπειών μεταξύ του υπεύθυνου κράτους και του άμεσα θιγόμενου υποκειμένου, αλλά προσβάλλει συλλογικά συμφέροντα της διεθνούς κοινότητας στο σύνολό της, ενεργοποιώντας ένα διευρυμένο πλέγμα διεθνούς ευθύνης.

Ιδιαίτερη δογματική σημασία παρουσιάζει, στο πλαίσιο αυτό, η διάκριση μεταξύ της πρωτογενούς διεθνώς άδικης πράξης και της διαρκούς παράνομης κατάστασης που αυτή γεννά.³⁷⁶ Στα παράνομα εδαφικά καθεστάτα, η διεθνής παρανομία δεν εξαντλείται συνήθως σε ένα μεμονωμένο γεγονός –όπως μια αρχική στρατιωτική επέμβαση, μια πράξη προσάρτησης ή μονομερούς απόσχισης– αλλά παράγει μια συνεχιζόμενη και αυτοτελή κατάσταση παρανομίας, η οποία παρατείνεται στον χρόνο και ανανεώνεται καθημερινά. Η διατήρηση στρατευμάτων κατοχής, η άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου ή διοίκησης, η επιβολή νομικών και θεσμικών μεταβολών στο κατεχόμενο έδαφος, η συστηματική αλλοίωση του δημογραφικού χαρακτήρα του πληθυσμού, καθώς και οι εκτεταμένες και δομικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων συνιστούν επιμέρους εκδηλώσεις μιας ενιαίας διαρκούς παραβίασης θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου.³⁷⁷

³⁷⁴ Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, 322–324.

³⁷⁵ Charter of the United Nations, arts. 2(4), 2(1); Friendly Relations Declaration (GA Res 2625 (XXV), 1970).

³⁷⁶ ILC, *Draft Articles*, art. 14 and commentary.

³⁷⁷ Enzo Cannizzaro, “The Role of Proportionality in the Law of International Countermeasures,” *European Journal of International Law* 12, no. 5 (2001): 889–916.

Η προσέγγιση αυτή έχει κρίσιμες συνέπειες ως προς τον χρόνο τέλεσης της παρανομίας, την παραγραφή αξιώσεων, καθώς και το περιεχόμενο των υποχρεώσεων του υπεύθυνου κράτους.³⁷⁸ Ειδικότερα, η ευθύνη δεν περιορίζεται στην παροχή επανόρθωσης για το αρχικό παράνομο γεγονός, αλλά θεμελιώνει πρωτίστως υποχρέωση άμεσης παύσης της παράνομης κατάστασης και πλήρους αποκατάστασης της νομιμότητας. Παράλληλα, η διαρκής φύση της παρανομίας ενισχύει την υποχρέωση τρίτων κρατών να μην αναγνωρίζουν ως νόμιμη την παράνομη κατάσταση και να απέχουν από κάθε πράξη που θα μπορούσε να συνεπάγεται έμμεση ή άμεση νομιμοποίησή της.³⁷⁹

Η διεθνής νομολογία έχει επανειλημμένα επιβεβαιώσει τον διαρκή χαρακτήρα τέτοιων παραβιάσεων. Ήδη από τη Γνωμοδότηση για τη Ναμίμπια, το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης υπογράμμισε ότι η παράνομη παρουσία και διοίκηση ενός εδάφους δεν παγιώνεται με την πάροδο του χρόνου και ότι το υπεύθυνο κράτος υπέχει συνεχή υποχρέωση παύσης της παράνομης κατάστασης.³⁸⁰ Η ίδια συλλογιστική επανεμφανίστηκε στη Γνωμοδότηση για το Αρχιπέλαγος Chagos, όπου η διεθνής παρανομία συνδέθηκε άρρηκτα με τη μη ολοκλήρωση της διαδικασίας αποαποικιοποίησης και τη διαρκή παραβίαση του δικαιώματος αυτοδιάθεσης του πληθυσμού.³⁸¹ Αντίστοιχα, στην πρόσφατη Γνωμοδότηση αναφορικά με τα Παλαιστινιακά Κατεχόμενα Εδάφη, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε ότι η μακροχρόνια κατοχή, σε συνδυασμό με πρακτικές προσάρτησης, εποίκισμού και συστηματικής καταστολής, συνιστά διαρκή παραβίαση θεμελιωδών κανόνων του διεθνούς δικαίου, η οποία ενεργοποιεί όχι μόνο την ευθύνη του κατέχοντος κράτους, αλλά και τις συλλογικές υποχρεώσεις της διεθνούς κοινότητας.³⁸²

B) Το ζήτημα του καταλογισμού στα παράνομα εδαφικά καθεστάτα:

Στο επίπεδο του καταλογισμού, τα παράνομα εδαφικά καθεστάτα αναδεικνύουν με ιδιαίτερη ένταση τις εννοιολογικές και πρακτικές δυσχέρειες που

³⁷⁸ ILC, *Draft Articles*, art. 14; art. 15.

³⁷⁹ ILC, *Draft Articles*, arts. 30, 41(2).

³⁸⁰ Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia, Advisory Opinion, ICJ Reports 1971, paras. 118–126.

³⁸¹ Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965, Advisory Opinion, ICJ Reports 2019, paras. 177–181.

³⁸² Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports 2024, paras. 243–279.

προκύπτουν όταν η άσκηση δημόσιας εξουσίας λαμβάνει υβριδικές και έμμεσες μορφές. Η ύπαρξη de facto αρχών, μη αναγνωρισμένων μορφωμάτων ή τοπικών διοικητικών δομών, οι οποίες λειτουργούν υπό τη στρατιωτική, πολιτική, οικονομική ή θεσμική στήριξη τρίτου κράτους, εγείρει το κρίσιμο ερώτημα της απόδοσης των σχετικών πράξεων στο κράτος που ασκεί τον πραγματικό έλεγχο επί του εδάφους. Στο πλαίσιο αυτό, το δόγμα του αποτελεσματικού ελέγχου αναδεικνύεται σε καίριο ερμηνευτικό εργαλείο για την αποτροπή δημιουργίας κενού ευθύνης .

Η έννοια του αποτελεσματικού ελέγχου επιτρέπει τη μετατόπιση της ανάλυσης προς την άσκηση καθοριστικής επιρροής. Μέσω αυτής, η διεθνής έννομη τάξη καθιστά δυνατή την απόδοση πράξεων de facto αρχών στο κράτος που διαθέτει την ουσιαστική δυνατότητα να κατευθύνει, να υποστηρίζει ή να διατηρεί τη λειτουργία τους, ακόμη και ελλείψει τυπικής σχέσης ιεραρχικής εξάρτησης ή διεθνούς αναγνώρισης.³⁸³ Ο αποτελεσματικός έλεγχος δεν ταυτίζεται κατ' ανάγκη με την άμεση διοίκηση ή τη συνεχή έκδοση εντολών, αλλά συνδέεται με τη συνολική ικανότητα ενός κράτους να καθορίζει το πολιτικό, στρατιωτικό και θεσμικό πλαίσιο εντός του οποίου δρουν οι τοπικές αρχές.

Η νομολογία των διεθνών δικαιοδοτικών οργάνων έχει διαμορφώσει σταδιακά και πολυεπίπεδα την έννοια αυτή. Το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, στην υπόθεση Nicaragua, έκρινε ότι για να είναι καταλογιστέες στις ΗΠΑ οι εκ μέρους των Contras παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου, θα έπρεπε οι πράξεις τους να τελούν υπό τον αποτελεσματικό έλεγχο των ΗΠΑ, εξειδικεύοντας περαιτέρω την έννοια του αποτελεσματικού ελέγχου σε συγκεκριμένες οδηγίες για την τέλεση των παράνομων πράξεων.³⁸⁴ Στο πεδίο του διεθνούς ποινικού δικαίου, το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο, αν και κινείται σε διαφορετικό κανονιστικό πλαίσιο, συνέβαλε στη θεωρητική αποσαφήνιση της έννοιας του ελέγχου στην υπόθεση Tadić, όπου εισήγαγε την έννοια του γενικού ελέγχου ενός κράτους, χωρίς την ανάγκη ύπαρξης επιμέρους συγκεκριμένων εντολών.³⁸⁵

³⁸³ Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, 295-298.

³⁸⁴ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*, Judgment, ICJ Reports 1986, paras. 109-115.

³⁸⁵ *Prosecutor v. Tadić*, IT-94-1-A, Appeals Chamber Judgment, 15 July 1999, paras. 117-145.

Καθοριστική, ωστόσο, υπήρξε η συμβολή του Ευρωπαϊκού Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το οποίο ανέπτυξε μια συνεκτική εκδοχή του αποτελεσματικού ελέγχου στο πλαίσιο των παράνομων εδαφικών καθεστώτων. Στις υποθέσεις που αφορούσαν τη Βόρεια Κύπρο, το Δικαστήριο διαμόρφωσε τη θέση ότι η άσκηση συνολικού και αποτελεσματικού ελέγχου από ένα κράτος επί ξένου εδάφους συνεπάγεται την ευθύνη του όχι μόνο για τις πράξεις των δικών του οργάνων, αλλά και για τις πράξεις της τοπικής διοίκησης που επιβιώνει και λειτουργεί χάρη στη στρατιωτική και πολιτική του στήριξη. Η ύπαρξη αυτονομίας της τοπικής διοίκησης δεν αναιρεί, υπό αυτή την οπτική, τον καταλογισμό, εφόσον η συνολική εξάρτησή της από το ελέγχον κράτος παραμένει καθοριστική.³⁸⁶ Στην υπόθεση *Loizidou*, το Δικαστήριο, κινούμενο πιο κοντά στην υπόθεση *Tadic*, έκρινε ότι η εκτεταμένη στρατιωτική παρουσία, σε συνδυασμό με την αποφασιστική πολιτική και στρατιωτική στήριξη της τοπικής διοίκησης, αρκεί για να αποδοθούν στο κράτος κατοχής οι πράξεις και παραλείψεις που τελούνται στο κατεχόμενο έδαφος.³⁸⁷ Ο αποτελεσματικός έλεγχος, υπό αυτή την έννοια, δεν προϋποθέτει άμεση διοικητική ενσωμάτωση ούτε συνεχή παροχή συγκεκριμένων εντολών, αλλά συνίσταται στη συνολική δυνατότητα καθορισμού του θεσμικού και πραγματικού πλαισίου εντός του οποίου ασκείται η εξουσία.

Ιδιαίτερη βαρύτητα παρουσιάζει, συναφώς, η υπόθεση *Plașcu*, στην οποία το Δικαστήριο ανέπτυξε μια σύνθετη και κατανεμημένη αντίληψη της ευθύνης. Από τη μία πλευρά, αναγνώρισε την ευθύνη του κράτους που ασκεί αποφασιστική επιρροή μέσω αποτελεσματικού ελέγχου επί του αποσχιστικού μορφώματος. Από την άλλη, προσδιόρισε τις θετικές υποχρεώσεις του *de jure* κυρίαρχου κράτους, υπογραμμίζοντας ότι η απώλεια αποτελεσματικού ελέγχου δεν συνεπάγεται πλήρη απαλλαγή από κάθε διεθνή υποχρέωση, αλλά περιορίζει το εύρος τους στο μέτρο των πραγματικών δυνατοτήτων δράσης.³⁸⁸ Η προσέγγιση αυτή αποτρέπει τόσο την πλήρη αποσύνδεση της ευθύνης από την πραγματική ισχύ όσο και την αδικαιολόγητη απαλλαγή του κυρίαρχου κράτους.

³⁸⁶ *Cyprus v. Turkey*, Judgment, ECHR Reports 2001-IV, paras. 76–81.

³⁸⁷ *Loizidou v. Turkey (Preliminary Objections)*, Judgment, 23 March 1995, Series A no. 310, paras. 62–64.

³⁸⁸ *Plașcu and Others v. Moldova and Russia*, Judgment, 8 July 2004, paras. 312–352.

Η ίδια λειτουργική προσέγγιση επανεμφανίζεται, με διαφορετικό κανονιστικό υπόβαθρο, στη Νομολογία του Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης αναφορικά με τα Παλαιστινιακά Κατεχόμενα Εδάφη. Στη Γνωμοδότηση για τις συνέπειες της ανέγερσης του τείχους, καθώς και στην πρόσφατη γνωμοδότηση για τη νομιμότητα της παρατεταμένης κατοχής, το Δικαστήριο συνέδεσε την ύπαρξη αποτελεσματικού ελέγχου με τη συνεχιζόμενη άσκηση εξουσίας επί του εδάφους, του πληθυσμού και των φυσικών πόρων.³⁸⁹ Η κατοχή δεν αντιμετωπίζεται ως στιγμιαίο γεγονός, αλλά ως διαρκής κατάσταση, εντός της οποίας το ελέγχον κράτος φέρει πλήρη ευθύνη για τις πράξεις που απορρέουν από την άσκηση αυτής της εξουσίας. Ιδίως, το Δικαστήριο τόνισε ότι η ύπαρξη τοπικών διοικητικών δομών δεν αναιρεί τον καταλογισμό, εφόσον ο καθοριστικός έλεγχος επί κρίσιμων λειτουργιών παραμένει στα χέρια του κράτους κατοχής.

Η σύγκλιση αυτή ενισχύθηκε περαιτέρω από την πρόσφατη απόφαση του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Ukraine v. Russia (re Crimea)*. Το ΕΔΔΑ έκρινε ότι ήδη από το αρχικό στάδιο της στρατιωτικής παρουσίας, πριν ακόμη την επίσημη προσάρτηση, η Ρωσία ασκούσε αποτελεσματικό έλεγχο επί της Κριμαίας, λόγω της αποφασιστικής στρατιωτικής ισχύος και της άμεσης ικανότητας επιβολής κανόνων και αποφάσεων.³⁹⁰

Συνολικά, μέσω της έννοιας του αποτελεσματικού ελέγχου, καθίσταται δυνατός ο καταλογισμός πράξεων που τελούνται σε καθεστώς θεσμικής αμφισημίας, διασφαλίζοντας ιδίως την αποτελεσματική λειτουργία του ανθρωπιστικού δικαίου και του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του πληθυσμού που ζει υπό την εξουσία της κατέχουσας δύναμης.

Γ) Η εξωεδαφική εφαρμογή του δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων:

Η ύπαρξη παράνομων εδαφικών καθεστώτων, όπως η στρατιωτική κατοχή ή η de facto απόσχιση χωρίς διεθνή αναγνώριση, αναδεικνύει με ιδιαίτερη οξύτητα τη σταδιακή αλλά σταθερή μετατόπιση της διεθνούς έννομης τάξης από το κράτος προς

³⁸⁹ Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports 2004, paras. 78–101, Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, Advisory Opinion, ICJ Reports 2024, paras. 243–279.

³⁹⁰ *Ukraine v. Russia (re Crimea)*, Grand Chamber Judgment, ECHR, 25 June 2024, paras. 128–132, 349–372.

το άτομο ως κεντρικό υποκείμενο προστασίας. Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε τέτοιες καταστάσεις δεν μπορεί να συναρτάται με τη νομιμότητα του εδαφικού καθεστώτος, διότι μια τέτοια προσέγγιση θα αναιρούσε τον ίδιο τον *raison d'être* του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων, δηλαδή την καθολική, αδιαπραγμάτευτη και μη εξαρτώμενη από πολιτικά τετελεσμένα προστασία του ανθρώπου.³⁹¹ Η σύγχρονη θεωρία και νομολογία απορρίπτουν, συνεπώς, ρητά κάθε αντίληψη περί «γκρίζων ζωνών δικαιωμάτων», εντός των οποίων η παρανομία της εξουσίας θα οδηγούσε σε αποδυνάμωση ή αναστολή των διεθνών εγγυήσεων. Αντιθέτως, η παρανομία του καθεστώτος λειτουργεί ως ενισχυτικός παράγοντας προστασίας, ακριβώς επειδή αυξάνει τον κίνδυνο αυθαιρεσίας και καταχρηστικής άσκησης ισχύος εις βάρος του πληθυσμού.³⁹²

Στον πυρήνα της προσέγγισης αυτής βρίσκεται η αρχή ότι ο πληθυσμός που διαβιεί υπό παράνομο εδαφικό καθεστώς δεν μπορεί να στερηθεί των διεθνώς κατοχυρωμένων δικαιωμάτων του εξαιτίας της παρανομίας της κατάστασης. Η διεθνής έννομη τάξη διακρίνει κανονιστικά τη στάση μη αναγνώρισης απέναντι στη *de facto* εξουσία από την πλήρη αναγνώριση της διεθνούς νομικής προσωπικότητας των ατόμων:³⁹³ η μη αναγνώριση στρέφεται κατά του παράνομου μορφώματος και αποσκοπεί στην αποτροπή νομιμοποίησης ή παγίωσης των αποτελεσμάτων της παρανομίας, δεν μπορεί όμως να λειτουργήσει ως μηχανισμός αποστέρησης δικαιωμάτων ή ως βάση συλλογικής επιβάρυνσης του πληθυσμού.³⁹⁴ Με άλλα λόγια, το διεθνές δίκαιο αποκλείει τη μετακύλιση της παρανομίας της εξουσίας στα πρόσωπα που τελούν υπό τον έλεγχό της: τα άτομα διατηρούν ακέραια την ιδιότητά τους ως φορείς δικαιωμάτων και αξιώσεων προστασίας, ανεξάρτητα από το αν οι τοπικές δομές διοίκησης είναι παράνομες ή μη αναγνωρισμένες.³⁹⁵ Η συνέπεια αυτής της διάκρισης είναι διπλή. Αφενός, η άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου επί εδάφους ή προσώπων

³⁹¹ Human Rights Committee, *General Comment No. 31: The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant*, UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13 (2004), paras. 4, 10.

³⁹² Marko Milanovic, *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: Law, Principles, and Policy* (Oxford: Oxford University Press, 2011), 1–7, 209–260.

³⁹³ Στέλιος Περράκης, *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Προς ένα jus universalis?* (Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2013), 59–66.

³⁹⁴ ICJ, *Namibia* (Advisory Opinion), para. 125.

³⁹⁵ Στέλιος Ε. Περράκης, «L'application des droits de l'homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le droit international humanitaire: état de la question et aspects jurisprudentiels», στο *Armed Conflicts and International Humanitarian Law: Acquis and Prospects*, επιμ. Στέλιος Ε. Περράκης και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα (Αθήνα–Βρυξέλλες: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα / Bruylant, 2009), 75–107

ενεργοποιεί ουσιαστικές υποχρεώσεις προστασίας για το κράτος που ασκεί τη *de facto* εξουσία, το οποίο δεν μπορεί να επικαλεστεί το παράνομο ή «αβέβαιο» θεσμικό περιβάλλον για να μειώσει το επίπεδο προστασίας.³⁹⁶ Αφετέρου, οι υποχρεώσεις τρίτων κρατών στο πλαίσιο της μη αναγνώρισης οριοθετούνται από την ανάγκη να μη θίγονται τα δικαιώματα των κατοίκων: η αποφυγή πράξεων που θα ισοδυναμούσαν με έμμεση αναγνώριση δεν νομιμοποιεί πρακτικές που θα οδηγούσαν σε «ζώνες μειωμένης προστασίας» ή σε εμπόδια πρόσβασης του πληθυσμού σε βασικές εγγυήσεις.³⁹⁷ Έτσι, τα ανθρώπινα δικαιώματα λειτουργούν ως αδιαπραγμάτευτο όριο τόσο για το κράτος που ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο όσο και για τους τρίτους δρώντες που διαμορφώνουν τη συμπεριφορά τους υπό την αρχή της μη αναγνώρισης.

Η καθοριστική νομολογιακή εξέλιξη που καθιστά εφικτή την ουσιαστική προστασία των πληθυσμών υπό παράνομα καθεστάτα είναι η εδραίωση της εξωεδαφικής εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.³⁹⁸ Η σύγχρονη προσέγγιση εγκαταλείπει τον αυστηρό και αποκλειστικά εδαφικό δεσμό των διεθνών υποχρεώσεων και υιοθετεί λειτουργικά κριτήρια που εστιάζουν στην άσκηση εξουσίας ή ελέγχου επί προσώπων ή εδάφους.³⁹⁹ Στο πλαίσιο αυτό, το ΕΔΔΑ έχει διαμορφώσει μια συνεκτική νομολογιακή γραμμή, σύμφωνα με την οποία ένα κράτος υπέχει υποχρεώσεις δυνάμει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης όχι μόνο όταν ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο επί ξένου εδάφους, αλλά και όταν ασκεί εξουσία και έλεγχο επί συγκεκριμένων προσώπων, ακόμη και χωρίς συνολικό εδαφικό έλεγχο.⁴⁰⁰ Η προσέγγιση αυτή αποσυνδέει την κρατική ευθύνη από τη νομιμότητα της παρουσίας και την επανασυνδέει με την πραγματική άσκηση ισχύος, επιτρέποντας την απόδοση ευθύνης στο κράτος που ασκεί *de facto* εξουσία.

Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι, σε περιπτώσεις αποτελεσματικού ελέγχου επί εδάφους, το ΕΔΔΑ έχει δεχθεί την εφαρμογή του συνόλου των δικαιωμάτων της Σύμβασης. Στη νομολογία για τη Βόρεια Κύπρο αλλά και στην

³⁹⁶ European Court of Human Rights, *Cyprus v. Turkey* [GC], no. 25781/94, Judgment of 10 May 2001, paras. 77–81, 90–98.

³⁹⁷ International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 2004 ICJ Rep. 136, 199–200.

³⁹⁸ European Court of Human Rights, *Loizidou* (Preliminary Objections), paras. 62–64; *Al-Skeini*, paras. 130–150.

³⁹⁹ European Court of Human Rights, *Banković and Others v. Belgium and Others* [GC] (dec.), no. 52207/99, ECHR 2001-XII, paras. 59–82.

⁴⁰⁰ *Al-Skeini*, paras. 130–150; European Court of Human Rights, *Öcalan v. Turkey* [GC], no. 46221/99, Judgment of 12 May 2005, para. 91.

Κριμαία, το Δικαστήριο αναγνώρισε ευθύνη τόσο για παραβιάσεις ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων όσο και για παραλείψεις προστασίας κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων, στον βαθμό που αυτά κατοχυρώνονται συμβατικά, καθώς και για τη συνολική θεσμική οργάνωση της ζωής στο κατεχόμενο έδαφος.⁴⁰¹

Η ίδια λογική αποτυπώνεται με ιδιαίτερη σαφήνεια στη Γνωμοδότηση για το Τείχος. Το Δικαστήριο διατύπωσε ρητά ότι οι διεθνείς συμβάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν παύουν να ισχύουν σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, εκτός εάν προβλέπεται ρητή αναστολή, και ότι η υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων εκτείνεται σε κάθε περιοχή όπου το κράτος ασκεί αποτελεσματικό έλεγχο, ανεξαρτήτως συνόρων.⁴⁰² Απορρίπτοντας τον ισχυρισμό περί αποκλειστικά εδαφικού χαρακτήρα των συμβάσεων, το Δικαστήριο αποσύνδεσε ρητά την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τη νομιμότητα της κατοχής, επιβεβαιώνοντας ότι τα άτομα προστατεύονται ως «προστατευόμενα πρόσωπα» κατά το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο και ως φορείς πλήρους δέσμης ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως βάσει του ΔΣΑΠΔ και του ΔΣΟΚΠΔ.⁴⁰³

Στο πλαίσιο αυτό, η εξωεδαφική εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων δεν αφορά μόνο τη διατήρηση και ενίσχυση των δικαιωμάτων του πληθυσμού, αλλά θέτει αναπόφευκτα και το ζήτημα των υποχρεώσεων των ατόμων που διαβιούν υπό παράνομα εδαφικά καθεστώτα. Η σύγχρονη διεθνής έννομη τάξη αντιμετωπίζει το ζήτημα αυτό με λειτουργικό τρόπο, απορρίπτοντας κάθε συλλογιστική που θα μετέτρεπε την παρανομία της κατάστασης σε πηγή απώλειας δικαιωμάτων ή σε τεκμήριο διεθνούς ευθύνης εκ μέρους του πληθυσμού. Οι όποιες υποχρεώσεις των ατόμων δεν απορρέουν από τη νομιμότητα της εξουσίας, αλλά από την πραγματική ανάγκη κοινωνικής οργάνωσης και προστασίας τρίτων, και έχουν, συνεπώς, χαρακτήρα *de facto* και όχι *de jure*.⁴⁰⁴

Η νομολογία τόσο του ΔΔΧ όσο και του ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ότι ο πληθυσμός μπορεί να υποχρεούται να συμμορφώνεται με ορισμένους *de facto* κανόνες που επιβάλλονται από τις αρχές ελέγχου, στον βαθμό που αυτό είναι αναγκαίο για την

⁴⁰¹ *Cyprus v. Turkey*, paras. 77–81, *Ukraine v. Russia (re Crimea)*, Judgment of 25 June 2024.

⁴⁰² ICJ, *Wall* (Advisory Opinion), paras. 106–113, 159–160.

⁴⁰³ *Ibid*, paras. 178–181

⁴⁰⁴ Adam Roberts, “What Is a Military Occupation?,” *British Yearbook of International Law* 55, no. 1 (1984): 249–305.

καθημερινή κοινωνική ζωή, όπως διοικητικές ρυθμίσεις, κανόνες δημόσιας τάξης ή η λειτουργία βασικών υποδομών.⁴⁰⁵ Ωστόσο, η συμμόρφωση αυτή δεν συνιστά ούτε άμεση ούτε έμμεση αναγνώριση ή νομιμοποίηση της παράνομης εξουσίας και δεν μπορεί να ερμηνευθεί ως πολιτική αποδοχή του καθεστώτος.

Συνολικά, η διεθνής έννομη τάξη διασφαλίζει, θεωρητικά τουλάχιστον, ότι η πρακτική προσαρμογή στις *de facto* συνθήκες δεν αναιρεί την ιδιότητα του ατόμου ως διεθνούς υποκειμένου. Η εξωεδαφική εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων λειτουργεί, έτσι, ως καίριος μηχανισμός εξισορρόπησης μεταξύ της αυστηρότητας της αρχής της μη αναγνώρισης και της ανάγκης ουσιαστικής προστασίας των πληθυσμών υπό παράνομα εδαφικά καθεστάτα, διασφαλίζοντας ότι η παρανομία της εξουσίας δεν μετακυλιέται στα άτομα και ότι τα θεμελιώδη δικαιώματα παραμένουν αδιαπραγμάτευτο όριο.

3.1.2 Οι έννομες συνέπειες της διεθνώς άδικης πράξης.

Η θεμελίωση διεθνούς ευθύνης κράτους, σύμφωνα με τα *άρθρα του Σχεδίου για την Ευθύνη Κρατών* ενεργοποιεί ένα συνεκτικό και δεσμευτικό σύνολο έννομων συνεπειών, οι οποίες αποτυπώνονται κατ' αρχάς στο δεύτερο μέρος των Άρθρων (άρθρα 28 επ.). Κατά το άρθρο 28, η διεθνής ευθύνη συνεπάγεται την υποχρέωση του υπεύθυνου κράτους να αντιμετωπίσει πλήρως τις συνέπειες της διεθνώς άδικης πράξης, ανεξαρτήτως της φύσης ή της διάρκειάς της.⁴⁰⁶ Κεντρική θέση στο σύστημα αυτό κατέχουν τα άρθρα 30 και 31 ARSIWA, τα οποία προσδιορίζουν το βασικό περιεχόμενο των υποχρεώσεων του υπεύθυνου κράτους. Το άρθρο 30 κατοχυρώνει την υποχρέωση παύσης της διεθνώς άδικης πράξης και, εφόσον τούτο απαιτείται από τις περιστάσεις, την παροχή εγγυήσεων μη επανάληψης.⁴⁰⁷ Το άρθρο 31 ARSIWA προβλέπει την υποχρέωση πλήρους επανόρθωσης για τη ζημία που προκλήθηκε από τη διεθνώς αθέμιτη πράξη, υποχρέωση η οποία λειτουργεί ανεξάρτητα από την παύση και δεν αίρεται λόγω της πολυπλοκότητας ή της μακράς διάρκειας της παραβίασης.⁴⁰⁸ Τα άρθρα 34–37 ARSIWA εξειδικεύουν τις μορφές επανόρθωσης σε αποκατάσταση (*restitution*), αποζημίωση (*compensation*) και ικανοποίηση (*satisfaction*).⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ *Namibia* (Advisory Opinion), para. 125.

⁴⁰⁶ ILC, *Draft Articles* (2001), art. 28 and commentary.

⁴⁰⁷ ILC, *Draft Articles* (2001), art. 30 and commentary.

⁴⁰⁸ ILC, *Draft Articles* (2001), art. 31 and commentary; Crawford, *State Responsibility*, 521–567.

⁴⁰⁹ ILC, *Draft Articles* (2001), arts. 34–37 and commentaries.

Ιδιαίτερη δογματική και κανονιστική βαρύτητα παρουσιάζει το ειδικό καθεστώς που θεσπίζεται στα άρθρα 40 και 41 ARSIWA για τις σοβαρές παραβιάσεις υποχρεώσεων που απορρέουν από κανόνες αναγκαστικού δικαίου (*jus cogens*). Σύμφωνα με το άρθρο 40, πρόκειται για παραβιάσεις που χαρακτηρίζονται από σοβαρότητα και συστηματικότητα, ιδίως όταν αφορούν κανόνες που προστατεύουν θεμελιώδεις αξίες της διεθνούς κοινότητας, όπως η απαγόρευση χρήσης βίας, η απαγόρευση απόκτησης εδάφους διά της βίας και ο σεβασμός του δικαιώματος αυτοδιάθεσης των λαών.⁴¹⁰ Τα παράνομα εδαφικά καθεστώτα συνιστούν, κατ' εξοχήν, περιπτώσεις στις οποίες οι παραβιάσεις αυτές λαμβάνουν διαρκή και δομικό χαρακτήρα.

Όσον αφορά τις υποχρεώσεις που βαρύνουν το παραβιάζον κράτος, αυτές παραμένουν οι ίδιες με τις υποχρεώσεις που βαρύνουν κάθε φυσικό αυτουργό ενός διεθνούς αδικήματος, όπως προβλέπονται στα άρθρα για την συνήθη ευθύνη που αναφέρθηκαν ανωτέρω. Ωστόσο, οι υποχρεώσεις αυτές οφείλονται πλέον όχι μόνο στο ζημιωθέν κράτος αλλά σε όλα τα μέλη της διεθνούς κοινότητας.⁴¹¹ Εντούτοις στις περιπτώσεις αυτές, καθίσταται πιο σημαντικό να προσδιορισθεί η νομική θέση των άλλων κρατών απέναντι στην παραβίαση κανόνα αναγκαστικού δικαίου. Το άρθρο 41 ARSIWA επεκτείνει ρητά τις έννομες συνέπειες πέραν της παραδοσιακής σχέσης παραβάτη-θύματος και θεμελιώνει συλλογικές υποχρεώσεις για το σύνολο των κρατών. Ειδικότερα, τα κράτη υποχρεούνται: α) να μην αναγνωρίζουν ως νόμιμη την παράνομη κατάσταση που προκύπτει από σοβαρή παραβίαση κανόνα *jus cogens*, β) να μην παρέχουν βοήθεια ή συνδρομή, άμεση ή έμμεση, στη διατήρηση της παράνομης κατάστασης, και γ) να συνεργάζονται, στο μέτρο του δυνατού, για τον τερματισμό της παραβίασης και την αποκατάσταση της διεθνούς νομιμότητας.⁴¹²

Υπό το πρίσμα αυτό, η διεθνής ευθύνη σε περιπτώσεις σοβαρών παραβιάσεων αποκτά συλλογικό και οιονεί συνταγματικό χαρακτήρα, καθώς αποσκοπεί στη διαφύλαξη των θεμελιωδών δομών και αξιών της διεθνούς έννομης τάξης στο σύνολο

⁴¹⁰ ILC, *Draft Articles* (2001), art. 40 and commentary.

⁴¹¹ Cassese, *Διεθνές Δίκαιο*, 324-325.

⁴¹² LC, *Draft Articles* (2001), art. 41(1)–(2) and commentary; International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, ICJ Reports 2004, paras. 159–160.

της. Μεταξύ των υποχρεώσεων που βαρύνουν τα τρίτα κράτη, η υποχρέωση μη αναγνώρισης και μη συνδρομής αποκτούν ιδιαίτερη κανονιστική σημασία, για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι συλλογικές αξίες της διεθνούς κοινότητας μεταφράζονται σε συγκεκριμένες απαιτήσεις συμπεριφοράς των κρατών.

3.1.3 Η υποχρέωση μη-αναγνώρισης (*non-recognition*).

Η κύρια θεσμική δυσκολία της διεθνούς κοινότητας απέναντι σε *de facto* οντότητες—όπως η Υπερδνειστερία στη Μολδαβία, η Αμπχαζία στη Γεωργία και η ΤΔΒΚ στην Κύπρο—είναι η ισορροπία ανάμεσα (α) στην ανάγκη «επιστροφής στην κανονικότητα» για τους πληθυσμούς των εδαφών αυτών και (β) στη διπλωματική απροθυμία των κρατών να «συναλλάσσονται» με αρχές των οποίων η διεθνής νομιμοποίηση είναι συνήθως σοβαρά αμφισβητούμενη.⁴¹³ Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο αναπτύχθηκε, στον 20ό αιώνα, το δόγμα της μη αναγνώρισης, ως μηχανισμός που μετατρέπει την απομόνωση των παράνομων καταστάσεων από επιλογή σε νομική υποχρέωση για τα κράτη και τους διεθνείς οργανισμούς.⁴¹⁴ Παρά τη σχετική «ακαμψία» που μπορεί να προκαλέσει σε πρακτικό επίπεδο, το δόγμα παραμένει κρίσιμο εργαλείο κυρώσεων και αποτροπής «ομαλοποίησης» της παρανομίας, ιδίως όταν οι τοπικές αρχές αντιστέκονται σε λύσεις προς όφελος των πληθυσμών.

Συστηματικά, το δόγμα αυτό δεν πρέπει να συγχέεται με την κλασική πολιτική πράξη «αναγνώρισης κράτους/κυβέρνησης». Η μη αναγνώριση, όπως έχει τονισθεί στη θεωρία, εντάσσεται στον χώρο της κρατικής ευθύνης: αφορά δηλαδή δευτερογενείς υποχρεώσεις που γεννώνται ως αντίδραση σε διεθνώς παράνομη πράξη (και όχι τη διακριτική ευχέρεια εξωτερικής πολιτικής).⁴¹⁵ Η διάκριση είναι κρίσιμη, ακόμη κι αν στην πράξη οι δύο σφαίρες συχνά αλληλοεπικαλύπτονται.

⁴¹³ Enrico Milano, “The Doctrine(s) of Non-Recognition: Theoretical Underpinnings and Policy Implications in Dealing with De Facto Regimes,” ESIL Agora Paper No. 3 (European Society of International Law), PDF, accessed January 3, 2026, <https://esil-sedi.eu/wp-content/uploads/2018/04/Agora-3-Milano.pdf>. Βλ. επίσης για παραδείγματα *de facto* οντοτήτων: ECtHR, *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*, App. No. 48787/99, Judgment (8 July 2004).

⁴¹⁴ International Law Commission (ILC), *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries* (2001), Arts. 40–41 & commentary.

⁴¹⁵ Stefan Talmon, “The Duty Not to ‘Recognize as Lawful’ a Situation Created by the Illegal Use of Force or Other Serious Breaches of a Jus Cogens Obligation,” στο Christian Tomuschat & Jean-Marc Thouvenin (eds.), *The Fundamental Rules of the International Legal Order* (Leiden/Boston: Martinus Nijhoff, 2006),

Η ακριβής έννοια της μη αναγνώρισης δεν είναι πάντοτε αυτονόητη. Στη Separate Opinion στη *Wall*, ο Kooijmans δέχθηκε χωρίς δυσκολία τη μη αναγνώριση όταν η παράνομη κατάσταση προσλαμβάνει τη μορφή τυπικής ή ημι-τυπικής νομικής αξίωσης (συνήθως εδαφικής), αλλά εξέφρασε σοβαρή επιφύλαξη ως προς το τι σημαίνει “μη αναγνώριση” ενός παράνομου γεγονότος (*illegal fact*).⁴¹⁶ Ειδικότερα, επισήμανε ότι, σε περιβάλλον όπου η διεθνής κοινότητα έχει ήδη καταδικάσει συντριπτικά την παρανομία (όπως στην περίπτωση της ΓΣ με το ES-10/13), η διατύπωση “μη αναγνώρισης” κινδυνεύει να καταστεί υποχρέωση χωρίς από περιεχόμενο, εάν δεν αποσαφηνιστούν συγκεκριμένες συμπεριφορές συμμόρφωσης.⁴¹⁷ Η παρατήρηση αυτή έχει ιδιαίτερη θεωρητική αξία, διότι αναδεικνύει το ερμηνευτικό πρόβλημα του άρθρου 41(2) όταν η σοβαρή παραβίαση *jus cogens* δεν παράγει “νομική αξίωση” (όπως τίτλο επί εδάφους), αλλά π.χ. γενοκτονία: τότε το να «μην αναγνωρίζεις ως νόμιμη την κατάσταση” γεννά περισσότερα ερωτήματα από όσα απαντά, εάν δεν μεταφραστεί σε συγκεκριμένες υποχρεώσεις αποχής, μη συνεργασίας και μη συνδρομής. Παρακάτω θα προβούμε σε μια σχηματική εννοιολογική προσέγγιση της αρχής όπως αυτή έχει διαμορφωθεί μέσα από την θεωρία και την νομολογία.

A) Γνωμοδότηση Namibia:

Στην ευρεία της εκδοχή, η υποχρέωση μη αναγνώρισης θεμελιώνεται στον ίδιο τον χαρακτηρισμό μιας κατάστασης ως παράνομης, ανεξαρτήτως αν η παραβιαζόμενη υποχρέωση περιγράφεται ρητά ως *erga omnes* ή *jus cogens*. Η ιστορική αφετηρία της συλλογιστικής αυτής συνδέεται με το Stimson Doctrine (1930s) στη Μαντζουρία, όπου η αμερικανική θέση ήταν ότι δεν θα αναγνωριστεί *de facto* κατάσταση ή συμφωνία που υπονομεύει την εδαφική ακεραιότητα/πολιτική ανεξαρτησία της Κίνας.⁴¹⁸ Η προσέγγιση αυτή αναδεικνύει τον πυρήνα της μη αναγνώρισης ως «αντι-νομιμοποίηση» του παράνομου αποτελέσματος μέσω τρίτων κρατών.

Η πιο επιδραστική και τυποποιημένη νομική διατύπωση, ωστόσο, δόθηκε από το ΔΔΧ στη Γνωμοδότηση Namibia (1971). Εκεί, εξετάζοντας τις συνέπειες της διαπίστωσης παρανομίας της παρουσίας της Νότιας Αφρικής, το Δικαστήριο τόνισε ότι

⁴¹⁶ ICJ, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2004 (9 July 2004), Separate Opinion of Judge Kooijmans.

⁴¹⁷ Ibid.

⁴¹⁸ Foreign Relations of the United States (FRUS), “Stimson Doctrine / Note of January 7, 1932” Βλ. επίσης League of Nations: League of Nations Assembly, Resolution/Declaration (11 March 1932).

η καταγγελία του Mandate και η διακήρυξη παρανομίας είναι αντιτάξιμες έναντι όλων υπό την έννοια ότι αποκλείουν *erga omnes* τη νομιμότητα μιας κατάστασης που διατηρείται κατά παράβαση διεθνούς δικαίου.⁴¹⁹ Το κρίσιμο σημείο είναι ότι το Δικαστήριο δεν περιορίστηκε σε αφηρημένη υποχρέωση «μη αναγνώρισης», αλλά προσδιόρισε συγκεκριμένες κατηγορίες σχέσεων που είναι ασύμβατες με τη διαπίστωση παρανομίας: σύναψη ή επίκληση συνθηκών, ανταλλαγή διπλωματικών/προξενικών αποστολών, οικονομικές σχέσεις και κάθε πράξη που θα μπορούσε να υπονοεί αναγνώριση της νομιμότητας της κατάστασης.⁴²⁰ Αυτή ακριβώς η λογική θεμελιώνει την έννοια της έμμεσης/σιωπηρής αναγνώρισης (*implied recognition*) ως απαγορευμένου αποτελέσματος.

Στο πλαίσιο αυτό αναπτύχθηκε και η καίρια λειτουργική εξισορρόπηση, η γνωστή “*Namibia exception*”:⁴²¹ το Δικαστήριο δέχθηκε ότι η μη αναγνώριση δεν πρέπει να στερεί από τον πληθυσμό τα οφέλη διεθνούς συνεργασίας και ότι η ακυρότητα πράξεων της παράνομης διοίκησης δεν μπορεί να επεκτείνεται σε πράξεις όπως καταχωρίσεις γεννήσεων/θανάτων/γάμων, όταν η αγνόησή τους θα έβλαπτε τους κατοίκους. Η εξαίρεση αυτή καθίσταται δομικό στοιχείο του δόγματος, διότι προλαμβάνει τη μετατροπή της μη αναγνώρισης σε μηχανισμό επιδείνωσης της καθημερινής προστασίας δικαιωμάτων.

Η «*Namibia formula*» έχει υιοθετηθεί και ως ερμηνευτική στάση στη μεταγενέστερη νομολογία. Στην *Separate Opinion* της Judge Rosalyn Higgins στη *Wall* (2004), η δικαστής υποστήριξε ότι το ότι μια παράνομη κατάσταση δεν πρέπει να αναγνωρίζεται ή να υποστηρίζεται από τρίτους είναι αυτονόητο και δεν απαιτεί επίκληση της έννοιας *erga omnes*, τονίζοντας τη σημασία του αποτελέσματος μιας αυθεντικής διαπίστωσης παρανομίας από αρμόδιο όργανο.⁴²² Η θέση αυτή αναδεικνύει μια γραμμή σκέψης όπου το «έδαφος» της υποχρέωσης είναι πρωτίστως η διεθνής νομιμότητα και η ανάγκη στέρησης έννομων συνεπειών από την παρανομία.

⁴¹⁹ ICJ, *Namibia Advisory Opinion*, I.C.J. Reports 1971 (21 June 1971), paras. 117–119

⁴²⁰ *Ibid.*, paras. 121–124.

⁴²¹ *Ibid.*, para. 125.

⁴²² ICJ, *Wall Advisory Opinion* (2004), *Separate Opinion of Judge Higgins*.

B) Η «erga omnes εκδοχή» της Wall:

Η δεύτερη εκδοχή θεμελιώνει τη μη αναγνώριση στην φύση των παραβιασθεισών υποχρεώσεων ως erga omnes. Στη Wall (2004), το ΔΔΧ έκρινε ότι η κατασκευή του τείχους και το συναφές καθεστώς παραβίαζαν διεθνές δίκαιο και ότι το Ισραήλ παραβίασε υποχρεώσεις erga omnes, όπως το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του παλαιστινιακού λαού, θεμελιώδεις κανόνες διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου και το κοινό άρθρο 1 των Συμβάσεων της Γενεύης.⁴²³ Ακριβώς λόγω του χαρακτήρα και της σημασίας των δικαιωμάτων/υποχρεώσεων, το Δικαστήριο διατύπωσε ότι όλα τα κράτη έχουν υποχρέωση να μην αναγνωρίσουν την παράνομη κατάσταση και να μην παράσχουν βοήθεια ή συνδρομή στη διατήρησή της.

Σε αυτή την εκδοχή, η μη αναγνώριση νοείται ως συλλογική αντίδραση (communitarian counter-measure/collective response) που επιδιώκει να αποκαταστήσει τις συνέπειες παραβίασης κανόνων θεμελιωδών για τη διεθνή κοινότητα.⁴²⁴ Ταυτόχρονα, η προσέγγιση αυτή δεν πρέπει να συγχέεται με τη χρήση του όρου erga omnes στη Namibia, όπου το Δικαστήριο χρησιμοποίησε τον όρο πρωτίστως για να περιγράψει την αντιταξιμότητα της διαπίστωσης παρανομίας έναντι όλων, όχι κατ' ανάγκη την peremptory ή erga omnes φύση της παραβιασθείσας υποχρέωσης με τη σύγχρονη έννοια.⁴²⁵

Στο ίδιο πνεύμα, η Wall επιβεβαίωσε ότι η υποχρέωση να μην αναγνωρίζεται ως νόμιμη εδαφική απόκτηση από απειλή/χρήση βίας αντανακλά εθιμικό διεθνές δίκαιο, στηριζόμενη σε διακηρύξεις και κείμενα (1949 Draft Declaration, Διακήρυξη Φιλικών Σχέσεων 1970, Definition of Aggression 1974, Helsinki Final Act 1975 κ.ά.).⁴²⁶

⁴²³ ICJ, Wall Advisory Opinion (2004), paras. 155–159.

⁴²⁴ Ibid.

⁴²⁵ Stefan A. G. Talmon, “The Duty Not to ‘Recognize as Lawful’ a Situation Created by the Illegal Use of Force or Other Serious Breaches of a Jus Cogens Obligation: An Obligation without Real Substance?” in *The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus Cogens and Obligations Erga Omnes*, ed. Christian Tomuschat and Jean-Marc Thouvenin (Leiden: Martinus Nijhoff, 2006), 99–126, PDF accessed January 3, 2026, <https://users.ox.ac.uk/~sann2029/6.%20Talmon%2099-126.pdf>

⁴²⁶ UNGA, Resolution 375 (IV) (6 Dec. 1949), *Draft Declaration on Rights and Duties of States*, Art. 11, UNGA, Resolution 2625 (XXV) (24 Oct. 1970), *Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations...*, UNGA, Resolution 3314 (XXIX) (14 Dec. 1974), *Definition of Aggression, Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE), Helsinki Final Act (1 Aug. 1975)*.

Γ) Η «ILC/ARSIWA εκδοχή»: μη αναγνώριση σε σοβαρές παραβιάσεις *peremptory norms*:

Η τρίτη εκδοχή συνδέεται με την κωδικοποίηση της ILC στα άρθρα 40–41 ARSIWA. Εδώ η μη αναγνώριση δεν αρκεί να στηρίζεται στην “παράνομια” γενικώς, αλλά απαιτείται να πρόκειται για σοβαρή παραβίαση *peremptory norm (jus cogens)*, δηλαδή “gross or systematic failure” εκπλήρωσης της υποχρέωσης.⁴²⁷ Στο άρθρο 41 καθιερώνεται η υποχρέωση να μην αναγνωρίζεται ως νόμιμη η κατάσταση που δημιουργήθηκε από τέτοια σοβαρή παραβίαση, καθώς και να μην παρέχεται βοήθεια/συνδρομή στη διατήρησή της, ενώ προστίθεται θετική υποχρέωση συνεργασίας για τον τερματισμό της κατάστασης με νόμιμα μέσα.

Σε αυτή την εκδοχή, η μη αναγνώριση εντάσσεται ρητά σε ένα “aggravated regime” ευθύνης για σοβαρές παραβιάσεις θεμελιωδών κανόνων, αντικαθιστώντας παλαιότερες συζητήσεις για διεθνή εγκλήματα των κρατών.⁴²⁸ Το πρακτικό της πλεονέκτημα είναι ότι συνδέει τη μη αναγνώριση με ένα σαφέστερο κατώφλι ενεργοποίησης (*serious breach of jus cogens*), αλλά το θεωρητικό της ρίσκο είναι ότι μπορεί να εκληφθεί ως υπερβολικά περιοριστική έναντι περιπτώσεων όπου η διεθνής νομιμότητα έχει παραβιαστεί σοβαρά χωρίς να πληρούνται αναγκαστικά όλες οι προϋποθέσεις του άρθρου 40.

Δ) Κοινά στοιχεία των τριών εκδοχών:

Παρά τις διαφορές τους, οι τρεις εκδοχές μοιράζονται σημαντικές ομοιότητες. Πρώτον, η μη αναγνώριση ανήκει κατ’ αρχήν στο πεδίο της κρατικής ευθύνης και των δευτερογενών υποχρεώσεων, και όχι στην πολιτική πράξη αναγνώρισης κράτους/κυβέρνησης.⁴²⁹ Δεύτερον, το γλωσσικό μοτίβο όλων των κύριων κειμένων εστιάζει στη μη αναγνώριση της νομιμότητας (“not to recognize as lawful”). Παρόλα αυτά, τόσο το ΔΔΧ στη *Namibia* όσο και η ILC στο σχόλιό της δέχονται ότι η υποχρέωση δεν αφορά μόνο τυπικές δηλώσεις, αλλά εκτείνεται σε πράξεις που υπονοούν αναγνώριση (*implied recognition*), απαγορεύοντας π.χ. συνθήκες/διπλωματικές πράξεις/θεσμικές ρυθμίσεις που κανονικοποιούν το παράνομο

⁴²⁷ ILC, *Draft Articles... with commentaries* (2001), Art. 40.

⁴²⁸ Talmon, “The Duty Not to ‘Recognize as Lawful’...,” ό.π.

⁴²⁹ Ibid.

status quo.⁴³⁰ Τρίτον, και οι τρεις γραμμές ενσωματώνουν τη λειτουργική ευαισθησία της Namibia exception, ώστε να μην ακυρώνονται πράξεις καθημερινής ζωής εις βάρος του πληθυσμού.⁴³¹

Τέταρτον, καμία εκδοχή δεν προϋποθέτει ότι μόνο το Συμβούλιο Ασφαλείας έχει αποκλειστική αρμοδιότητα να “ενεργοποιήσει” τη μη αναγνώριση. Οι προσπάθειες να καταστεί η συλλογική αντίδραση εξαρτημένη αποκλειστικά από διαδικασίες κεφαλαίου VII δεν επικράτησαν στην ILC και στην Έκτη Επιτροπή. Αντιθέτως, έχει υποστηριχθεί ότι η μη αναγνώριση είναι το “minimum response” κάθε κράτους σε σοβαρή παραβίαση *jus cogens* και ότι κάθε κράτος φέρει ευθύνη για τη δική του εκτίμηση.⁴³²

Η ευρωπαϊκή πρακτική αναδεικνύει μια ειδικότερη διάσταση: το ΕΔΔΑ, στις υποθέσεις που αφορούν de facto διοικήσεις (ιδίως ΤΔΒΚ/Υπερδνειστερία), κινείται συχνά όχι μέσω μιας καθολικής θεωρίας «ακυρότητας» και μη αναγνώρισης, αλλά μέσω αξιολόγησης της συμβατότητας των πράξεων των de facto αρχών με την ΕΣΔΑ και μέσω του εργαλείου του αποτελεσματικού ελέγχου (effective control) για την απόδοση ευθύνης στο υποστηρίζον κράτος. Στη *Loizidou*, το Δικαστήριο συνέδεσε την ευθύνη της Τουρκίας με τον συνολικό αποτελεσματικό έλεγχο στο κατεχόμενο έδαφος, ενώ σε μεταγενέστερη νομολογία (όπως *Cyprus v. Turkey*) η προσέγγιση αυτή εδραιώθηκε.⁴³³ Στην *Ilaşcu*, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε την ευθύνη της Ρωσίας λόγω καθοριστικής πολιτικής/στρατιωτικής/οικονομικής στήριξης της Υπερδνειστερίας και, συναφώς, ότι οι πράξεις de facto διοίκησης δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται με τρόπο που να στερεί ουσιαστική προστασία δικαιωμάτων.⁴³⁴ Η νομολογία αυτή έχει επίσης διατηρήσει, σε λειτουργικό επίπεδο, τη Namibia exception, επιτρέποντας την αναγνώριση ορισμένων αποτελεσμάτων πράξεων για την προστασία των κατοίκων, χωρίς να συνεπάγεται νομιμοποίηση του καθεστώτος.

⁴³⁰ ICJ, *Namibia Advisory Opinion* (1971), paras. 121–124· ILC commentary στο Art. 41

⁴³¹ ICJ, *Namibia Advisory Opinion* (1971), para. 125· ILC commentary, ICJ, *Wall Advisory Opinion* (2004), paras. 155–159.

⁴³² Βλ. συστηματική ανάγνωση της *Wall* para. 159, συναφώς ILC commentary στο Art. 41 (community interest), ICJ, *Namibia Advisory Opinion* (1971), para. 126.

⁴³³ ECtHR, *Loizidou v. Turkey* (Merits), App. No. 15318/89, Judgment (18 Dec. 1996), ECtHR, *Cyprus v. Turkey*, App. No. 25781/94, Judgment (10 May 2001), paras 76–81.

⁴³⁴ ECtHR, *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*, App. No. 48787/99, Judgment (8 July 2004), paras 382–384, 392–394.

Η παραπάνω τριμερής διάκριση βοηθά να τοποθετηθεί καλύτερα και η κριτική του Κοοϊjmans στη *Wall* για το τι σημαίνει μη αναγνώριση όταν δεν υπάρχει τυπική νομική αξίωση αλλά ένα παράνομο “γεγονός”. Η κριτική αυτή δεν αναιρεί το δόγμα· τονίζει ότι η μη αναγνώριση πρέπει να μεταφράζεται σε συγκεκριμένους κανόνες συμπεριφοράς (μη σύναψης συμφωνιών, μη θεσμικής ενσωμάτωσης, μη οικονομικής/τεχνικής συνδρομής κ.λπ.) ώστε να μην καταλήξει σε υποχρέωση χωρίς περιεχόμενο. Εδώ ακριβώς αποκτούν ιδιαίτερη σημασία τόσο η λογική της «σιωπηρής ή έμμεσης αναγνώρισης» (*implied recognition*) που διατυπώθηκε στη Γνωμοδότηση *Namibia*, όσο και η σαφής διατύπωση του άρθρου 41(2) των ARSIWA περί απαγόρευσης παροχής «βοήθειας ή συνδρομής» (*aid or assistance*), που δίνουν πρακτικό περιεχόμενο στην υποχρέωση.

3.1.4 Η υποχρέωση μη-συνδρομής (*non-assistance*).

Το καθήκον μη συνδρομής των τρίτων κρατών αποτελεί θεμελιώδη συνέπεια της διαπίστωσης σοβαρών παραβιάσεων κανόνων θεμελιώδους σημασίας για τη διεθνή έννομη τάξη.⁴³⁵ Η κανονιστική του βάση αποτυπώνεται κατ’ αρχάς στο άρθρο 41 παρ. 2 των Άρθρων της Επιτροπής Διεθνούς Δικαίου για την Ευθύνη Κρατών, το οποίο επιβάλλει στα κράτη την υποχρέωση να απέχουν από κάθε μορφή βοήθειας ή συνδρομής που θα συνέβαλλε στη διατήρηση κατάστασης προκύπτουσας από σοβαρή παραβίαση αναγκαστικού κανόνα του διεθνούς δικαίου.⁴³⁶ Η υποχρέωση αυτή λειτουργεί πρωτίστως προληπτικά και αποτρεπτικά, αποσκοπώντας στην αποφυγή της παγίωσης παράνομων καταστάσεων που θίγουν θεμελιώδεις αξίες, όπως το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση, η απαγόρευση της απόκτησης εδάφους διά της βίας και η προστασία του πληθυσμού υπό καθεστώς κατοχής.⁴³⁷

Η νομολογιακή θεμελίωση του καθήκοντος μη συνδρομής ανάγεται ήδη στη Γνωμοδότηση για τη Ναμίμπια, όπου το Δικαστήριο κατέστησε σαφές ότι τα κράτη δεν οφείλουν μόνο να μην αναγνωρίζουν μια παράνομη κατάσταση, αλλά και να

⁴³⁵ Christian J. Tams, “Do Serious Breaches Give Rise to Any Specific Obligations of the Other States?,” *European Journal of International Law* 13, no. 5 (2002): 1161–1180.

⁴³⁶ International Law Commission, *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries* (2001), art. 41(2).

⁴³⁷ Enzo Cannizzaro, “On the Special Consequences of a Serious Breach of Obligations Arising under Peremptory Norms of General International Law,” *Global Memory of International Law and Politics* / (2015)

απέχουν από πράξεις που θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως έμμεση υποστήριξή της.⁴³⁸ Ταυτόχρονα, το Δικαστήριο εισήγαγε ένα κρίσιμο περιοριστικό στοιχείο, επισημαίνοντας ότι η αποχή των τρίτων κρατών δεν πρέπει να οδηγεί σε επιδείνωση της κατάστασης του πληθυσμού της Ναμίμπια.⁴³⁹ Το στοιχείο αυτό καθιερώνει έναν ανθρωποκεντρικό άξονα στην εφαρμογή της μη συνδρομής, ο οποίος παραμένει καθοριστικός και στη σύγχρονη νομολογία.

Η ίδια συλλογιστική αναπτύχθηκε περαιτέρω στη Γνωμοδότηση του 2004 για το Τείχος, όπου το Δικαστήριο αναγνώρισε τον *erga omnes* χαρακτήρα του δικαιώματος αυτοδιάθεσης και διακήρυξε ρητά ότι όλα τα κράτη έχουν υποχρέωση όχι μόνο μη αναγνώρισης, αλλά και μη παροχής βοήθειας ή συνδρομής στην παράνομη κατάσταση που δημιουργείται.⁴⁴⁰ Σημαντικό είναι ότι η μη συνδρομή δεν περιορίστηκε σε στρατιωτική βοήθεια, αλλά επεκτάθηκε και σε οικονομικές, θεσμικές και τεχνικές μορφές συνεργασίας που θα μπορούσαν να συμβάλουν στη διατήρηση της παράνομης κατάστασης.⁴⁴¹

Η πρόσφατη Γνωμοδότηση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης για τις πολιτικές και πρακτικές του Ισραήλ, προσέδωσε στο καθήκον μη συνδρομής ιδιαίτερη κανονιστική πυκνότητα. Στις παραγράφους 273–279, το Δικαστήριο, αφού διαπίστωσε ότι η κατοχή είναι παράνομη στο σύνολό της και ότι παραβιάζονται υποχρεώσεις *erga omnes*, εξήγαγε ρητά υποχρεώσεις για τα τρίτα κράτη να απέχουν από κάθε μορφή βοήθειας ή συνδρομής που θα συνέβαλλε στη διατήρησή της και να συνεργάζονται για τον τερματισμό της.⁴⁴² Ιδιαίτερης σημασίας είναι ότι το Δικαστήριο δεν υιοθέτησε μια λογική καθολικού αποκλεισμού του Ισραήλ, αλλά τόνισε τη σημασία της διάκρισης μεταξύ του κράτους του Ισραήλ και των Κατεχόμενων Παλαιστινιακών Εδαφών, μεταφέροντας το βάρος της νομικής αξιολόγησης στη λειτουργική σύνδεση κάθε μορφής συνεργασίας με τη διατήρηση της κατοχής.

⁴³⁸ International Court of Justice, *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*, Advisory Opinion, 21 June 1971, ιδίως para. 126.

⁴³⁹ Ibid, para. 125.

⁴⁴⁰ International Court of Justice, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, Advisory Opinion, 9 July 2004, paras 159-160.

⁴⁴¹ Ibid.

⁴⁴² International Court of Justice, *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*, Advisory Opinion, 19 July 2024, paras. 273–279.

Στο ίδιο νομολογιακό και θεωρητικό πλαίσιο εντάσσεται και η απόφαση του ΔΔΧ στην υπόθεση *Bosnia and Herzegovina v. Serbia* (2007).⁴⁴³ Παρότι η υπόθεση αφορούσε πρωτίστως τη γενοκτονία, το Δικαστήριο προχώρησε σε μια κρίσιμη διάκριση μεταξύ άμεσης διεθνούς ευθύνης και υποχρέωσης πρόληψης. Έκρινε ότι ένα κράτος μπορεί να παραβιάσει τις διεθνείς του υποχρεώσεις ακόμη και χωρίς άμεση συμμετοχή στις παράνομες πράξεις, εφόσον, ενώ είχε τη δυνατότητα, δεν έλαβε τα αναγκαία μέτρα για να αποτρέψει σοβαρές παραβιάσεις.⁴⁴⁴ Η συλλογιστική αυτή έχει αξιοποιηθεί ευρέως στη θεωρία προκειμένου να θεμελιωθεί η υποχρέωση αποχής από υποστήριξη ή διευκόλυνση σοβαρών διεθνών εγκλημάτων.⁴⁴⁵ Η απουσία πρόθεσης ή άμεσης συμμετοχής δεν αρκεί για να απαλλάξει ένα κράτος από την ευθύνη που απορρέει από τη μη συνδρομή, ιδίως όταν η συμβολή του είναι προβλέψιμη ή όταν η αδράνειά του ενισχύει τη δυνατότητα τέλεσης των παραβιάσεων.

Η μεταφορά του καθήκοντος μη συνδρομής στο εθνικό επίπεδο αποτυπώνεται με ιδιαίτερη σαφήνεια στη νομολογία ορισμένων κρατών. Στην Ολλανδία, η απόφαση του Εφετείου της Χάγης της 12ης Φεβρουαρίου 2024 σχετικά με την εξαγωγή και διαμετακόμιση εξαρτημάτων των μαχητικών αεροσκαφών F-35 προς το Ισραήλ αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα.⁴⁴⁶ Το δικαστήριο έκρινε ότι, λόγω του σαφούς κινδύνου τα αεροσκάφη αυτά να χρησιμοποιηθούν για σοβαρές παραβιάσεις του διεθνούς ανθρωπιστικού δικαίου στη Γάζα, η Ολλανδία όφειλε να αναστείλει τις σχετικές άδειες.⁴⁴⁷ Με τον τρόπο αυτό, το καθήκον μη συνδρομής μετατράπηκε σε συγκεκριμένη, δικαστικά ελέγξιμη υποχρέωση, βασισμένη στην αξιολόγηση κινδύνου και στην αρχή της δέουσας επιμέλειας.

⁴⁴³ International Court of Justice, *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*, Judgment, 26 February 2007.

⁴⁴⁴ Ibid, paras. 430-438.

⁴⁴⁵ Christian J. Tams, “Do Serious Breaches Give Rise...,” καθώς και Stefan Talmon, “The Duty Not to ‘Recognize as Lawful’ a Situation Created by the Illegal Use of Force or Other Serious Breaches of a Jus Cogens Obligation,” in *The Fundamental Rules of the International Legal Order* (Leiden/Boston: Brill, 2005), 99–126.

⁴⁴⁶ *Gerechtshof Den Haag (The Hague Court of Appeal), The Netherlands has to stop the export of F-35 fighter jet parts to Israel*, 12 February 2024.

⁴⁴⁷ Efthymios Papastavridis, “Appeals Judgment in Case concerning the Shipment from the Netherlands of Parts for F-35 Fighter Aircraft to Israel,” *EJIL:Talk!* (2024).

Συνολικά, η ανάλυση της νομολογίας καταδεικνύει ότι το καθήκον μη συνδρομής έχει εξελιχθεί σε αυτοτελή και ουσιαστική νομική υποχρέωση των τρίτων κρατών. Δεν προϋποθέτει πρόθεση συνδρομής στην παραβίαση, ούτε εξαρτάται από την επιβολή κυρώσεων από το Συμβούλιο Ασφαλείας. Αρκεί η γνώση ή η οφειλόμενη γνώση ότι μια μορφή βοήθειας ή διευκόλυνσης ενδέχεται να συμβάλει στη διατήρηση σοβαρών παραβιάσεων.

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η παρούσα έρευνα ανέδειξε ότι, παρά τη σαφή κανονιστική αποδοκιμασία των παράνομων εδαφικών καθεστώτων από το διεθνές δίκαιο, η αποτελεσματική αντιμετώπισή τους παραμένει κατεξοχήν προβληματική. Το κρίσιμο ζήτημα δεν έγκειται στην απουσία κανόνων, αλλά στο έλλειμμα μηχανισμών ικανών να αποτρέψουν την παγίωση των παράνομων καταστάσεων στην διεθνή πραγματικότητα.

Στο επίπεδο της πρακτικής, το βασικό εργαλείο που έχει ενεργοποιηθεί είναι το καθήκον μη αναγνώρισης.⁴⁴⁸ Εντούτοις, η αποτελεσματικότητά του αποδεικνύεται άμεσα εξαρτημένη από τη συνοχή, τη διάρκεια και τη μη επιλεκτική εφαρμογή του από τη διεθνή κοινότητα. Όπου το καθήκον μη αναγνώρισης εφαρμόζεται αποσπασματικά, με πολιτικά φίλτρα ή με παράλληλη ανοχή έμμεσων πρακτικών συναλλαγής με τα *de facto* καθεστώτα, η αποτρεπτική του ισχύς εξασθενεί αισθητά.⁴⁴⁹ Για τον λόγο αυτό, η θεωρία προτείνει τη μετάβαση από μια παθητική αντίληψη μη αναγνώρισης σε μια ενεργή πολιτική μη αναγνώρισης (*policy of non-recognition*), η οποία να συνοδεύεται από συστηματική αποφυγή κάθε μορφής θεσμικής ή οικονομικής έμμεσης αποδοχής.⁴⁵⁰ Παράλληλα, ιδιαίτερη έμφαση έχει δοθεί στη χρήση στοχευμένων

⁴⁴⁸ Enrico Milano, “The Doctrine(s) of Non-Recognition: Theoretical Underpinnings and Policy Implications in Dealing with De Facto Regimes,” ESIL Paper (2018).

⁴⁴⁹ Eirini (E.) Kassoti, “The EU’s Duty of Non-Recognition and the Territorial Scope of Its Trade Agreements,” *Europe and the World: A Law Review* 3, no. 1 (2019). Martin Dawidowicz, “The Obligation of Non-Recognition of an Unlawful Situation,” in *The Law of International Responsibility*, ed. James Crawford, Alain Pellet, and Simon Olleson (Oxford: Oxford University Press, 2010).

⁴⁵⁰ Stefan A. G. Talmon, “The Duty Not to ‘Recognize as Lawful’ a Situation Created by the Illegal Use of Force or Other Serious Breaches of a Jus Cogens Obligation,” (2006), Kassoti, “EU’s Duty of Non-Recognition...”

κυρώσεων (*smart sanctions*), με σκοπό την αποδυνάμωση των δομών στήριξης των παράνομων καθεστώτων χωρίς τη συλλογική τιμωρία του άμαχου πληθυσμού.⁴⁵¹ Στην πράξη, ωστόσο, η αποτελεσματικότητα των κυρώσεων αυτών εξαρτάται σε καθοριστικό βαθμό από τον βαθμό διεθνούς συνεργασίας και από την αποφυγή της παράκαμψής τους μέσω τρίτων κρατών. Οι κυρώσεις οφείλουν να συνδέονται με σαφή, νομικά προσδιορισμένα και πολιτικά αξιόπιστα κριτήρια άρσης, ώστε να λειτουργούν ως εργαλείο συμμόρφωσης και όχι ως διαρκές τιμωρητικό καθεστώς χωρίς στρατηγικό ορίζοντα.⁴⁵²

Τρίτος άξονας αντιμετώπισης αποτελεί η διεθνοποίηση της ευθύνης μέσω δικαστικών μηχανισμών. Η προσφυγή στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης, στο ΕΔΔΑ και σε διεθνή ποινικά όργανα έχει λειτουργήσει ως μέσο διατήρησης της παρανομίας στο επίκεντρο της διεθνούς προσοχής, ακόμη και όταν πολιτικά η επίλυση παραμένει στάσιμη. Ιδιαίτερη δυναμική παρουσιάζει και η αναπτυσσόμενη προσέγγιση της «αντίστασης μέσω δικαίου» (*lawfare*), δηλαδή η συστηματική αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων νομικών μηχανισμών σε διεθνές και εθνικό επίπεδο για την αποδόμηση της παράνομης κατάστασης, με μέσα όπως προσβολή εμπορικών συναλλαγών, ακύρωση επενδύσεων, αποκλεισμός από διεθνή fora, αμφισβήτηση τίτλων ιδιοκτησίας και ενεργοποίηση μηχανισμών εταιρικής ευθύνης.⁴⁵³ Στην πράξη, τέτοιες στρατηγικές έχουν αρχίσει να εφαρμόζονται με αυξανόμενη ένταση, ιδίως σε περιπτώσεις μακροχρόνιας κατοχής, με στόχο όχι τη νομιμοποίηση αλλά τη σταδιακή αύξηση του κόστους διατήρησης της παρανομίας.⁴⁵⁴

Τέλος, αναπτύσσεται ολοένα και περισσότερο η θεωρητική πρόταση περί «απονομιμοποίησης μέσω επιμονής», σύμφωνα με την οποία το διεθνές δίκαιο οφείλει να αρνείται τη μετατροπή του χρόνου σε παράγοντα – έστω και έμμεσης - νομιμοποίησης και να αντιμετωπίζει τη μακροχρόνια διάρκεια της παρανομίας ως επιβαρυντικό στοιχείο διεθνούς ευθύνης. Η προσέγγιση αυτή αντανακλάται όλο και

⁴⁵¹ Daniel W. Drezner, “Targeted Sanctions in Theory and Practice,” *International Studies Review* 13, no. 1 (2011): 96–109.

⁴⁵² Alexandra Hofer, “The Efficacy of Targeted Sanctions in Enforcing Compliance with International Law,” *American Journal of International Law* 113, no. 4 (2019): 802–806.

⁴⁵³ Orde F. Kittrie, *Lawfare: Law as a Weapon of War* (Oxford: Oxford University Press, 2016), Erin Chang, “Lawfare in Ukraine: Weaponizing International Investment Law,” NDU (2022).

⁴⁵⁴ Kathryn Greenman, “Of War and International Investment Law,” *International and Comparative Law Quarterly* 73 (2024).

συχνότερα στη ρητορική του ΟΗΕ και σε σύγχρονα θεωρητικά ρεύματα, τα οποία επιχειρούν να αντιστρέψουν τη λογική της «κόπωσης» της διεθνούς κοινότητας έναντι παγιωμένων παράνομων καταστάσεων.⁴⁵⁵

Η συμβολή της παρούσας εργασίας έγκειται ακριβώς στην ανάδειξη αυτής της προβληματικής αποτελεσματικότητας των υφιστάμενων μηχανισμών και στη διαπίστωση ότι η επιτυχής αντιμετώπιση των παράνομων εδαφικών καθεστώτων απαιτεί τη συνάρθρωση δικαίου, θεσμικής συνέπειας και πολιτικής βούλησης. Ωστόσο, στην συγκεκριμένη χρονική συγκυρία, γινόμαστε μάρτυρες μιας αμφισβήτησης του ίδιου του θεμελίου της παγκόσμιας κοινότητας, του διεθνούς δικαίου. Το διεθνές δίκαιο δεν λειτουργεί απλώς ως σύνολο τεχνικών κανόνων, αλλά ως κανονιστικό πλαίσιο που συγκρατεί τη διεθνή κοινωνία εντός ενός ελάχιστου ορίου προβλεψιμότητας, σταθερότητας και ειρηνικής συνύπαρξης. Αρχές όπως η απαγόρευση χρήσης βίας, η εδαφική ακεραιότητα, η μη επέμβαση και ο σεβασμός της κυριαρχίας δεν αποτελούν διαπραγματεύσιμα εργαλεία πολιτικής, αλλά θεμέλια της ίδιας της διεθνούς έννομης τάξης. Η συστηματική υποτίμηση ή εργαλειοποίησή τους, ακόμη και όταν γίνεται από κράτη που επικαλούνται την προάσπιση της διεθνούς νομιμότητας σε άλλες περιπτώσεις, διαβρώνει τη συνοχή του συστήματος και αποδυναμώνει τη δεσμευτική ισχύ των κανόνων για όλους.

Η επιλεκτική εφαρμογή του διεθνούς δικαίου –δηλαδή η τήρησή του όταν εξυπηρετεί και η παράκαμψή του όταν δεν εξυπηρετεί– παράγει ένα εξαιρετικά επικίνδυνο προηγούμενο: μετατρέπει το δίκαιο από κανονιστικό σύστημα σε εργαλείο πολιτικής σκοπιμότητας. Στο πλαίσιο αυτό, δεν απειλείται μόνο η έννομη θέση των μικρότερων ή ασθενέστερων κρατών, αλλά και η ίδια η δυνατότητα λειτουργίας ενός διεθνούς συστήματος βασισμένου σε κανόνες (*rule-based international order*).⁴⁵⁶ Οι σύγχρονες εξελίξεις στις σχέσεις Ηνωμένων Πολιτειών – Βενεζουέλας και στο ζήτημα της Γροιλανδίας αναδεικνύουν εύγλωττα τη σημασία αυτής της προβληματικής.⁴⁵⁷ Οι περιπτώσεις αυτές, ανεξαρτήτως της τελικής τους εξέλιξης, λειτουργούν ως

⁴⁵⁵ Kassoti, “EU’s Duty of Non-Recognition...”, Dawidowicz, “Obligation of Non-Recognition...”.

⁴⁵⁶ John Dugard, “The Choice before Us: International Law or a ‘Rules-Based International Order’,” *Leiden Journal of International Law* 36 (2023).

⁴⁵⁷ Reuters, “Trump on Greenland: We’ll Work Out Something to Make US and NATO ‘Very Happy.’”

υπενθύμιση ότι η υπονόμηση της κανονιστικότητας του διεθνούς δικαίου δεν αποτελεί «προνόμιο» των αναθεωρητικών δυνάμεων. Αντιθέτως, όταν ακόμη και κράτη που εμφανίζονται ως θεματοφύλακες της διεθνούς νομιμότητας αποκλίνουν από αυτήν, το μήνυμα που εκπέμπεται προς το διεθνές σύστημα είναι βαθιά αποσταθεροποιητικό.

Στο πλαίσιο των ανωτέρω, η αντιμετώπιση των παράνομων εδαφικών καθεστώτων δεν αποτελεί απλώς ειδικό ζήτημα εδαφικής κυριαρχίας, αλλά κρίσιμο δείκτη της συνολικής υγείας της διεθνούς έννομης τάξης. Κάθε υποχώρηση από την κανονιστική αυστηρότητα των θεμελιωδών αρχών δημιουργεί ρωγμές που, σε βάθος χρόνου, μπορούν να οδηγήσουν σε γενικευμένη αποδόμηση του διεθνούς συστήματος ασφάλειας και δικαίου. Εντέλει, η επιμονή στην τήρηση των βασικών αρχών του διεθνούς δικαίου δεν αποτελεί ιδεαλιστική προσέγγιση, αλλά ρεαλιστική αναγκαιότητα. Σε ένα διεθνές περιβάλλον αυξανόμενης πολυπολικότητας, γεωπολιτικού ανταγωνισμού και αναθεωρητισμού, η κανονιστικότητα του διεθνούς δικαίου συνιστά το μόνο κοινό έδαφος επί του οποίου μπορεί να οικοδομηθεί μια ελάχιστη τάξη. Η υπονόμηση της καθιστά όλους, χωρίς εξαίρεση, περισσότερο ευάλωτους σε έναν κόσμο όπου το δίκαιο υποκαθίσταται από την ισχύ.

Βιβλιογραφία

Θεσμικά κείμενα

- African Union. *Report of the African Union Fact-Finding Mission to Somaliland*. 2005.
- Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE). *Helsinki Final Act*. 1 August 1975.
- Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE). *Lisbon Summit Declaration, Annex*. 1996.
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. 9 December 1948.
- European Union. “Protocol No 10 on Cyprus.” In *Act concerning the conditions of accession...* (2003), art. 1.
- Foreign Relations of the United States (FRUS). “Stimson Doctrine / Note of January 7, 1932.” n.d.

- Geneva Convention (IV) Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. 12 August 1949.
- Hague Regulations Respecting the Laws and Customs of War on Land, annexed to Convention (IV). 18 October 1907.
- Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia (IIFFMCG). *Report*. Vol. II. 2009.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). *Commentary on the Fourth Geneva Convention*. Geneva: ICRC, 1958.
- International Committee of the Red Cross (ICRC). *Commentary on the Fourth Geneva Convention*. 2016.
- International Law Commission. *Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. 2001.
- International Law Commission. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with Commentaries. Yearbook of the International Law Commission*, 2001, vol. II, Part Two.
- League of Nations. *Convention on Rights and Duties of States (Montevideo Convention)*. Signed 26 December 1933. *League of Nations Treaty Series* 165 (1936): 24 (Article I).
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). “Statement on Ensuring Access to Georgia’s Occupied Breakaway Regions of Abkhazia and South Ossetia.” 25 September 2025.
- OSCE/ODIHR. “The violations of the rule of law in Crimea.” HDIM Working Session 8: Rule of law. 23 September 2016.
- Rome Statute of the International Criminal Court. 17 July 1998 (as amended, incl. Kampala Amendments 2010).
- Treaty on Friendship, Cooperation and Partnership between Ukraine and the Russian Federation. Kyiv, 31 May 1997.
- United Nations. *Charter of the United Nations*. 26 June 1945.
- United Nations Committee on the Exercise of the Inalienable Rights of the Palestinian People. *Study on the Legality of the Israeli Occupation of the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*. New York: United Nations, 2023.

- United Nations General Assembly. Resolution 2625 (XXV), “Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States...” 24 October 1970.
- United Nations General Assembly. Resolution 3212 (XXIX), “Question of Cyprus.” 1 November 1974.
- United Nations General Assembly. Resolution 3314 (XXIX), “Definition of Aggression.” 14 December 1974.
- United Nations General Assembly. Resolution 375 (IV), “Draft Declaration on Rights and Duties of States.” 6 December 1949.
- United Nations General Assembly. Resolution 62/243, “The situation in the occupied territories of Azerbaijan.” 14 March 2008.
- United Nations General Assembly. Resolution 68/262, “Territorial Integrity of Ukraine.” 27 March 2014.
- United Nations General Assembly. Resolution A/RES/ES-11/1. 2 March 2022.
- United Nations General Assembly. Resolution A/RES/ES-11/4, “Territorial integrity of Ukraine: defending the principles of the Charter of the United Nations.” 12 October 2022.
- United Nations General Assembly. Resolution 46/241. 31 July 1992.
- United Nations Security Council. Resolution 1244 (1999).
- United Nations Security Council. Resolution 186 (1964), S/RES/186. 4 March 1964.
- United Nations Security Council. Resolution 2202 (2015), S/RES/2202. 17 February 2015.
- United Nations Security Council. Resolution 242 (1967). 22 November 1967.
- United Nations Security Council. Resolution 276 (1970).
- United Nations Security Council. Resolution 478 (1980).
- United Nations Security Council. Resolution 497 (1981).
- United Nations Security Council. Resolution 541 (1983), S/RES/541. 18 November 1983.
- United Nations Security Council. Resolution 550 (1984), S/RES/550. 11 May 1984.
- United Nations Security Council. Resolution 660 (1990).
- United Nations Security Council. Resolution 662 (1990).

- United Nations Security Council. Resolution 678 (1990).
- United Nations Security Council. Resolutions 822 (1993), 853 (1993), 874 (1993), 884 (1993).
- United Nations Security Council. “Memorandum on Security Assurances in Connection with Ukraine’s Accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons” (Budapest Memorandum). UN Doc. S/1994/1399. 19 December 1994.
- United Nations Peacekeeping. “UNFICYP.” United Nations. Accessed January 4, 2026.
- United Nations Human Rights Committee. *General Comment No. 31: The Nature of the General Legal Obligation Imposed on States Parties to the Covenant*. UN Doc. CCPR/C/21/Rev.1/Add.13. 2004.
- United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights. 2011.
- Venice Commission (Council of Europe). *Agreements establishing the Commonwealth of Independent States (including Alma-Ata Protocol/Declaration texts)*. 21 December 1991.
- Vienna Convention on the Law of Treaties. 23 May 1969.

Νομολογία

- International Court of Justice. *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro)*. Judgment, 26 February 2007.
- International Court of Justice. *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan)*. Provisional Measures Order, 7 December 2021.
- International Court of Justice. *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan) (Case No. 180) and (Azerbaijan v. Armenia) (Case No. 181)*. Judgments on Preliminary Objections, 12 November 2024.
- International Court of Justice. *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*. Advisory Opinion, 22 July 2010.

- International Court of Justice. *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*. Judgment, 1970.
- International Court of Justice. *Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali)*. Judgment, 22 December 1986.
- International Court of Justice. *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 276 (1970)*. Advisory Opinion, I.C.J. Reports 1971.
- International Court of Justice. *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*. Advisory Opinion, 9 July 2004.
- International Court of Justice. *Legal Consequences of the Separation of the Chagos Archipelago from Mauritius in 1965*. Advisory Opinion, 25 February 2019.
- International Court of Justice. *Legal Consequences arising from the Policies and Practices of Israel in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*. Advisory Opinion, 19 July 2024.
- International Court of Justice. *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America)*. Merits, Judgment, I.C.J. Reports 1986.
- International Court of Justice. *Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America)*. Judgment, I.C.J. Reports 2003.
- European Court of Human Rights. *Al-Skeini and Others v. the United Kingdom* [GC]. Judgment.
- European Court of Human Rights. *Banković and Others v. Belgium and Others* [GC] (dec.), no. 52207/99. ECHR 2001-XII.
- European Court of Human Rights. *Catan and Others v. Moldova and Russia* [GC], nos. 43370/04, 8252/05, 18454/06. Judgment, 19 October 2012.
- European Court of Human Rights. *Chiragov and Others v. Armenia* [GC], no. 13216/05. Judgment, 16 June 2015.
- European Court of Human Rights. *Cyprus v. Turkey* [GC], no. 25781/94. Judgment, 10 May 2001.
- European Court of Human Rights. *Demopoulos and Others v. Turkey* [GC], apps. nos. 46113/99 et al. Judgment, 2010.
- European Court of Human Rights. *Georgia v. Russia (II)* [GC], no. 38263/08. Judgment, 21 January 2021.

- European Court of Human Rights. *Georgia v. Russia (IV)* (dec.), no. 39611/18. Decision, 14 December 2023.
- European Court of Human Rights. *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*, no. 48787/99. Judgment, 8 July 2004.
- European Court of Human Rights. *Loizidou v. Turkey* (preliminary objections). Judgment, 23 March 1995, Series A no. 310.
- European Court of Human Rights. *Loizidou v. Turkey* (merits), App. No. 15318/89. Judgment, 18 December 1996.
- European Court of Human Rights. *Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia*, nos. 29999/04 and 41424/04. Judgment, 7 March 2023.
- European Court of Human Rights. *O.J. and J.O. v. Georgia and Russia*, nos. 3976/04 and 13519/07. Judgment, 16 February 2023.
- European Court of Human Rights. *Öcalan v. Turkey* [GC], no. 46221/99. Judgment, 12 May 2005.
- European Court of Human Rights. *Ukraine v. Russia (re Crimea)* [GC]. Judgment, 25 June 2024.
- European Court of Human Rights. *Xenides-Arestis v. Turkey*, App. no. 46347/99. Judgment, 2005.
- European Court of Human Rights. Press Release: “ECHR 166 (2024) – Multiple violations in case brought by Ukraine against Russia concerning Crimea.” 25 June 2024.
- European Court of Human Rights. Press release/Rule 39 document: “The interim measure indicated in the case of *Armenia v. Azerbaijan*... to remain in force.” 16 December 2020.
- Court of Justice of the European Union. Case C-432/92, *Anastasiou (Pissouri) Ltd and Others v. Minister of Agriculture, Fisheries and Food*, ECLI:EU:C:1994:277.
- Court of Justice of the European Union. Case C-219/98, *Anastasiou (II)*, ECLI:EU:C:2000:544.
- Court of Justice of the European Union. Case C-140/02, *Anastasiou (III)*, ECLI:EU:C:2004:167.
- Court of Justice of the European Union. Case C-420/07, *Meletios Apostolides v. David Charles Orams and Linda Elizabeth Orams*, ECLI:EU:C:2009:271.

- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *Prosecutor v. Tadić*, IT-94-1-A. Appeals Chamber Judgment, 15 July 1999.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *Prosecutor v. Milutinović et al.* Trial Chamber Judgment, 2009.
- Kosovo Specialist Chambers. *Prosecutor v. Thaçi et al.* Confirmed Indictment. 2020.
- Supreme Court of Canada. *Reference re Secession of Quebec* [1998] 2 S.C.R. 217.

Βιβλία

- Benvenisti, Eyal. *The International Law of Occupation*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Buchanan, Allen. *Justice, Legitimacy, and Self-Determination: Moral Foundations for International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Bull, Hedley. *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*. 4th ed. London: Palgrave, 2012.
- Bradbury, Mark. *Becoming Somaliland*. Oxford: James Currey, 2008.
- Broers, Laurence. *Armenia and Azerbaijan: Anatomy of a Rivalry*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2019.
- Caspersen, Nina. *Unrecognized States: The Struggle for Sovereignty in the Modern International System*. Cambridge: Polity Press, 2012.
- Cassese, Antonio. *International Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- Cassese, Antonio. *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
- Cassese, Antonio. *Διεθνές Δίκαιο*. Μετφρ. Γιάννης Σαριδάκης, επιμ. Φωτεινή Παζαρτζή. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg, 2012.
- Crawford, James. *Brownlie's Principles of Public International Law*. 9th ed. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Crawford, James. *The Creation of States in International Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2006.

- de Waal, Thomas. *Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War*. New York: New York University Press, 2003; rev. ed. 2013.
- de Waal, Thomas. *The Caucasus: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Dinstein, Yoram. *The International Law of Belligerent Occupation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
- Dodd, C. H. *The Cyprus Imbroglia*. Huntington, UK: Eothen Press, 1998.
- Fuller, Lon L. *The Morality of Law*. New Haven: Yale University Press, 1964.
- Grant, Thomas D. *The Recognition of States: Law and Practice in Debate and Evolution*. Westport, CT: Praeger, 1999.
- Hart, H. L. A. *The Concept of Law*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- Kelsen, Hans. *Pure Theory of Law*. Translated by Max Knight. Berkeley: University of California Press, 1967.
- Kittrie, Orde F. *Lawfare: Law as a Weapon of War*. Oxford: Oxford University Press, 2016.
- Kohen, Marcelo G. *Secession: International Law Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Lenzerini, Federico. *Military Occupation, Sovereignty, and the ex injuria jus non oritur Principle*. n.d.
- Markides, Andreas, ed. *Cyprus and European Union Membership: Important Legal Documents*. Nicosia: PIO, 2002.
- Milano, Enrico. *Unlawful Territorial Situations in International Law: Reconciling Effectiveness, Legality and Legitimacy*. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff/Brill, 2006.
- Milanovic, Marko. *Extraterritorial Application of Human Rights Treaties: Law, Principles, and Policy*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Necatigil, Zaim M. *The Cyprus Question and the Turkish Position in International Law*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 1993.
- Orakhelashvili, Alexander. *Peremptory Norms in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- Pegg, Scott. *International Society and the De Facto State*. Aldershot: Ashgate, 1998.

- Sammut, Dennis. *Confidence Building Matters: The Georgia–South Ossetia Conflict*. Vertic, 1996.
- Searle, John R. *The Construction of Social Reality*. New York: Free Press, 1995.
- Shaw, Malcolm N. *International Law*. 9th ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2021.
- Slomanson, William R. *Legitimacy of the Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia Secessions: Violations in Search of a Rule*. 2009.
- Stahn, Carsten. *The Law and Practice of International Territorial Administration: Versailles to Iraq and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Stone, Julius. *Legal Controls of International Conflict*. New York: Rinehart, 1954.
- Talmon, Stefan. *Recognition of Governments in International Law*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Tomuschat, Christian. *Modern Law of Self-Determination*. Leiden: Martinus Nijhoff, 1993.
- Weller, Marc. *Contested Statehood: Kosovo’s Struggle for Independence*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Wilde, Ralph. *International Territorial Administration: How Trusteeship and the Civilizing Mission Never Went Away*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Dawidowicz, Martin. “The Obligation of Non-Recognition of an Unlawful Situation.” In *The Law of International Responsibility*, edited by James Crawford, Alain Pellet, and Simon Olleson, 677–685. Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Stimson, Henry L. “Notes to China and Japan.” 7 January 1932. (Ως πρωτογενές κείμενο—βλ. και FRUS/League of Nations entries.)
- Talmon, Stefan A. G. “The Duty Not to ‘Recognize as Lawful’ a Situation Created by the Illegal Use of Force or Other Serious Breaches of a Jus Cogens Obligation: An Obligation without Real Substance?” In *The Fundamental Rules of the International Legal Order: Jus Cogens and Obligations Erga Omnes*, edited by Christian Tomuschat and Jean-Marc Thouvenin, 99–126. Leiden/Boston: Martinus Nijhoff, 2006.

- Weber, Max. “Politics as a Vocation.” In *From Max Weber: Essays in Sociology*, edited by H. H. Gerth and C. Wright Mills. New York: Oxford University Press, 1946.
- Wilde, Ralph. “Using the Master’s Tools to Dismantle the Master’s House: International Law and Palestinian Liberation.” *Palestine Yearbook of International Law* 22 (2019–2020): 50.
- Μαρούδα, Μαρία-Ντανιέλλα. *Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2015.
- Περράκης, Στέλιος. *Διαστάσεις της Διεθνούς Προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Προς ένα jus universalis?* Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη, 2013.
- Περράκης, Στέλιος, επιμ. *Ο Γεώργιος Τενεκίδης και η Κύπρος: Απάνθισμα Κειμένων*. Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2002.
- Περράκης, Στέλιος Ε. «L’application des droits de l’homme en temps de conflit armé et leur articulation avec le droit international humanitaire: état de la question et aspects jurisprudentiels.» Στο *Armed Conflicts and International Humanitarian Law: Acquis and Prospects*, επιμ. Στέλιος Ε. Περράκης και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, 75–107. Αθήνα–Βρυξέλλες: Αντ. Ν. Σάκκουλα / Bruylant, 2009.
- Περράκης, Στέλιος και Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα. *Ένοπλες Συρράξεις και Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2001.
- Ροζάκης, Χρήστος Α. *Η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε μια μεταβαλλόμενη Ευρώπη: Η αυτοδιάθεση των λαών και οι μειονότητες στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Κοινότητας*. Αθήνα–Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994.
- Χατζηκωνσταντίνου, Κώστας Θ., Χαράλαμπος Ελ. Αποστολίδης, και Μιλτιάδης Χ. Σαρηγιαννίδης. *Θεμελιώδεις Έννοιες στο Διεθνές Δημόσιο Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Σάκκουλα, 2013.

Άρθρα

- Artman, V. M. “Passportisation, Territory, and Exception in Abkhazia and South Ossetia.” *Nationalities Papers* (2013).
- Athanassiou, P. “The Orams Case, the Judgments Regulation and Public Policy: An English and European Law Perspective.” *Maastricht Journal of European and Comparative Law* 16 (2009): 423–448.

- Bartlett, L. S. “Full Faith and Credit Comes to the Common Market.” *International and Comparative Law Quarterly* 24 (1975): 44–60.
- Cannizzaro, Enzo. “The Role of Proportionality in the Law of International Countermeasures.” *European Journal of International Law* 12, no. 5 (2001): 889–916.
- Drezner, Daniel W. “Targeted Sanctions in Theory and Practice.” *International Studies Review* 13, no. 1 (2011): 96–109.
- Dugard, John. “The Secession of States and Their Recognition in the Wake of Kosovo.” *Recueil des Cours* 357 (2011): 13–16.
- Dugard, John. “The Choice before Us: International Law or a ‘Rules-Based International Order’.” *Leiden Journal of International Law* 36 (2023).
- Finnemore, Martha, and Kathryn Sikkink. “International Norm Dynamics and Political Change.” *International Organization* 52, no. 4 (1998): 887–917.
- Florea, Adrian. “De Facto States in International Politics (1945–2011): A New Data Set.” *International Interactions* 40, no. 5 (2014): 788–811.
- German, T. C. “The South Ossetia Conflict: Collision of Georgian and Russian Interests.” *Politique Étrangère* (2006).
- Glennon, Michael J. “The Georgia–Russia Conflict: War, Law, and Recognition.” *Journal of Transnational Law & Policy* 18 (2009): 221–224.
- Greenman, Kathryn. “Of War and International Investment Law.” *International and Comparative Law Quarterly* 73 (2024).
- Harzl, B. C. “Passportizatsiya Revisited: Extraterritorial Naturalization in Abkhazia and South Ossetia.” *Nationalities Papers* (2020): 1–20.
- Hoehne, Markus. “Somaliland: A Stable and Peaceful Configuration of Clans?” *African Affairs* 106, no. 425 (2007): 629–653.
- Hofer, Alexandra. “The Efficacy of Targeted Sanctions in Enforcing Compliance with International Law.” *American Journal of International Law* 113, no. 4 (2019): 802–806.
- Kassoti, Eirini (E.). “The EU’s Duty of Non-Recognition and the Territorial Scope of Its Trade Agreements.” *Europe and the World: A Law Review* 3, no. 1 (2019).
- Marxsen, Christian. “The Application of International Law by Domestic Courts in Territorial Disputes.” *Journal of Conflict and Security Law* 22, no. 1 (2017): 45–70.
- Marxsen, Christian. “Territorial Integrity in International Law.” *ZaöRV* 75 (2015): 7–34.

- Marxsen, Christian. “The Crimea Crisis—An International Law Perspective.” *ZaöRV* 74 (2014): 367–391.
- Miklasová, Júlia. “Russia’s Recognition of the DPR and LPR as Illegal Acts under International Law.” *Völkerrechtsblog*. 24 February 2022.
- Nugent, Neill. “Cyprus and the European Union: The Significance of its Smallness, Both as an Applicant and as a Member.” *European Integration* 28 (2006): 51–71.
- Omidi, Ali. “Analyzing the Compatibility of the Remedial Right of Secession with Regard to the Nagorno-Karabakh Conflict.” *Region* 11, no. 2 (2022): 167–92.
- Pijović, Nina. “Seceding but not Succeeding: African International Relations and Somaliland’s Lacking International Recognition.” *Croatian International Relations Review* 19, no. 67 (2013): 71–96.
- Ramil, D. “The International Legal Status of Abkhazia and South Ossetia.” *Journal of Politics and Law* 5, no. 2 (2012): 89–91.
- Roberts, Adam. “What Is a Military Occupation?” *British Yearbook of International Law* 55 (1984): 249–305.
- Skoutaris, N. “The Application of the *Acquis Communautaire* in the Areas not Under the Effective Control of the Republic of Cyprus: The Green Line Regulation.” *Common Market Law Review* 45 (2008): 727–755.
- Studzińska, Z. “How Russia, Step by Step, Wants to Regain an Imperial Role: Georgia and the Post-Soviet Space.” *Slavic Review* (2015): 1–25.
- Talmon, S. “The Cyprus Question before the European Court of Justice.” *European Journal of International Law* 12 (2001): 727–750.
- Tams, Christian J. “Do Serious Breaches Give Rise to Any Specific Obligations of the Other States?” *European Journal of International Law* 13, no. 5 (2002): 1161–1180.
- Tani, Patrick. “The Turkish Republic of Northern Cyprus and International Trade Law.” *Asper Review of International Business and Trade Law* 12 (2012): 121–124.
- Tomuschat, Christian. “Obligations Arising for States Without or Against Their Will.” *Recueil des Cours* 241 (1993): 195–198.
- Vidmar, Jure. “The Annexation of Crimea and the Boundaries of the Will of the People.” *German Law Journal* 16, no. 3 (2015): 365–387.

- Wendt, Alexander. “Anarchy Is What States Make of It.” *International Organization* 46, no. 2 (1992): 391–425.
- W-B., J. W. “The Stimson Doctrine.” *Bulletin of International News* 8, no. 22 (1932): 3–11.

Εκθέσεις – Policy papers – Briefings

- European Parliament. Directorate-General for External Policies. *Russia’s “Humanitarian” Intervention in Ukraine: Is It Lawful?* Briefing. March 2016.
- European Parliamentary Research Service (EPRS). “International Court of Justice preliminary decision in Ukraine v Russia (2022).” PE 729.350. March 2022.
- Freedom House. *Freedom in the World 2025: Country Report – Georgia*. 2025.
- Jacob, Daniel, Bernd Ladwig, and Andreas Oldenbourg. “Human Rights Obligations of Non-State Actors in Areas of Limited Statehood.” SFB-Governance Working Paper Series No. 27. January 2012.
- Public International Law & Policy Group. “The Legal Case for Ukraine’s Territorial Reintegration.” 13 February 2025.
- Plakocefalos, Ioannis. *Nagorno-Karabakh after the 2023 developments*. ELIAMEP Policy Paper No. 148. October 2023.
- United Nations. General Assembly. “Status of internally displaced persons and refugees from Abkhazia, Georgia and the Tskhinvali region/South Ossetia, Georgia.” Adopted 4 June 2024.
- European External Action Service (EEAS). “Statement by the European Union on the Secretary General’s 32nd Consolidated Report – Conflict in Georgia.” 17 November 2025.

Ηλεκτρονικές πηγές

- ASIL. “Legal Battles Over Nagorno-Karabakh: A Review of the Jurisprudence to Date.” *ASIL Insights* 28, no. 11 (2024).
- Burlyuk, Olga. “Lessons from the (un)rule of law in Crimea.” (Κεφ. 4.1/εισαγωγή) n.d.
- EJIL:Talk! Papastavridis, Efthymios. “Appeals Judgment in Case concerning the Shipment from the Netherlands of Parts for F-35 Fighter Aircraft to Israel.” 2024.

- Enrico Milano. “The Doctrine(s) of Non-Recognition: Theoretical Underpinnings and Policy Implications in Dealing with De Facto Regimes.” ESIL Agora Paper No. 3 (ESIL). PDF. Accessed January 3, 2026.
- Eurasianet. “Armenia to offer refugee status to displaced Karabakhis.” n.d.
- Kremlin (President of Russia). Putin, Vladimir. “Article by Vladimir Putin ‘On the Historical Unity of Russians and Ukrainians’.” 12 July 2021. Accessed January 25, 2026.
- Miklasová, Júlia. “The Conflation of Jurisdiction and Attribution Tests, the ‘Law,’ and the International Legal Status of Abkhazia and South Ossetia.” *Strasbourg Observers*. 23 August 2024.
- Oxford Public International Law (EPIL). “Nagorno-Karabakh.” *Encyclopedia of Public International Law*. Oxford University Press, 2013.
- Özsağlam, Muhittin Tolga. “Turkish Republic of Northern Cyprus as a De Facto and Limited Recognized State: From Federal Solution to Two State Model.” European University of Lefke, North Cyprus. PDF.
- Reuters. “World Court rules Armenia, Azerbaijan mutual discrimination cases can move forward.” 12 November 2024.
- Reuters. “Trump on Greenland: We’ll Work Out Something to Make US and NATO ‘Very Happy.’” n.d.
- Tocci. “The Legal Implications of Azerbaijan’s Military Action to Capture Nagorno-Karabakh.” *Boston University International Law Journal* 43, no. 2 (2025).